

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Экономикалық сериясы

1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Экономическая серия

Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 2 (2022)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университетаЭкономическая серия
выходит 4 раза в год**СВИДЕТЕЛЬСТВО**о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан**Тематическая направленность**
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/CFIK7953>**Бас редакторы – главный редактор**
Нургалиева А. А.
*к.э.н., ассоц. профессор*Заместитель главного редактора Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Ответственный секретарь Шеримова Н. М., магистр**Редакция алқасы – Редакционная коллегия**Шмарловская Г. А., *д.э.н., профессор (Беларусь);*
Кунызов Е. К., *доктор PhD, доцент;*
Алмаз Толымбек, *доктор PhD, профессор (США);*
Мукина Г. С., *доктор PhD, доцент;*
Алтайбаева Ж. К., *к.э.н., доцент;*
Мусина А. Ж., *к.э.н., доцент;*
Титков А. А., *к.э.н., доцент;*
Омарова А. Р. *(технический редактор).***МАЗМҰНЫ**

Айгужинова Д. З., Айкен А. С. Қазақстан Республикасының ұлттық қорының заманауи кездегі жағдайы ...6 Амалбек Т. Н. Қазіргі кезеңдегі аймақтардың территориялық бөлінуінің экономикалық аспектілері 17	
Амерханова А. Х., Имангалиева И. Т., Султанов А. Т., Бакпаева А. К. Қазақстандағы шағын және орта кәсіпкерлерге мемлекеттік қолдау .....27 Донцов С. С., Жетпысбаев С. К., Мажитова А. Е., Шеримова Н. М., Салимжанова Б. Б. Құрылыс ұйымдау жобалары және жұмыс өндіру жобалары құрамындағы желілік кестелердің жіктелуі .....35 Зейнуллина А. Ж. Экономикалық және әлеуметтік салаларды қалыптастыру және дамыту жолдары 45	
Иманбаева З. О., Кельбетова С. Ж. Ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымдық саласын инновациялық даму кезеңінде жетілдіру .....55 Кашенов С. Т., Кадырова А. С. Кәсіпорыны басқару факторы ретінде ақпараттық технологияларды жетілдіру .....66 Корабаев Б. С. Агроөнеркәсіп кешенінің инновациялық жүйесін жетілдіру жолдары .....74 Кофтанюк Н. В. Қазақстан Республикасындағы еңбекақы – жаңа шындықтар мен есептеу механизмдері .....85 Чуприна Н. Н. Аграрлық секторды дамытудың ағымдағы жай-күйін жақсарту жолдары....91	
Авторлар туралы ақпарат 103	
Авторларға арналған ережелер.....109	
Жарияланым этикасы.....121	

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

СОДЕРЖАНИЕ

Айғужинова Д. З., Айкен А. С. Современное состояние национального фонда Республики Казахстан	6
Амалбек Т. Н. Экономические аспекты территориального деления регионов на современном этапе	17
Амерханова А. Х., Имангалиева И. Т., Султанов А. Т., Бакпаева А. К. Государственная поддержка малого и среднего бизнеса в Казахстане	27
Донцов С. С., Жетпұсбаев С. К., Мажитова А. Е., Шеримова Н. М., Салимжанова Б. Б. Классификация сетевых графиков в составе Проектов организации строительства и проектов производства работ.....	35
Зейнуллина А. Ж. Пути формирования и развития экономической и социальной отраслей.....	45
Иманбаева З. О., Кельбетова С. Ж. Совершенствование социально-инфраструктурной сферы села на этапе инновационного развития.....	55
Кашенов С. Т., Кадырова А. С. Совершенствование информационных технологий как фактор менеджмента на предприятии	66
Корабаев Б. С. Пути совершенствования инновационной системы агропромышленного комплекса	74
Кофтанюк Н. В. Эндаумент-фонды как источник финансирования образовательных учреждений	85
Чуприна Н. Н. Пути улучшения текущего состояния развития сельскохозяйственного сектора.....	91
Сведения об авторах.....	103
Правила для авторов	109
Публикационная этика	121

CONTENT

Aiguzhinova D. Z., Aiken A. S. The current state of the national fund of the Republic of Kazakhstan	6
Amalbek T. N. Economic aspects of the territorial division of regions on the modern stage....	17
Amerkhanova A. Kh., Imangalieva I. T., Sultanov A. T., Bakpayeva A. K. State support for small and medium businesses in Kazakhstan	27
Dontsov S. S., Zhetpysbaev S. K., Mazhitova A. E., Sherimova N. M., Salimzhanova B. B. Classification of network schedules as part of construction organization projects and works production projects	35
Zeinullina A. Z. Ways of formation and development of economic and social industries	45
Imanbaeva Z. O., Kelbetova S. Zh. Improvement of the social infrastructure sector of the village at the stage of innovative development.....	55
Kashenov S. T., Kadyrova A. S. Improvement of information technologies as a factor of management for the enterprise.....	66
Korabayev B. S. Ways to improve the innovative system of the agro-industrial complex	74
Koftanyuk N. V. Endowment funds as a source of funding for educational institutions.....	85
Chuprina N. N. Ways to improve the current state of development of the agricultural sector.....	91
Information about the authors.....	103
Rules for authors	109
Publication ethics.....	121

<https://doi.org/10.48081/YRZH3401>

*Д. З. Айғужинова¹, А. С. Айкөң²

^{1,2}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚОРИНЫҢ ЗАМАНАУИ КЕЗДЕГІ ЖАҒДАЙЫ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының активтерінің динамикалық талдауы, түсімдері және кіріс портфельінің динамикасының талдауы ұсынылған. Қазақстан Республикасы Ұлттық қоры активтерінің жай-күйін, динамикасын және құрылымын талдау барысында, ҚР Ұлттық қорының активтері абсолюттік, салыстырмалы және тұрақты түрде төмендеп келе жатқанын, ҚР Ұлттық қорының қаражатын алу трансферттер және ҚР ұлттық компанияларына облигациялық қарыз түрінде ұлғайғанын көрсетті. Сонымен қатар, ҚРҰҚ түсімдерінің көлемі мұнай өндіру көлемінің қысқаруына және мұнайдың әлемдік бағалары деңгейінің төмендеуіне байланысты төмендеді. ҚР Ұлттық қорының ресурстарын басқару тиімділігін талдау, активтер кірістілігінің жыл сайынғы төмендеуін көрсетеді.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының активтерін тиімді басқару мәселелері жүйеленген. Құрылымдық және институционалдық проблемалардың болуына қарамастан, бүгінгі таңда Қазақстанда айтарлықтай фискалдық буфер бар. Активтердің жай-күйі, кірістілік пайызының оннан бір бөлігін жоғалтумен, оларды басқару сапасының шамалы нашарлауы жүздеген миллион доллар алынбаған пайдаға немесе инвестициялық шығынға айналады. Ұзақ мерзімді кезеңде мұнай бағасы төмен болған жағдайда, Ұлттық қорды бұрынғы көлемде пайдалануды сақтау, активтерді одан әрі қысқартуға әкеп соғады, осыған байланысты белгіленген мәселелерді шешу талап етіледі.

Кілтті сөздер: ҚР Ұлттық қоры, активтер көлемі, портфельдің кірістілігі, девальвация, қаржылық дағдарыс.

Кіріспе

Қазақстан экономикасының қазіргі жағдайы минералды шикізатты, оның ішінде ең елеулісі мұнайды экспорттаудан түсетін табысқа байланысты. Осылайша, Қазақстанның мұнай өнеркәсібі ЖІӨ-нің шамамен 15 %-ын, экспорттың жартысынан көбін және шоғырландырылған бюджет кірісінің 40 %-дан астамын қамтамасыз етеді [1]. Мемлекеттің ұлттық экономиканың құрылымын қайта құру шараларына қарамастан, оның шикізатқа тәуелділігін азайту мүмкін емес. Біздің еліміздің экономикалық циклі, оның көтерілу кезеңі мұнайдың әлемдік бағасының өсуімен, ал дағдарыстар – олардың құлдырауымен байланысты екенін көрсетеді. Энергия тасымалдаушыларға әлемдік бағаның тұрақсыздығы және шикізаттың шектеулі сипаты Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының жинақталған қаражатын бүгінгі күні ғана емес, сондай-ақ болашақ ұрпақтың мүдделерін ескере отырып, қалыптастыру және тиімді пайдалану мәселесін өзекті ете түседі.

Қор активтері қалыптасқан сәттен бастап, жаһандық қаржы дағдарысына дейін орнықты өсті, осы кезеңде олардың азаюы дағдарысқа қарсы шараларға қаражаттың ауқымды бөлінуімен байланысты болды. Алайда 2014 жылдан бастап Ұлттық қор активтерінің көлемі төмендей бастады және бұл құлдырау бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан тұрақты үрдіс сипатын алды.

Жаһандану процестерінің күшеюі, геосаяси шиеленістердің күшеюі, сыртқы күйзелістердің отандық экономикаға әсері жағдайында Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының жинақталған қаражатын теңгерімді және тиімді пайдалануды қамтамасыз ету мемлекеттің басым бағытына айналды. Осылайша, Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев 2019 жылғы қыркүйектегі халыққа Жолдауында Ұлттық қорды пайдалану жөніндегі инвестициялық саясаттың тиімділігін арттыру қажеттігін атап көрсетті [2].

Ұлттық қордың көлемін қысқарту және одан түсетін трансферттер есебінен қаржыландырылатын мемлекеттік шығыстарды ұлғайту жағдайында оны оңтайлы қалыптастыру, басқару тиімділігін арттыру және онда жинақталған қаражатты пайдалану мәселелері бұрынғыдан да өзекті бола түсуде.

Материалдар мен тәсілдер

Мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми әдістер мен зерттеу әдістері қолданылды: талдау, синтез, дедукция, индукция, салыстыру, аналогия, жүйелік тәсіл. Статистикалық мәліметтерді талдау және алынған нәтижелерді жүйелеу үшін графикалық және кестелік топтастыру әдісі қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Ұлттық қор портфелінің жалпы нарықтық құны 2019 жылдың қорытындысы бойынша 65,5 млрд долларды құрады. Сонымен қатар, АҚШ валюталық портфелдің көлемін қосқанда 61,8 млрд долларға теңесті.

АҚШ. Ұлттық қордың валюталық портфеліндегі тұрақтандыру және жинақ портфельдерінің нарықтық құны сәйкесінше 8,9 млрд АҚШ долларын (14,4 %) және 52,85 млрд АҚШ долларын (85,6 %) құрады [2].

2015–2021 жыл аралығындағы ҚРҰҚ активтерінің динамикасы 1-суретте көрсетілген.

Қарастырылып отырған 2015-2021 жылдар кезеңінде Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының активтері абсолютті, салыстырмалы және тұрақты түрде азайып келеді. Осылайша, 2014 жылдың басында доллармен есептегенде, активтер көлемі 71142 млн долларды құрады, содан соң бұл көрсеткіштің жыл сайынғы қысқаруы байқалды [2].

Активтердің өсу және төмендеу қарқыны: 2015 ж. – 100,9 %, 2016 ж. – 88,7 %, 2017 ж. – 98,8 %, 2018 ж. – 94,4 %, 2019 ж. – 100,2 %, 2020 ж. қаңтар – 102,8 %, 2 ақпан – 14,9 % құрады.

Ресми деректерге сәйкес, 2021 жылдың ақпан айының соңындағы жағдай бойынша, ҚР Ұлттық қорының валюталық активтері екі фактордың әсерінен бір жылда 3,5 млрд долларға азайып, 57,6 млрд долларды құрады. Бір жағынан, акциялар нарығының құлдырауы нәтижесінде, ҚРҰҚ активтерінің құны шамамен 1,9 млрд теңгеге төмендеді. Мәселен, 2020 жылы қор нарығы 25 %-ға құлдыраса, қазіргі пандемия жағдайында еліміздің әлеуметтік-экономикалық қолдауына ҚРҰҚ-нан бюджетке 341 млрд теңге көлемінде трансферт жіберілген болатын [3, 10].

2014 жылы ҚРҰҚ қаражатын пайдалану көлемі түсімдер көлемінен аспады. 2015 жылы теңге девальвациясынан кейін, ҚРҰҚ қаражатының түсуі мен пайдалану динамикасы айтарлықтай өзгерді. Біріншіден, түсімдердің абсолютті және салыстырмалы түрде айтарлықтай төмендеуі байқалды. 2015 жылға дейінгі түсімдердің көлемі теңгемен есептегенде де девальвацияға дейінгіден жоғары болды. Мәселен, түсімдердің көлемі: 2014 жылғы табыс деңгейіне 2015 жылы – 46,5 %, 2016 жылы – 32,5 %, 2017 жылы – 58,5 %, 2018 жылы – 92 %, 2019 жылы – 82,2 % құрады. Екіншіден, қор қаражатын пайдалану көлемінің теріс үрдісі байқалып отыр. Осылайша, қордың пайдаланылған қаражаты олардың түсімдерінен асып түсті: 2015 жылы – 1,5 есе, 2016 жылы – 2,5 есе, 2017 жылы – 2,2 есе, 2019 жылы – 6,9 %. Тек 2018 жылы түсімдер пайдалану көлемінен 23 %-ға жоғары болды [4].

Ескерту-дереккөздер [3,4].

Сурет 1 – ҚРҰФ активтерінің 2015–2021 жж. динамикасы

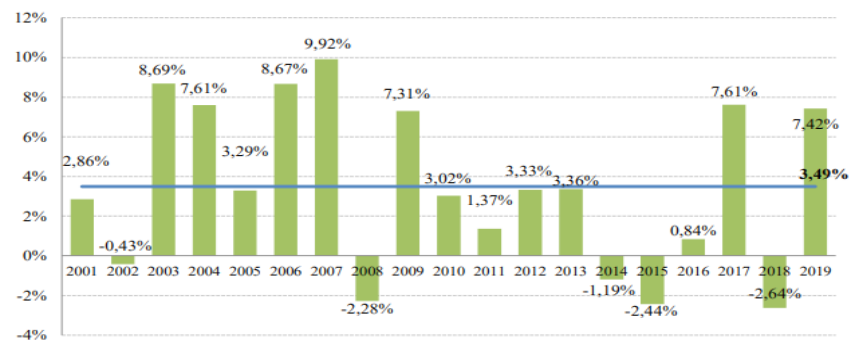
Бұл жағдай 2015–2021 жылдары трансферттер түрінде және ҚР ұлттық компанияларына облигациялық қарыз түрінде ҚРҰҚ қаражатын алудың ұлғаюымен түсіндіріледі. Ұлттық қордың қаражаты бірнеше рет ұлттық холдингтердің теңгелік бағалы қағаздарына салынды [5]. Бұл ретте қаражатты орналастыру шарттары нарықтық шындықтан, облигациялардың ұзақ мерзімді өтеу мерзімдерінен және символдық сыйақы мөлшерлемелерінен (жылына 1 %-дан аз) қолайсыз түрде ерекшеленді, бұл қазақстандық эмитенттердің бағалы қағаздарына инвестициялардың құнсыздануына әкелді.

Бір мезетте мұнай өндірудің қысқаруы мен мұнайдың әлемдік бағасының төмендеуіне байланысты ҚРҰҚ кірісі төмендеді. Осылайша, алудың артуы және түсімдердің азаюы ҚРҰҚ активтерінің сарқылуына ықпал етті. Мәселен, 2014–2020 жылдар аралығы. ҚРҰҚ активтері доллармен есептегенде жиынтықта 13680 млн. АҚШ долларына (2014 ж. – 71142 млн. доллар, 2020 ж. – 57462 млн. доллар) азайды [4].

Қазақстан Республикасы Ұлттық қоры кірісінің едәуір бөлігі валюталық операциялардан – 48,5 %, әділ құны бойынша есепке алынатын қаржы құралдары бойынша таза кіріс – 27,49 %, сыйақы түріндегі кіріс – 18,3 %, кірістер бойынша қалыптастырылды, дивидендтер нысаны – 5,19 %, форвардтық валюталық келісімдер бойынша таза табыс – 0,5 % [5]. Сонымен, Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының негізгі пайдалы операциясы шын мәнінде шетел валютасын сатып алу және сату болып табылады. Дегенмен, бұл кіріс бабы өте тұрақсыз және жоғары тәуекелге ұшырайды.

Осы орайда Ұлттық қордың кірістілігі бойынша жағдайдың аса қолайлы еместігін айтпай кетуге болмайды. АҚШ долларымен Ұлттық қор портфелінің кірістілігі динамикасы 2-суретте көрсетілген. Ұлттық қордың АҚШ долларындағы активтері бойынша кірістер соңғы жылдары бұл кірістер теріс болған жылдар санының айтарлықтай өсу және тұрақты

төмендеу үрдісін көрсетеді. Соңғы бес жылдың үшеуі инвестициялық шығынмен сипатталды, 2018 жылы портфельдің шығын коэффициенті Ұлттық қор үшін рекордтық көрсеткішке айналды. Ұлттық қор портфелінің орташа кірістілігі соңғы бес жылда (2014–18 ж.) 0,43 %-ды құраса, алдыңғы бес жылда 3,68 %-ды, ал олардың алдындағы бесжылдықта 5,44 %-ды құрады. Ұлттық қор бар болғаны 18 толық жыл ішінде оның активтерінің базалық валютадағы орташа табыстылығы 3,49% деңгейінде болды [5].

Дереккөз [3, 101 б.].

Сурет 2 – Ұлттық қор портфелінің табыс қайтарымы, АҚШ долларымен

Осылайша, соңғы бес жылда күрт өскен табыстылықтың үдемелі төмендеу үрдісі байқалады. Бұл келеңсіз жағдай негізінен осы кезеңдегі әлемдік нарықтардағы қолайсыз жағдайға байланысты болды, ұлттық қор активтерінің басым бөлігін басқаратын Ұлттық банктің түсініктемелерінде де атап өтіледі. Осылайша, Ұлттық банктің 2018 жылғы есебінде теріс кірісті тудырған себептердің қатарында олар: «қор нарығындағы теріс түзетуді, сондай-ақ Ұлттық қордың активтері инвестицияланатын көптеген валюталарға қатысты АҚШ долларының нығаюы» – деп аталды [3].

Ұлттық қор активтерінің құрылымындағы қаржы құралдарының негізгі сыныптары облигациялар мен акциялар болып табылады, сондықтан қордың табыстылығына негізінен әлемдік қор нарықтарындағы және облигациялар нарықтарындағы жағдай әсер етеді. Тағы бір негізгі фактор АҚШ долларының басқа валюталарға қатысты динамикасы болып табылады, себебі доллар Ұлттық қордың базалық валютасы болып табылады және оның нығаюы басқа валюталардағы активтерге инвестициялардың кірістілігінің төмендеуіне әкеледі.

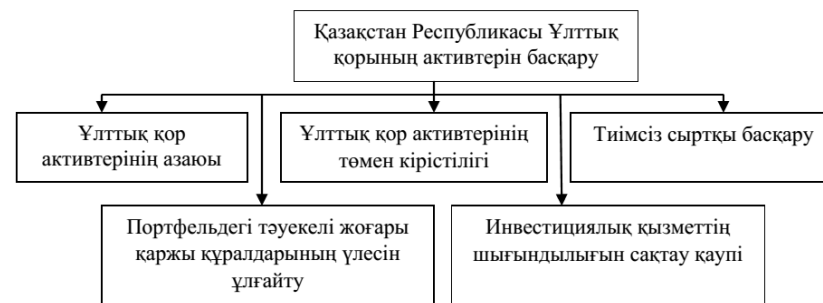
Ұлттық қор кірістілігінің әлемдік қаржы нарығының үрдістеріне тәуелділігі объективті болып табылады, бірақ Қор портфелін басқару сапасына қатысты субъективті факторлар да бар, бұл нарықтың ағымдағы жағдайына әрқашан сәйкес келе бермейді. Құлдыраған нарықтарда портфельді тиімді басқару, тіпті объективті жағдайларға байланысты оларды болдырмау мүмкін болмаса да, шығындарды азайту керек, ал өсіп келе жатқан нарықтарда бұл өсуді басып озып, табыстылықты барынша арттыру керек [6].

Алайда, Ұлттық қордың активтерін басқарушылардың табысы әрдайым бола бермейді. Айта кету керек, қор қаражатының көп бөлігін Ұлттық банк басқарса да, ол қаражатты инвестициялайтын сыртқы басқарушыларды да тартады.

Әлемдік нарықтардағы құбылмалылықтың күшеюіне және күрделі қаржы дағдарысының ықтималдылығының жоғары болуына байланысты, жинақ портфелін басқару саясатын оның тиімділігін және инвестициялар құрылымын жылдам өзгерту мүмкіндігін арттыру мақсатында шұғыл қайта қарау қажет.

Сонымен бірге, жинақтау қоржынының құрылымындағы акциялар үлесінің 20 %-дан 30 %-ға дейін едәуір ұлғаюы және 2019 жылы көзделген облигациялар үлесінің 80%-дан 60 %-ға дейін төмендету көзделген, егер уақтылы болмаса және Ұлттық қор инвестицияларының тиімсіздігінің жоғары деңгейде өсуіне әкелуі мүмкін [7].

Қор активтерін басқарудың негізгі мәселелері 3-суретте көрсетілген [8, 9].

Ескерту – автордың дереккөздері бойынша жасаған [4,6].

Сурет 3 – Ұлттық қордың активтерін басқару тиімділігінің мәселелері

Қорытынды

ҚР Ұлттық қорын пайдалану тиімділігінің мәселерін талдап, қорытындылай келе, мынадай бірнеше тұжырымдар жасауға болады:

– 2014–2021 жылдар аралығында Ұлттық қор активтерінің 2000 жылы құрылған кезінен бері теңдесі жоқ үдемелі қысқару кезеңін бастан өткеруде;

– соңғы жылдар аралығында Ұлттық қор активтерінің кірістілігі төмен деңгейде тұр, оның ішінде үш жыл көлемінде шығынды болды, 2018 жылы инвестициялардың шығындылығының рекордтық деңгейі (-2,64) тіркелді %;

– Ұлттық қор активтерінің негізгі шығыны қор активтерінің құрылымында 15 %-ға жуық жоғары үлесті құрайтын тәуекелі жоғары қаржы құралы болып табылатын акцияларға инвестициялар (10%-дан астам) бойынша қалыптасты;

– болашақта ҰҚ жинақтау қоржынының құрылымына енгізілген өзгерістердің салдарынан қордың инвестициялық қызметінің шығындылығын сақтау қаупі артады, оған сәйкес ең аз тәуекел құралдарының үлесі 80 %- дан 60 %-ға дейін қысқарады, ал тәуекел активтерінің үлесі 40 %-ға дейін артады ;

– Ұлттық қор портфеліндегі тәуекелі жоғары қаржы құралдарының үлесін ұлғайту әлемдік нарықтардағы аса шиеленіс жағдайында және осы құралдар құнының төмендеуіне әкелетін қатты қаржылық дағдарыс қарсаңында жүзеге асырылды , бұл, ең алдымен, ағымдағы және келесі жылдарда да Қордың шығынын тудыруы мүмкін, сонымен қатар акциялар, баламалы құралдар және алтын портфеліндегі үлестің ұлғаюы жағдайында олардың мөлшері ұлғаяды;

– «Жаһандық меншікті капитал» және «Жаһандық тактикалық активтерді бөлу» міндеттері бойынша, сыртқы басқарушылар көрсеткен қанағаттанарлықсыз нәтижелерді ескере отырып, сыртқы басқару қызметтерінен бас тарту немесе сыртқы басқарушылар олар жыл ішінде теріс, артық кіріс алғаннан кейін ауыстырған жөн;

– белгіленген нормативтерді, әсіресе жинақ портфелі бөлігінде сақтаудан бас тарту және әлемдік нарықтардағы жағдай шиеленіскен жағдайда нөлге дейін төмендету мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында, Ұлттық қордың активтер портфелін басқарудың икемділігін арттыру жаппай инвестициялық шығынды тудыратын тәуекелі жоғары қаржы құралдарының (әсіресе акциялар мен балама қаржы құралдарының) үлесі;

– қаржы дағдарысының жақында басталуына байланысты, Қор қаражатын акциялардан, балама құралдардан және облигациялардың бір бөлігінен ақша мен ақша нарығының құралдарына аудару қажет;

– АҚШ долларының айырбас бағамының өзгеруінің активтерге инвестициялық кірістілікке әсерін азайту мақсатында, АҚШ долларындағы активтер үлесін азайту және дамыған елдердің басқа валюталарындағы активтер үлесін ұлғайту есебінен портфельдің валюталық диверсификациясын арттыру.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Масанов, Ю.** Насколько Казахстан зависит от нефти? [Электронды ресурc]. – <https://ia-centr.ru/experts/yuriy-masanov/naskolko-kazakhstan-zavisit-ot-nefti/>.

2 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана [Электронды ресурc]. – <https://www.akorda.kz/ru/addresses/>.

3 Отчет Национального Банка Республики Казахстан за 2020 год. – Алматы, 2020. – 120 с. [Электронды ресурc]. – <https://nationalbank.kz/?finalDate/>.

4 Отчеты о поступлениях и использовании Нацфонда РК. Официальный интернет-ресурс Министерства финансов Республики Казахстан. [Электронды ресурc]. – http://www.minfin.gov.kz/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=ROLES://portal_content/mf/kz.ecc.roles/kz.ecc.anonymous/.

5 **Юрин, А.** Загадочные интервенции Нацбанка [Электронды ресурc]. – <https://lsm.kz/zagadochnye-intervencii-nacbanka/>.

6 Международные резервы и активы Национального фонда РК. Национальный банк Республики Казахстан [Электронды ресурc]. – <https://nationalbank.kz/?finalDatehttps://nationalbank.kz/?finalDate>.

7 **Додонов, В.** Эффективность управления активами Национального фонда РК : основные факторы и вызовы [Электронды ресурc]. – <http://kisi.kz/images/author/>.

8 Указ Президента Республики Казахстан от 8 декабря 2016 года № 385 «О Концепции формирования и использования средств Национального фонда Республики Казахстан» [Электронды ресурc]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000385/>.

9 **Полиевктова, С. О.** Повышение эффективности управления средствами Резервного фонда и Фонда национального благосостояния // Молодой ученый. – 2014. – № 8.2. – С. 47–48.

10 **Трунин П. В., Ибраев Р. Х., Сорокина А. В.** Управление активами государственного пенсионного фонда Норвегии : Материалы научно-исследовательской работы. – М. : Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, 2014. – 60 с.

REFERENCES

1 **Masanov, Y. U.** Naskolko Kazakhstan zavisit ot нефти? [To what extent is Kazakhstan dependent on oil?] [Electronic resource]. – <https://ia-centr.ru/experts/yuriy-masanov/naskolko-kazakhstan-zavisit-ot-nefti/>.

2 Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana. «Konstruktivnyj obshchestvennyj dialog – osnova stabilnosti i процветания Kazahstana [Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://www.akorda.kz/ru/addresses/>.

3 Otchet Nacionalnogo Banka Respubliki Kazahstan za 2020 god. [Report of the National Bank of the Republic of Kazakhstan for 2020.]. – Almaty, 2020. – 120 p. [Electronic resource]. – <https://nationalbank.kz/?finalDate/>.

4 Otchety o postupleniyah i ispol'zovanii Nacfonda RK. Oficial'nyj internet-resurs Ministerstva finansov Respubliki Kazahstan [Reports on receipts and use of the National Fund of the Republic of Kazakhstan.] [Electronic resource]. – <https://lsm.kz/zagadochnye-intervencii-nacbanka>.

5 **Yurin, A.** Zagadochnye intervencii Nacbanka [Mysterious interventions of the National Bank Mysterious interventions of the National Bank] [Electronic resource]. – <https://lsm.kz/zagadochnye-intervencii-nacbanka>.

6 Mezhdunarodnye rezervy i aktivy Nacionalnogo fonda RK. Nacionalnyj bank Respubliki Kazahstan, oficialnyj internet-resurs [International reserves and assets of the National Fund of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://nationalbank.kz/?finalDate><https://nationalbank.kz/?finalDate>.

7 **Dodonov, V.** Effektivnost upravleniya aktivami Nacionalnogo fonda RK : osnovnye faktory i vyzovy [Efficiency of asset management of the National Fund of the Republic of Kazakhstan : main factors and challenges] [Electronic resource]. – <http://kisi.kz/images/author/>.

8 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 8 dekabrya 2016 goda № 385 «O Konceptii formirovaniya i ispolzovaniya sredstv Nacionalnogo fonda Respubliki Kazahstan» [On the Concept for the formation and use of funds of the National Fund of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000385>.

9 **Polievktova, S. O.** Povyshenie effektivnosti upravleniya sredstvami Rezervnogo fonda i Fonda nacionalnogo blagosostoyaniya [Improving the efficiency of managing the resources of the Reserve Fund and the National Welfare Fund]. In Molodoj uchenyj. – 2014. – № 8.2. – P. 47–48.

10 **Trunin, P. V., Ibraev, R. H., Sorokina, A. V.** Upravlenie aktivami gosudarstvennogo pensionnogo fonda Norvegii : Materialy nauchno-issledovatel'skoj raboty [Asset Management of the Norwegian State Pension Fund : Research Proceedings]. – Moscow : Rossijskaya akademiya narodnogo hozyajstva i gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente RF, 2014. – 60 p.

Материал 21.06.22 баспаға түсті.

*Д. З. Айгужина¹, А. С. Айкен²

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ФОНДА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В настоящей статье представлен анализ динамики активов, поступлений, доходности портфеля Национального фонда Республики Казахстан. Проведенный анализ состояния, динамики, структуры активов Национального фонда Республики Казахстан показал, что за рассматриваемый период активы Национального фонда РК устойчиво снижаются как в абсолютном, так и в относительном выражении, увеличились изъятия средств НФРК, как в виде трансфертов, так и в виде облигационного займа национальным компаниям Республики Казахстан. Одновременно объемы поступлений НФРК снизились в виду сокращения объемов добычи нефти и снижения уровня мировых цен на нефть. Анализ эффективности управления ресурсами Национального фонда Республики Казахстан отражает ежегодное снижение доходности активов.

В настоящей статье систематизированы проблемы эффективности управления активами Национального фонда Республики Казахстан. Несмотря на наличие структурных и институциональных проблем, на сегодняшний день Казахстан имеет в наличии существенный фискальный буфер. Состояние активов таково, что даже незначительное ухудшение качества управления ими с потерей десятых долей процента доходности оборачивается сотнями миллионов долларов недополученной прибыли или инвестиционного убытка. Сохранение использования Национального фонда в прежних объемах при невысоких ценах на нефть в долгосрочном периоде повлечет дальнейшее сокращение активов в связи с чем, требуется решение обозначенных проблем.

Ключевые слова: Национальный фонд Республики Казахстан, объем активов, доходность портфеля, девальвация, финансовый кризис.

THE CURRENT STATE OF THE NATIONAL FUND OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article presents an analysis of the dynamics of assets, revenues, and profitability of the portfolio of the National Fund of the Republic of Kazakhstan. The analysis of the state, dynamics, and structure of assets of the National Fund of the Republic of Kazakhstan showed that during the period under review, the assets of the National Fund of the Republic of Kazakhstan steadily decreased both in absolute and relative terms, withdrawals of NFRK funds increased, both in the form of transfers and a bond loan to national companies of the Republic of Kazakhstan. At the same time, the volume of revenues of the NFRK decreased due to a reduction in oil production and a decrease in the level of world oil prices. The analysis of the efficiency of resource management of the National Fund of the Republic of Kazakhstan reflects an annual decrease in the profitability of assets.

This article systematizes the problems of asset management efficiency of the National Fund of the Republic of Kazakhstan. Despite the existence of structural and institutional problems, today Kazakhstan has a significant fiscal buffer. The condition of assets is such that even a slight deterioration in the quality of their management with the loss of tenths of a percent of profitability turns into hundreds of millions of dollars of lost profit or investment loss. Maintaining the use of the National Fund in the same volumes at low oil prices in the long term will entail a further reduction in assets, and therefore, it is necessary to solve the identified problems.

Keywords: National Fund of the Republic of Kazakhstan, volume of assets, portfolio profitability, devaluation, financial crisis.

*T. N. Amalbek

K. Zhubanov Aktobe Regional University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe

ECONOMICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL DIVISION OF REGIONS ON THE MODERN STAGE

The most important purpose of regional policy on the modern stage is rational territorial division of labor between regions and economic cooperation. One of the main problems of the territorial development – overcoming the difference in level of living of population of separate regions. State programs of the economic development of remote regions have big importance for execution of this task taking into consideration their economic level and peculiarities.

The territorial policy in the republic will be oriented to take into account the local specific peculiarities in the market conditions. The significant extension of functions of the local management body in the choice of priorities, rates and proportions is foreseen. The study of territorial differentiation of rural social development can be connected with development of the system approach in the research of territorial difference of the rural social development. First of all, attempt of the system approach was undertaken to describe the compared territorial objects themselves. It was based on widespread first amongst geographers, but then economists and sociologists ideas about wholeness and unique of territorial objects.

Keywords: territorial division, regions, economy, budget, territorial policy, executive bodies.

Introduction

It is necessary to provide the real authorities of the local management body in respect of their own budget i.e. to fix for each level of management own sources of income, the right to define the directions of their spending. Local maslihats must confirm the local budgets and check their execution really [1].

On the first stage of the decentralizations the solving of problems of villages and small cities is particularly important, i.e. where at present there is the certain vacuum of authority, which brings big expenses.

At the second stage, it is necessary to consider the possibility of creating a full-fledged self-government body at the level of lower-level administrative-territorial units, i.e. a rural district, urban-type villages and a city of district significance. At this stage, decentralization requires a reform of local government at the district level. At the third stage, it is necessary to introduce the principles of decentralization at the district level and in cities of district significance [2].

The regional policy of the republic takes the aim of realization of economic, organizing-legal and social measures on removing the starting difference in the level of social-economic development of the regions, districts, and populated points. Special state programs will be realized for the reason of making the favorable condition of their functioning. On republic level fund of economic help will be created for specified regions.

While turning to the market executive body, directly realizing radical economic reform, must obtain exclusive rights within the framework of their own authority.

Herewith, it is important to conduct clear delimitation of authority between legislative and executive state bodies, as well as functions between republican and local state management bodies [3].

It is necessary for government of the republic to attach to the general state functions of national economy management. It is important to reconstruct its style and methods of the work, to realize corresponding organizing transformations.

The expansion of the circle of the social problems, constant increase of the volume resource, directed on social purposes, necessities of population protection from the negative consequences of the market intensify the role of state in goal-directed regulation of these processes. Their solving forms the subject of regional social policy.

The most its important element is determination scientifically motivated correlations of population level of living of different regions taking into consideration the corresponding social-economic, natural-climatic, demographic and other peculiarities.

The determination of such correlations – an obligatory condition of settling the contradictions of the regional reproductive process [4].

Material and methods

When writing the article, analysis, synthesis, idealization, deduction, analogy and other general logical methods of cognition were used.

Results and discussion

Formation and development of needs have their own regional particularities, caused by circumstances: influence of natural-climatic conditions on development of production power and, consequently, on production relations in region; the

nature and condition of the labour, defined by the structure of production; need of society in the development of production power of the given area; sex and age composition of the population, nature of the settling, national particularities. Exactly this causes regional differentiation of the level and structures of separate territorial groups needs of the republic population.

If exclude those subjective factors, which appear because of irrational organizing mechanism, regional differences on the level of living have objective reasons. So under leveling the conditions of lives of the population, level of the social development should be understood not as determination of equality of its absolute factors, but ensure of equal opportunities of satisfactions of the main social needs on the whole populated territory, provided by account of the society facilities.

The development of the main directions for justifying interregional differences in the standard of living of the population makes the solution of the problem of scientific stimulation of the indicator system relevant. Unfortunately, for a long time, the prevailing approach to constructing indicators for assessing the effectiveness of Public production prevailed here. One researches offered the united criteria indicator, but others – a system of indicators. But herewith were not taken into consideration the essential differences between productive and social spheres. If in production it is allowed to change resource, but the majority of population needs can not be changed [5].

It is important in justifying the standard of living, in studying the structure and degree of satisfaction of the needs of the population of the region. Economists believe that the analysis of the level of social development should be carried out on the basis of a comparison of the degree of satisfaction of needs, which is determined by the ratio of the achieved level to the normative one. Unfortunately, this issue has not been resolved properly. At the level of the Republic, there are separate social standards, but they are average in nature and do not reflect all the features of natural-climatic, socio-economic differences between regions and regions. However, it is not necessary to propose the development of standards for all regions, districts, and cities of the Republic.

It is important to conduct a scientifically based division of the territory of the Republic into regions and define a system of differentiated standards for the distribution of materials, goods and services for them. With the help of such social standards, the following tasks will be solved: determining the impact of natural and climatic conditions and the specifics of placing production associated with them on the reproduction of the population; motivating and selecting factors for zoning and typification of the territory of the Republic; assessing the degree and directions of development, the impact of these factors on the level and structure of

the population's needs; developing a minimum consumer budget that guarantees the priority needs of the population; scientific motivation of compensation growth of the cost of living of various social groups; ways to achieve rational norms of consumption of material goods and services, providing the population with social infrastructure facilities. It is necessary to ensure an optimal ratio of remuneration by industry and department, change the system of distribution of state consumer goods and expenses for the development of social infrastructure, improve territorial regulation of wages [6, 7].

Currently, in regions with poor living conditions, it is not enough to solve the migration problems of the population in many places, the formation of stable labor collectives, and the reproduction of demographic and labor potential, achieved through District regulation of Labor remuneration. When increasing the effectiveness of regional regulation of socio-economic conditions, the district wage coefficient, it is necessary to take into account the development of the social sphere in order to increase the normal reproduction of the population. This justifies the need to develop differentiated standards for the provision of social services by region and costs for their development.

Their goal is to ensure a guaranteed level of social satisfaction of the needs of the population in everyday life, health facilities, preschool institutions, as well as other social services, taking into account the regional peculiarities of everyday life. Reflecting the objective need to provide all members of society with basic social needs, such standards serve (in the territorial aspect) to develop and refine the system of social guarantees of rights to housing, education, recreation, health protection, etc.

According to the overall indicator, which has the potential to realize growth opportunities. In world practice, rural areas whose indicators are favorable for future development are determined on the basis of criteria for assessing socio-economic development. Standards that define minimum limits on the available diversity and quality of social services should be the main reference point when planning non-productive industries, generating resources and allocating them for development. This, of course, requires strengthening the resource base of the national and local budgets. The new tax policy should ensure an effective solution to this problem.

It should be borne in mind that, especially during the period of market relations different profitability, defined by imperfection of the prices and production structure, can lead to the enterprises and even branches, disposing different possibilities of the formation of the social-cultural actions funds and housing construction under the same labor effort group. This is a direct way to reinforcement of the breakup in regional differences on volume of construction of

social infrastructure objects, since level of workmen's provision by lodging, baby preschool institutions, objects of the public health and culture differs in regions.

The territorial inequality in living conditions of the population increases because of volunteer approach at receiving resources from the state budget on social infrastructure.

Today it is necessary to clearly distinguish the functions of social development provided, on the one hand, by enterprises, and, on the other, by local authorities. Therefore, social issues, the solutions of which should concern primary sections, should lead to the reduction and elimination of socially and economically inefficient jobs, improvement and restoration of working conditions. All other social functions should be assigned to the local government body through the development and maintenance of social infrastructure, providing it with financial, material and labor resources. This will make it possible to complete the process of socialization of the non-productive sphere, turning it into a single complex of branches of social infrastructure organized according to the regional principle. The concentration of resources in the hands of the local government, along with the improvement of the general organization of non-productive industries, increases the effectiveness of the contribution of enterprises and associations to solving social problems [8].

The refusal of income and expenses balancing region would deprive the territorial sections of the economy the possibility to value the efficiency of its production complex, its scales, structure and technical level.

Further democratization of the formation of the local budget, tax policy will lead to social orientation of the economy that means the reinforcement of the principle of the self-financing of the regions.

The executive body of regions in the modern conditions must provide the realization of two main functions: creation in the regions the favorable condition for formation of the market relations and provision of the general regional interests, i.e. people's interests. If the first function is realized through formation of the market infrastructure and the other measures on transition to the market (the privatization, help commodity producers, creation of the general economic conditions on territory), that second requires provision of standards of social development of the region on the level of civilized countries with conservation and improvement of the natural condition [9].

In the market conditions regional body will deal with free commodity producers, relations with whom must be built on base of mutual economic interests. The rate only on «cut of coupons» is wrong. The region must earn facilities by retributive use of resources (first of all, multi-objective purpose) and services.

Creation in the regions conditions for business activity will promote attraction of investors that, in turn, will enlarge the financial facilities, assigned for performing social, economic and other programs [10].

Conclusions

Thus, solving regional issues, including social ones, which depend on the success of radical political and economic reforms, the development of democracy, the pluralism of private life, Local Self-Government, and the introduction of economic mechanisms of interaction between all participants in the economic process. Measures within the framework of the Territorial Development Policy require government efforts to promote domestic investment, create opportunities for generating income and improving well-being in remote regions. «In the address of the president of the Republic» «Kazakhstan on the way to a new breakthrough in its development», «today we need a new, modern strategy of territorial development aimed at activating economic activity in developed regional centers, which can become the «locomotive» of economic modernization of the country as a whole, as well as the formation of effective economic specialization of Regions». All this should be reflected in the strategy of territorial development of Kazakhstan until 2025».

In the future, social and business corporations will become the «locomotive» of the development of the country as a whole and its individual regions. The main difference between socio-business corporations and commercial corporations is that the income received is reinvested to realize the social, economic or cultural goals of the population of the region where socio-business corporations are created. Each social and entrepreneurial corporation should become a kind of regional development institution, which can be represented as a holding company that controls state assets in the relevant region of the country.

Further, as management experience accumulates and the level of capitalization of social and business corporations increases, we are talking about expanding and diversifying their «sphere of responsibility», including products in regional and international markets. The activity of these corporations will be directed on attraction of new projects, development of the small and average business, reinforcement of cooperations.

REFERENCES

1 **Белокрылова, О. С.** Региональная экономика и управление: Учебное пособие: специальности «Государственное и муниципальное управление» / О. С. Белокрылова, Н. Н. Киселева, В. В. Хубулова. – М. : Альфа-М : ИНФРА-М, 2013. – 237 с.

2 Региональная экономика : Учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по экономическим специальностям : по специальностям экономики и управления (080100) / [Т. Г. Морозова др.]; под ред. проф. Т. Г. Морозовой. 4-е изд., перераб. и доп.– М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 526 с.

3 Региональное управление и территориальное планирование : Учебник / Р. А. Попов. – М. : НИЦИНФРА-М, 2014. – 288 с.

4 Экономическая география и регионалистика : Учебник / Е. Ю. Алексейчева, Д. А. Еделев, М. Д. Магомедов. – М. : Дашков и К, 2012. – 376 с.

5 Региональная экономика и управление : Учеб. пособие для вузов / Г. М. Зинчук, С. А. Кочеткова, С. И. Маслова [и др.]. 2-е изд. СПб. : Питер, 2008. 288 с. –Библиогр.: С.191–197.

6 **Кистанов, В. В.** Региональная экономика России : Учебник / В. В. Кистанов, Н. В. Копылов. – М. : Финансы и статистика, 2004. –584 с.

7 Региональная экономика : Учебное пособие / Г. П. Ермошина; Под ред. В. Я. Позднякова. – М. :ИНФРА-М, 2009. – 576 с.

8 Региональная экономика и управление: Учебник / Г. Г. Фетисов, В. П. Орешин. – М. : ИНФРА-М,2006. – 416 с.

9 Экономическая география и регионалистика : Учебное пособие / И. А. Козьева, Э. Н. Кузьбожев. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 334 с.

10 Государственное регулирование национальной экономики : Учебное пособие / Под ред. Н. А. Платоновой и др. – М. : Альфа-М, 2008. – 653 с.

REFERENCES

1 **Belokrylova, O. S.** Regional'naya ekonomika i upravlenie : Uchebnoe posobie : pospecial'nosti «Gosudarstvennoe i municipal'noe upravlenie»[Regional economics and management : Textbook : speciality «State and municipal management»]/ O. S. Belokrylova, N. N. Kiseleva, V. V. Hubulova. – Moscow : Al'fa-M: INFRA-M, 2013. – 237 p.

2 Regional'naya ekonomika : Uchebnik dlya studentov vysshih uchebnykh zavedenij, obuchayushchihsya po ekonomicheskim special'nostyam: po special'nostyam ekonomiki i upravleniya (080100) [Regional Economics : Textbook for students of higher educational institutions studying in economic specialties : in the specialties of economics and management (080100)] / [Т. Г. Морозова др.]; pod red. prof. Т. Г. Morozovoj? 4-e izd., pererab. i dop.– Moscow : YUNITI-DANA, 2010. – 526 p.

3 Regional'noe upravlenie i territorial'noe planirovanie : Uchebnik [Regional management and territorial planning: Textbook] / R. A. Popov. – Moscow : NICINFRA-M, 2014. – 288 p.

4 Ekonomicheskaya geografiya i regionalistika : Uchebnik [Economic geography and regionalism: Textbook] / E. Yu. Aleksejcheva, D. A. Edelev, M. D. Magomedov. – Moscow : Dashkov i K, 2012. – 376 p.

5 Regional'naya ekonomika i upravlenie : ucheb. posobie dlya vuzov [Regional Economics and Management: studies. handbook for universities] / G. M. Zinchuk, S. A. Kochetkova, S. I. Maslova [i dr.]. ?2-e izd..? St. Petersburg : Piter, 2008. ?288 s.. – Bibliogr. : P. 191–197.

6 **Kistanov, V. V.** Regional'naya ekonomika Rossii : Uchebnik [Regional economy of Russia : Textbook] / V. V. Kistanov, N. V. Kopylov. – Moscow : Finansy i statistika, 2004. – 584 p.

7 Regional'naya ekonomika : Uchebnoe posobie [Regional economics : Textbook] / G. P. Ermoshina; Pod red. V. Ya. Pozdnyakova. – Moscow : INFRA-M, 2009. – 576 p.

8 Regional'naya ekonomika i upravlenie : Uchebnik [Regional economics and management : Textbook] / G. G. Fetisov, V. P. Oreshin. – Moscow : INFRA-M, 2006. – 416 p.

9 Ekonomicheskaya geografiya i regionalistika : Uchebnoe posobie [Economic geography and regionalism : Textbook] / I. A. Koz'eva, E. N. Kuz'bozhev. – Moscow : INFRA-M, 2013. – 334 p.

10 Gosudarstvennoe regulirovanie nacional'noj ekonomiki : Uchebnoe posobie [State regulation of the national economy : Study guide] / Pod red. N. A. Platonovoj i dr. – Moscow : Al'fa-M, 2008. – 653 p.

Material received on 21.06.22.

*Т. Н. Аманбек

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,

Республика Казахстан, г. Актөбе.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ДЕЛЕНИЯ РЕГИОНОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Важнейшей целью региональной политики на современном этапе является рациональное территориальное разделение труда между регионами и экономическое сотрудничество. Одна из основных

проблем территориального развития – преодоление разницы в уровне жизни населения отдельных регионов. Государственные программы экономического развития отдаленных регионов имеют большое значение для решения этой задачи с учетом их экономического уровня и особенностей.

В рыночных условиях территориальная политика в республике будет ориентироваться на максимальный учет местной специфики. Предусмотрено значительное расширение функций местного органа управления в выборе приоритетов, норм и пропорций. Изучение территориальной дифференциации социального развития села можно связать с развитием системного подхода в исследовании территориальной дифференциации социального развития села. В первую очередь была предпринята попытка системного подхода описать сами сравниваемые территориальные объекты. В его основе лежали широко распространенные сначала среди географов, а затем экономистов и социологов представления о целостности и уникальности территориальных объектов.

Ключевые слова: территориальное деление, регионы, экономика, бюджет, территориальная политика, органы исполнительной власти.

*Т. Н. Аманбек

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Материал 21.06.22 баспаға түсті.

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ АЙМАҚТАРДЫҢ ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ БӨЛІНУІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазіргі кезеңдегі аймақтық саясаттың ең маңызды мақсаты аймақтар арасындағы ұтымды аумақтық еңбек бөлінісі және экономикалық ынтымақтастық болып табылады. Аумақтық дамудың негізгі мәселелерінің бірі – жекелеген аймақтардағы халықтың өмір сүру деңгейінің айырмашылығын жою. Бұл міндетті орындау үшін шалғайдағы аймақтардың экономикалық дамуының мемлекеттік бағдарламаларының олардың экономикалық деңгейі мен ерекшеліктерін ескере отырып, маңызы зор.

Нарық жағдайында республикадағы аумақтық саясат жергілікті ерекшеліктерді барынша есепке алуға бағытталатын болады.

Басымдықтарды, мөлшерлемелерді және пропорцияларды таңдауда жергілікті басқару органының функцияларын айтарлықтай кеңейту болжанады. Ауылдың әлеуметтік дамуының аумақтық саралануын зерттеу ауылдық әлеуметтік дамудың аумақтық айырмашылығын зерттеудегі жүйелік тәсілдің дамуымен байланысты болуы мүмкін. Ең алдымен салыстырылған аумақтық объектілердің өзін сипаттау үшін жүйелік тәсілдің әрекеті жасалды. Ол алдымен географтар арасында кең тараған, бірақ кейін экономистер мен әлеуметтанушылардың аумақтық объектілердің тұтастығы мен бірегейлігі туралы идеяларына негізделген.

Кілтті сөздер: аумақтық бөлініс, аймақтар, экономика, бюджет, аумақтық саясат, атқарушы органдар.

FTAMP 06.73.07

<https://doi.org/10.48081/XOYT2207>

***А. Х. Амерханова¹, И. Т. Имангалиева²,
А. Т. Султанов³, А. К. Бакпаева⁴**

^{1,2,3,4}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛЕРГЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

Бұл мақалада Қазақстандағы шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау шаралары берілген. Мақаланың өзектілігі мынада: әрбір кәсіпкер өз ісін бастауда немесе бұрыннан бар кәсіпкер болса да, қаржылық немесе ұйымдастырушылық сипаттағы қиындықтарды бастан кешіреді. Жаңадан бастаған кәсіпкер алаңдаушылық пен қорқынышты сезінеді, бірақ сонымен бірге ол мүмкіндіктердің үлкен кеңістігін көреді. Бюрократиялық лабиринттерде адаспау және өзіне деген сенімін жоғалтпау немесе жолда көмек таппау үшін кәсіпкер мемлекетке жүгінеді, ол өз кезегінде кеңес береді, ұйымдастырады, оқытады, тіпті алғашқы қаржылық серпін бере алады. Кәсіпкерлікті қолдау үшін мемлекет арнайы бағдарламалар шығарады. Қазақстандағы осындай бағдарламалардың бірі «Бизнестің жол картасы 2025» болып табылады. Бағдарламаның негізгі мақсаты – өңірлерде кәсіпкерлік ортаны дамытуда жаңа жұмыс орындарын сақтау және құру.

Қазақстанда мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруды мемлекеттік бағдарламалар операторлары жүзеге асырады. Компаниялардың өсуін жеделдету үшін қолдау құралдарының кең спектрін қамтамасыз ету қажет, бұл шағын және орта бизнестің өмірлік цикліне сәйкес дамуын қамтамасыз етеді.

Кілтті сөздер: кәсіпкерлік, бизнес, мүмкіндіктер, грант, ресурстар, үкімет.

Кіріспе

Шағын кәсіпкерлік – еліміздің негізі мен іргетасы, шағын дербес фирмалардың қызметіне негізделген кәсіпкерлік [1].

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау құралдары – бұл, ең алдымен, халыққа кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға, ел экономикасы мен өмір сүру деңгейін көтеруге көмектесу [2].

Пандемия жағдайында және кәсіпкерлердің қызметіне шектеулер жалғасып жатқан жағдайда шағын және орта бизнесті қолдау ерекше өзектілікке ие.

Материалдар мен әдістер

Зерттеуді орындау кезінде жалпы ғылыми және экономикалық зерттеу әдістері қолданылды: жалпылау, логикалық және кешенді тәсілдер, топтастыру, талдау және салыстыру. Бұл әдістерді қолдану негізгі ережелерді ашып, жүйелі түрде ұсынуға және осы зерттеудің мақсатына жетуге мүмкіндік берді [2].

Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерін зерттеу ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, негізгі басқару жүйелерін жалпылауға және анықтауға мүмкіндік берді. Талдау мен салыстыру басқару жүйесіндегі әртүрлі тәсілдердің негізгі кемшіліктері мен мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік берді. Ал сипаттау әдісінің көмегімен бұл тәсілдерге мінездеме беріледі.

Нәтижелер және талқылау

ШОБ-ты мемлекеттік қолдау құралдары – халыққа кәсіпкерлік қызметті қалыптастыруға және дамытуға, әлеуметтік-экономикалық жағдайды жақсартуға және көтеруге, өмір сүру деңгейін жақсартуға көмек көрсету. Яғни қарапайым сөзбен айтқанда, бұл бизнесті жаңадан бастап келе жатқан кәсіпкерлермен қатар, қазіргі таңда қызмет атқарып жүрген кәсіпкерлерге де қолдау көрсету болып табылады.

2020 жыл, коронавирустық инфекциялық пандемияға байланысты, жаһандық экономикадағы ауқымды өзгерістерге ден қою деңгейі бойынша бүкіл әлем үшін сын болып табылады. Қазақстан Республикасында бұл құбылыс мемлекеттік бюджеттің әлеуметтік шараларға, сондай-ақ кәсіпкерлікті қолдауға жұмсалатын шығыстарын ұлғайту кезінде ерекше орын алған жоқ.

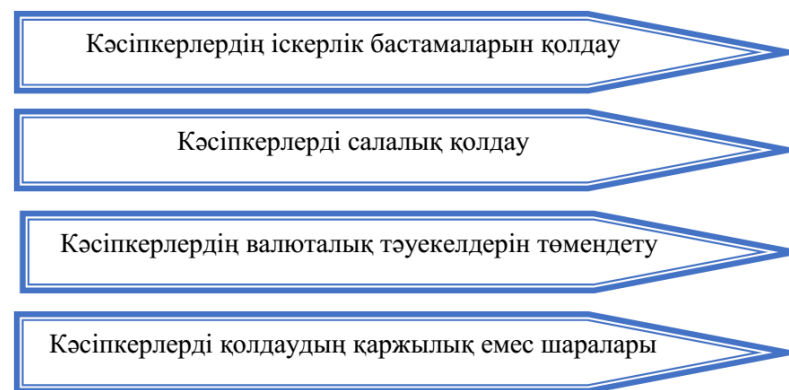
Талдау үшін ағымдағы жылға дейін кәсіпкерліктің даму қарқыны он динамикамен сақталғанын нақтылау қажет. Мәселен, 2019 жылы жұмыс істеп тұрған шағын және орта бизнес субъектілерінің өсімі 7,2%-ды құрады.

Жалпылама нысанда жарияланған мемлекеттік қолдаудың қосымша шараларына салықтық және кедендік жеңілдіктер, әкімшілік, қаржылық, мемлекеттік сатып алулар және т.б. Шағын және орта бизнесті қаржыландыру «Бизнестің жол картасы-2025», «Қарапайым істердің экономикасы» негізгі мемлекеттік бағдарламалары, «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту, агроөнеркәсіп кешенін дамыту арқылы жүзеге

асырылады. Айта кету керек, барлық бағдарламалардың ішінде қолдау көрсету және дамытудың мемлекеттік бағдарламасы кәсіпкерлерді несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау, ішінара кепілдіктер, мемлекеттік гранттар және т.б. арқылы ең көп қамтуға ие.

«Бизнестің жол картасы-2025», «Қарапайым заттардың экономикасы» бағдарламалары, «Еңбек» және «Жұмыспен қамту жол картасы», сондай-ақ Ұлттық Банктің айналым қаражатын толықтыруға арналған Жеңілдетілген несиелендіру бағдарламасы аясында ШОБ-ты жеңілдетілген несиелеу бойынша жұмыс жалғасуда. Несиелер бойынша соңғы мөлшерлеме – жылдық 6%. Айналым қаражатын толықтыруды қаржыландыру айтарлықтай кеңейтілді, несиелер көлемі ұлғайтылды, салалық шектеулер алынып тасталды, шағын және шағын бизнесті қолжетімді микронесиелеу жолға қойылды [4].

2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қазақстанда «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы жұмыс істей бастады, бұл өз кезегінде «Бизнестің жол картасы-2010 және 2020» сияқты бұрынғы бағдарламалардың заңды жалғасы болып табылады.

Сурет 1 – «Бизнестің жол картасы-2025» мемлекеттік бағдарламасының 4 бағыты [6]

2021 жылғы 12 қазанда Мемлекет басшысының мемлекеттік бағдарламаларды ұлттық жобаларға айналдыру туралы тапсырмасын орындау мақсатында кәсіпкерлікті дамытудың 2021–2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы әзірленіп, бекітілді, ол кәсіпкерлікті арттыруға бағытталған. белсенділік, кәсіпкерлердің өсуін жеделдету және жаңа тауашаларды құру, сонымен қатар жан-жақты даму бәсекелестігі [7].

2022 жылдың 1 сәуірінен бастап 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық кәсіпкерлікті дамыту жобасын іске асыру шеңберінде жаңа бизнес-идеяларды іске асыруға арналған өтеусіз гранттардың бірінші легін алуға өтінімдер қабылданады [8]. Өтініштер Business.enbek.kz порталы арқылы онлайн режимінде қабылданады. 2019 жылы гранттар беру жоспарлануда: 1089 жастар өкілдеріне және 930 халықтың әлеуметтік осал топтарына.

«Бизнестің жол картасы-2025» кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау және дамыту бағдарламасына қатысуға салалық шектеулерді алып тастау дағдарыс жағдайында кәсіпкерлікті қаржылық сауықтырудың тиімді тетіктерінің бірі екені сөзсіз. Дегенмен, кейбір жағдайларда бұл жеткіліксіз [9]. Бұл көптеген кәсіпкерлердің өздерін жеткілікті кепілдікпен қамтамасыз ете алмайтындығымен түсіндіріледі. Себептер басқа сипатта болуы мүмкін – өңірлердегі кепілзаттың өтімділігінің төмендігі, жалға беру жағдайында бизнесті жүргізуге байланысты кепілдің толық болмауы [10].

Қорытынды

Пандемия кезіндегі Қазақстандағы шағын және орта бизнесті қолдау саласындағы ағымдағы жағдайды талдау шағын кәсіпкерлікті қолдаудың шетелдік тәжірибесімен салыстырғанда екенін көрсетті.

Жұмыста қаралған жағдай бизнестің мемлекетпен тиімді әрекеттесуге кәсіби жетілгендігін және дайындығын көрсетті. Дегенмен, ерекше назар аударуды қажет ететін түйткілді мәселелер де жоқ емес.

Біріншіден, кәсіпкерліктің қаржылық тұрақтылығын қалпына келтіру және жұмыс орындарын сақтау үшін айналым қаражатын толықтыру мақсатында несиелік ресурстарға қолжетімділікке басымдық беру қажет.

Екіншіден, кәсіпкерліктің несиелік қорларға, әсіресе өңірлік кәсіпкерлік мәселелері бойынша қолжетімділігін шын мәнінде кеңейту үшін несиелерді ішінара кепілдендіру құралын кеңейтуді қарастырған жөн.

Үшіншіден, мемлекет пен бизнестің тиімді өзара іс-қимылын құру үшін бірлестіктер мен бірлестіктер институттарының рөлін күшейту қажет.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Алиев, У.** Общая теория инноваций. Материалы научного семинара «Инновационное развитие Республики Казахстан». – Астана : Евразийский национальный университет, 2019. – 52–57 с.

2 Peculiarities of forming the infrastructure of the consumer market of urban agglomerations in Kazakhstan and priorities of its goods and services consumers/ S. G. Simonov, M. A. Khamatkhanova, L. K. Kaidarova/ In IJER © Serials Publications 13 (8). – 2019:3513-3525. – ISSN 0972-0380.

3 **Arundel, A.** Innovation Surveys : What Impact on Innovation Policy, in Science, Technology and Innovation Indicators in a Changing World : Responding to Policy Needs. – Paris : OESR, 2018. – 49–64 p.

4 **Шеломенцева, В. П., Нарынбаева, А. С., Симонов, С. Г.** Актуальные проблемы социально-экономического развития региона (на материалах Павлодарской области). – Павлодар : ИнЕУ. – 2020. – 304 с.

5 **Байжолова, Р., Танкимов, Б.** Инновации как фактор устойчивого будущего экономики Казахстана. // Материалы научного семинара «Инновационное развитие Республики Казахстан». – Астана : Евразийский национальный университет, 2020. – 39–43 с.

6 **Дауранов, И.** Малый бизнес Казахстана. – Алматы : Мир, 2020. – 168 с.

7 **Энджел, Д., Блекуелл, Р.** Поведение потребителей. – СПб. : Питер., 2019.

8 **Друккер, П.** Инновации и предпринимательство : практика и принципы. – М. : «Уильямс», 2019. – 432 с.

9 **Эпп, Л. В.** Стратегия развития инфраструктуры потребительского рынка городской агломерации, ее цели и этапы реализации в Республике Казахстан // Проблемы и перспективы развития потребительского рынка. – Тюмень : МАЯК, 2018. – С. 42–48.

10 Закон Республики Казахстан «О государственной поддержке промышленных инноваций» от 26.01.2018 №29 (26848).

REFERENCES

1 **Aliyev, U.** Obshchaya teoriya innovatsiy. Materialy nauchnogo seminar «Innovatsionnoye razvitiye Respubliki Kazakhstan». [General theory of innovation. Materials of the scientific seminar «Innovative development of the Republic of Kazakhstan] – Aстана : Yevraziyskiy natsional'nyy universitet, 2019 – 52-57 p.

2 Peculiarities of forming the infrastructure of the consumer market of urban agglomerations in Kazakhstan and priorities of its goods and services consumers / S. G. Simonov, M. A. Khamatkhanova, L. K. Kaidarova. In IJER © Serials Publications 13 (8), 2019:3513-3525. – ISSN 0972-0380.

3 **Arundel, A.** Obzory innovatsiy : kakoye vliyaniye na innovatsionnyuyu politiku, pokazateli nauki, tekhnologiy i innovatsiy v menyayushchemsya mire : reagirovaniye na potrebnosti politiki. [Innovation Surveys : What Impact on Innovation Policy, in Science, Technology and Innovation Indicators in a Changing World : Responding to Policy Needs]. – Paris : OESR, 2018 – 49–64 p.

4 **Shelomentseva, V. P., Narinbaeva, A. S., Simonov, S. G.** Aktualnie problem socialno-economiceskogo razvitiya regiona (na materialah Pavlodarskoi

oblasti) [Actual problems of socio-economic development of the region]. – Pavlodar : InEU, 2020. – 304 p.

5 **Bayzholova, R., Tankimov, B.** Innovatsii kak ustoychivoye budushcheye ekonomiki Kazakhstana. Materialy nauchnogo seminaru «Innovatsionnoye razvitiye Respubliki Kazakhstan» [Innovations as a factor of the sustainable future of the economy of Kazakhstan. Proceedings of the scientific seminar «Innovative development of the Republic of Kazakhstan»]. – Astana : Yevraziyskiy natsional'nyy universitet, 2020. – 39–43 p.

6 **Dauranov, I.** Malyy biznes Kazakhstana. [Small business of Kazakhstan.] Almaty : Mir, 2019. – 168 p.

7 **Endzel, D., Bleyell, R.** Povedenie potrebitelei [Consumer behavior]. – St. Petersburg : Piter, 2019.

8 **Drukker, P.** Innovatsii i predprinimatel'stvo : praktika i printsipy [Innovations and entrepreneurship : practice and principles]. – Moscow : «Williams». 2019. – 432 p.

9 **Epp, L. V.** Strategia razvitiya infrastruktury potrebitelskogo rinka gorodskoi aglomeratsii, ee zeli i etapi realizatsii v Respublike Kazakhstan [Strategy for the development of the consumer market infrastructure of the urban agglomeration, its goals and stages of implementation in the Republic of Kazakhstan]. Problems and prospects of the consumer market development. – Tyumen : MAYAK, – 2015. – P. 42–48.

10 Zakon Respubliki Kazakhstan «O gosudarstvennoy podderzhke industrial'nykh innovatsiy» [Law of the Republic of Kazakhstan «On State support of Industrial Innovations»] ot 26.01.2018 № 29 (26848).

Материал 21.06.22 баспаға түсті.

*А. Х. Амерханова¹, И. Т. Имангалиева², А. Т. Султанов³, А. К. Бакпаева⁴

^{1,2,3,4}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье представлены меры государственной поддержки для малого и среднего бизнеса в Казахстане. Актуальность статьи заключается в том что, каждый предприниматель испытывает трудности финансового или организационного характера будь

он на старте своего бизнеса или уже является действующим предпринимателем. Начинающий бизнесмен чувствует тревогу и страх, но вместе с тем видит и огромное раздолье возможностей. Чтобы не заблудиться в бюрократических лабиринтах и не потерять по пути веру в себя или найти помощь, предприниматель обращается к государству, которое в свою очередь проводит консультации, организовывает, обучает и даже может дать первичный финансовый толчок. Для поддержки предпринимательства государство выпускает специальные программы. Одной из таких программ в Казахстане является «Дорожная карта бизнеса 2025». Главная цель программы заключается в сохранении и создании новых рабочих мест, в развитие предпринимательской обстановке региона.

Реализацию государственных программ в Казахстане осуществляю операторы госпрограмм. Для акселерации роста компаний необходимо предусмотреть более широкий спектр инструментов поддержки, это позволит обеспечить форсирование как малых, так и средних предприятий к развитию согласно их жизненного цикла.

Ключевые слова: предпринимательство, бизнес, возможности, грант, ресурсы, государство.

*А. Kh. Amerkhanova¹, I. T. Imangalieva², A. T. Sultanov³, A. K. Bakpayeva⁴

^{1,2,3,4}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 21.06.22.

STATE SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN KAZAKHSTAN

This article presents state support measures for small and medium-sized businesses in Kazakhstan. The relevance of the article lies in the fact that every entrepreneur experiences difficulties of a financial or organizational nature, whether he is at the start of his business or is already an existing entrepreneur. A novice businessman feels anxiety and fear, but at the same time he sees a huge expanse of opportunities. In order not to get lost in the bureaucratic labyrinths and not to lose faith in themselves or find help along the way, the entrepreneur turns to the state, which in turn consults, organizes, trains, and can even give a primary financial impetus. To support entrepreneurship, the state issues special programs. One such

program in Kazakhstan is the Business Roadmap 2025. The main goal of the program is to preserve and create new jobs, in the development of an entrepreneurial environment in the regions.

The implementation of state programs in Kazakhstan is carried out by operators of state programs. To accelerate the growth of companies, it is necessary to provide a wider range of support tools, this will ensure that both small and medium-sized enterprises are boosted to develop according to their life cycle.

Keywords: entrepreneurship, business, opportunities, grant, resources, government.

SRSTI 06.71.05

<https://doi.org/10.48081/DLJR6812>

***S. S. Dontsov¹, S. K. Zhetpysbaev², A. E. Mazhitova³,
N. M. Sherimova⁴, B. B. Salimzhanova⁵**

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

CLASSIFICATION OF NETWORK SCHEDULES AS PART OF CONSTRUCTION ORGANIZATION PROJECTS AND WORKS PRODUCTION PROJECTS

The article considers the basics of rational scheduling using modern organizational and technological models. The advantages and areas of the most effective use of network modeling are characterized. The requirements for the rational organization of network planning and management systems in the construction industry are stated. The classification of network diagrams in the composition of projects for the organization of construction and projects for the production of works is given. Relevant recommendations on the most rational use of their specific varieties are given. On the example of scheduling the construction of a town-planning complex, the optimal sequence for the development of a comprehensive integrated network schedule is recommended. The structure and interrelation of various elements of network modeling is detailed. Proposals and a list of related activities are presented that allow optimizing network schedules in time. It is noted that the optimization of the network schedule can be achieved in two main ways: by reducing the duration of individual critical works, i.e. transferring them to the forced mode of operation of teams and by restructuring the network topology, i.e. changes in the structure, technological sequence and interconnections of individual works. At the end of the article, a classification of network models is given according to the organizational structure of management, the characteristics of the models used, the features of the tasks being solved and the functioning in time, and the means of information processing.

Keywords: network modeling, network chart, network planning and management, construction duration, rational use of resources, time optimization.

Introduction

The basis for drawing up rational calendar plans (CP) for construction should be based on a normalized organization and technology for the construction of buildings and structures. It, as a rule, is reflected in the organizational and technological models (OTM) of the construction of facilities. The main task of scheduling is to draw up such work schedules that satisfy all the restrictions that reflect in the OTM of the construction of objects the interconnection of the timing and intensity of work, as well as the rational use of resources [1].

Solving the tasks of scheduling based on OTM, taking into account the need for work in specific resources, at the same time allows the most efficient distribution of these resources for individual facilities, as well as for a construction organization or a corporate association as a whole. The effectiveness of the KP largely depends on how the OTM of the erection of buildings and structures, which they are based on, meets certain requirements. The most important of them is the adequacy of the model to a real object [2].

The model should display the object in all aspects that are essential for solving the problems of scheduling and regulating production and economic activities, and the information about the object contained in the model must be complete enough to solve these problems on its basis.

Other requirements for the model are ease of perception and ease of analysis. In addition, when modern technical means are used for modeling, the economic characteristics of the model are also important - the costs of its development and operation.

Regardless of the type of OTM used for construction management, it should reflect the full list of works, the order of their implementation and the nature of the relationship between them.

Various types of OTM for the construction of buildings and structures are known: line graphs, cyclograms, network models, etc. At the same time, their characteristic features should be taken into account to determine the most rational areas of application [3].

Materials and methods

Network models make it possible to better display the order of construction of complex objects or their complexes, to carry out scientifically based scheduling of construction, to identify and resolve many problem situations that arise in the production process.

The use of a network planning and management system (SPM) ensures a reduction in construction time, rational use of resources, growth in labor productivity and a reduction in the cost of work. All this is achieved as a result of the use of network models that make it possible to formalize the construction

processes and thereby significantly improve planning, accounting and control over the progress of work.

A network model with the required detail displays the relationship of individual works on the construction of an object (complex) and allows for mathematical analysis that contributes to rational scheduling, predicting its future state, as well as an objective assessment of the effectiveness of decisions made [4].

A rationally organized SPM system should be an effective and permanent mechanism that combines automated accounting and control, development and implementation of management decisions that provide rational modes of activity. Such a mechanism usually functions in a closed control loop, starting with the preparation of construction production and ending with the complete completion of the construction of individual facilities or their complexes.

The main objectives of using network planning and production management systems are to develop an optimal version of the construction plan that provides rational coordination in time and space of the work performed and the best use of resources, as well as effective management of the process of implementing this plan.

The most widely used method for solving planning and management tasks in a network modeling system is the so-called SPM method. STC method, i.e. the apparatus for constructing, calculating, analyzing and optimizing network models is recommended for solving problems related to construction planning (for example, forecasting construction dates, rational allocation of resources, etc.). This system can also use other economic and mathematical methods for solving individual problems (linear and dynamic programming, queuing, etc.) [5].

Results and discussion

As part of modern construction management projects (POS) and work production projects (PPR), the following classification of network schedules is adopted.

Depending on the number of independent targets, networks can have one or more end events. Networks with one end event are called single-ended, and networks with multiple end events are called multi-ended.

According to the degree of coverage of the construction program, it is advisable to subdivide the networks into local, complex and integrated enlarged ones [6].

Local network diagrams are recommended to be developed for certain types of work and performers. Integrated network schedules (CSG) are, as a rule, made up for individual objects and complexes (they should be part of the PPR). It is advisable to draw up complex enlarged network diagrams (CUSG) for separate large objects and complexes (they should be part of the PIC).

Summary network diagrams can be developed for the entire program of a construction organization or for the construction of several homogeneous large complexes [7].

Local schedules are recommended to be considered as single-purpose. KSG and KUSG can be both single-purpose and multi-purpose. Pivot network diagrams are usually developed for multi-purpose purposes. Разработку КУСГ (on the example of a town-planning complex) should be carried out in a certain sequence:

- to collect and study the initial data necessary for the construction of the CUSG, to develop an enlarged structural model of the work package. Combine specialized construction flows (sanitary, electrical, finishing works, installation of elevators (equipment)) into an enlarged KUSG element called «internal work»;

- clarify the range of works to be included in the CUSG;

- develop private (local) network models for object flows;

- to perform «stitching» of local networks (taking into account the work performed outside the flow) into a common network at reference points in accordance with the cyclogram of the complex flow (linear graph) and the enlarged structural model of the work package. The reference points for the «linking» of local networks should be their initial and final events, as well as the initial and final events of work performed outside the thread;

- to check the correctness of the «stitching» of works and their technological sequence, to encode events. The code of work in the network schedule should be determined by two digits indicating the numbers of its initial and final events;

- Simultaneously with the development of the KUGS, fill in the identification card of the works placed in ascending order of the numbers of their initial events. In the column «name of the work», in addition to its short name in brackets, indicate the number of the grip on which it is performed;

- determine the cost, labor costs, number of workers, shifts, duration and intensity of each work recorded in the identification card. Work performed using construction machines and mechanisms is recommended to be carried out in three shifts. The intensity of the work to be determined by dividing the cost of construction and installation work by the duration of their implementation and the number of shifts accepted;

- to calculate the time parameters of the CUSG (directly on the network model or by the tabular method);

- to carry out the analysis of CUSG and, if necessary, optimize it in time [8].

It is recommended to optimize the network schedule in time in order to reduce the duration of the construction of the urban complex. This reduction can be achieved in two main ways:

- 1) by reducing the duration of individual critical work, i.e. transfer them to the forced mode of work of brigades. In this case, the total amount of time reduction for all activities of the critical path should not be less than the size of the total negative reserve;

- 2) by rebuilding the network topology, i.e. changes in the structure, technological sequence and interconnections of individual works.

In the first case, as noted above, one should try to reduce the duration of the critical path by transferring resources such as machines and teams of workers from non-critical activities, some delay and increase in the duration of which will not affect the overall duration of construction, to critical activities. If this cannot be done, for example, due to the lack of similar resources, or the lack of jobs from which to take the necessary resources, it is necessary to attract additional capacities from outside.

In the second case (in agreement with the customer and the designer), for example, some work can be withdrawn, without which the object can be put into operation, or a deeper combination of the work to be performed by dividing and paralleling them can be carried out [9].

The calculation of the optimized CUSG, as noted above, can be carried out by the tabular method or directly on the network diagram.

Fictitious works, shown by dotted arrows between individual holdings of objects, indicate organizational dependencies, reflecting the transition of teams of workers and the transfer of machines and mechanisms from one holding to another. Fictitious works linking the completion of the preparatory period with the beginning of the construction of the underground part of subsequent facilities are technological dependencies that show that the condition for the commencement of work on the construction of the underground part of the facilities is the completion of all the works of the preparatory period. Moreover, in order to reduce the time for the implementation of CUSG, it is recommended that the construction of all objects of the urban planning complex be started simultaneously.

The completion of works on the improvement of the territory of the town-planning complex is the final event of the network model. The time periods between the completion of the construction of individual objects of the urban complex and the completion of works on the improvement of its territory are organizational breaks, and the arrows corresponding to them on the network model indicate the processes of organizational expectation of a certain duration [10].

Conclusions

As a result of the research, it was found that all the main control systems that use network models for the construction of facilities can be classified as follows.

According to the organizational structure of construction management – depending on the level of management using them (construction and installation organization, corporate association).

According to the characteristics of the models used – local or multi-network; detailed or enlarged; primary, private, complex or summary; individual or

standard; alternative or deterministic (including: the simplest time, multi-purpose, nodal, generalized, models taking into account cost and resources); probabilistic (including: with an indefinite duration of work and uncertainty in the scope of work). According to the nature of the tasks to be solved, network models for the construction of facilities can be divided into resource and temporary ones.

When classifying network models and the schedules developed on their basis, according to the nature of the system's functioning in time, the absence or presence of periodically recurring construction objects or work packages should be taken into account.

According to the information processing tools used, network models for the construction of facilities can be divided into automated (based on modern digitalization and computerization) and non-automated.

REFERENCES

- 1 **Олейник, П. П.** Организация строительного производства : Монография [Текст]. – Саратов : Вузовское образование, 2019. – 599 с.
- 2 **Фомин, В. Н.** Организация строительного производства : Учебное пособие [Текст]. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2018. – 115 с.
- 3 **Дикман, Л. Г.** Организация жилищно-гражданского строительства : Справочник строителя. – 5-е изд., перераб. и доп. [Текст]. – М. : ИД МАГНАТ, 2016. – 505 с.
- 4 **Донцов, С. С.** Организация производства : программа для ЭВМ – Электронное учебное пособие. – Свидетельство о государственной регистрации прав на объект авторского права № 0625 от 3 марта 2018 г. ИС 1666.
- 5 **Морозенко, А. А., Красовский, Д. В.** Устранение недостатков календарно-сетового планирования путем применения матрицы ключевых событий проекта [Текст] // Вестник МГСУ. – 2017. – №6 (105). – С. 26–30.
- 6 **Букалова, А. Ю., Букалов, Г. Э.** Сетевое планирование при автодорожном строительстве [Текст] // ИВД. – 2019. – №6 (57). – С. 46–51.
- 7 **Буценко, Е. В., Шориков, А. Ф.** Сетевое моделирование процесса управления инвестиционным проектированием и его приложения [Текст] // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Экономические науки. – 2019. – №6 (233). – С. 108–110.
- 8 **Боброва, Т. В., Дубенков, А. А.** Календарно-сетовое планирование строительства линейных объектов в среде MSProject [Текст] // Вестник СибАДИ. – 2017. – №4-5 (56-57). – С. 94–98.

9 **Сборщиков, С. Б., Сборщикова, М. Н.** Формирование и эффективность использования информационно-аналитических систем на основе сетевого планирования при проектировании, подготовке и строительстве объектов [Текст] // Вестник МГСУ. – 2019. – № 3. – С. 21–26.

10 **Гудков, Е. П.** Применение сетевых моделей дорожно-строительного производства в условиях рисков [Текст] // Вестник МГСУ. – 2020. – № 2. – С. 196–199.

REFERENCES

- 1 **Oleynik, P. P.** Organizatsiya stroitel'nogo proizvodstva : Monografiya [Organization of construction production : Monograph] [Text]. – Saratov : Vuzovskoye obrazovaniye, 2019. – 599 p.
- 2 **Fomin, V. N.** Organizatsiya stroitel'nogo proizvodstva : Uchebnoye posobiye [Organization of construction production : Tutorial] [Text]. – N. Novgorod : NNGASU, 2018. – 115 p.
- 3 **Dikman, L. G.** Organizatsiya zhilishchno-grazhdanskogo stroitel'stva : spravochnik stroitelya. – 5-ye izd., pererab. i dop. [Organization of housing and civil construction : builder's guide] [Text] – М. : ID MAGNAT, 2016. – 505 p.
- 4 **Dontsov, S. S.** Organizatsiya proizvodstva : programma dlya EVM – elektronnoye uchebnoye posobiye [Organization of production: computer program : Electronic textbook]. – Svidetel'stvo o gosudarstvennoy registratsii prav na ob'yekt avtorskogo prava № 0625 ot 3 marta 2018 g. IS 1666.
- 5 **Morozenko, A. A., Krasovskiy, D. V.** Ustraneniye nedostatkov kalendarno-setevogo planirovaniya putem primeneniya matritsy klyuchevykh sobytiy proyekta [Eliminating the shortcomings of calendar-network planning by applying the matrix of key project events] [Text] // Vestnik MGSU. – 2017. – № 6 (105). – P. 26–30.
- 6 **Bukalova, A. YU., Bukalov, G. E.** Setevoye planirovaniye pri avtodorozhnom stroitel'stve [Network planning in road construction] [Text] // IVD. – 2019. – № 6 (57). – P. 46–51.
- 7 **Butsenko, Ye. V., Shorikov, A. F.** Setevoye modelirovaniye protsessa upravleniya investitsionnym proyektirovaniyem i yego prilozheniya [Network modeling of the investment design management process and its applications] [Text] // Nauchno-tekhnicheskiye vedomosti Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo politekhnicheskogo universiteta. Ekonomicheskiye nauki. – 2019. – № 6 (233). – P. 108–110.
- 8 **Bobrova, T. V., Dubenkov, A. A.** Kalendarno-setevoye planirovaniye stroitel'stva lineynykh obyektov v srede MSProject [Calendar-network planning of construction of linear objects in the MSProject environment] [Text] // Vestnik SibADI. – 2017. – № 4-5 (56-57). – P. 94–98.

9 **Sborshchikov, S. B., Sborshchikova, M. N.** Formirovaniye i effektivnost ispolzovaniya informatsionno-analiticheskikh sistem na osnove setevogo planirovaniya pri proyektirovanii, podgotovke i stroitelstve ob'yektov [Formation and efficiency of using information and analytical systems based on network planning in the design, preparation and construction of facilities] [Text] // Vestnik MGSU. – 2019. – № 3. – P. 21–26.

10 **Gudkov, Ye. P.** Primeneniye setevykh modeley dorozhno-stroitel'nogo proizvodstva v usloviyakh riskov [Application of network models of road-building production in conditions of risks] [Text] // Vestnik MGSU. – 2020. – № 2. – P. 196–199.

Material received on 21.06.22.

*С. С. Донцов¹, С. К. Жетпысбаев², А. Е. Мажитова³,
Н. М. Шеримова⁴, Б. Б. Салимжанова⁵
^{1,2,3,4,5}Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 21.06.22.

КЛАССИФИКАЦИЯ СЕТЕВЫХ ГРАФИКОВ В СОСТАВЕ ПРОЕКТОВ ОРГАНИЗАЦИИ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОЕКТОВ ПРОИЗВОДСТВА РАБОТ

В статье рассмотрены основы рационального календарного планирования с применением современных организационно-технологических моделей. Охарактеризованы преимущества и области наиболее эффективного использования сетевого моделирования. Изложены требования к рациональной организации систем сетевого планирования и управления в строительном производстве. Приведена классификация сетевых графиков в составе проектов организации строительства и проектов производства работ. Даны соответствующие рекомендации по наиболее рациональному применению их конкретных разновидностей. На примере календарного планирования возведения градостроительного комплекса рекомендована оптимальная последовательность разработки комплексного укрупненного сетевого графика. Детализирована структура и взаимосвязь различных элементов сетевого моделирования. Представлены предложения и перечень сопутствующих мероприятий, позволяющих оптимизировать сетевые графики по времени. Отмечено,

что оптимизация сетевого графика может быть достигнута двумя основными способами: за счет сокращения длительностей отдельных критических работ, т.е. перевода их на форсированный режим работы бригад и путем перестройки топологии сети, т.е. изменения структуры, технологической последовательности и взаимосвязей отдельных работ. В заключении статьи приведена классификация сетевых моделей по организационной структуре управления, характеристикам используемых моделей, особенностям решаемых задач и функционирования во времени, средствам обработки информации.

Ключевые слова: сетевое моделирование, сетевой график, сетевое планирование и управление, продолжительность строительства, рациональное использование ресурсов, оптимизация по времени.

*С. С. Донцов¹, С. К. Жетпысбаев², А. Е. Мажитова³,
Н. М. Шеримова⁴, Б. Б. Салимжанова⁵
^{1,2,3,4,5}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.06.22 баспаға түсті.

ҚҰРЫЛЫС ҰЙЫМДАУ ЖОБАЛАРЫ ЖӘНЕ ЖҰМЫС ӨНДІРУ ЖОБАЛАРЫ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ЖЕЛІЛІК КЕСТЕЛЕРДІҢ ЖІКТЕЛУІ

Мақалада заманауи ұйымдастырушы – технологиялық модельдерді қолдану арқылы, рационалды күнтізбелік жоспарлау негіздері қарастырылған. Желілік модельдеуді тиімді қолданудың артықшылықтары мен бағыттары сипатталады. Құрылыс өндірісіндегі желілік жоспарлау мен басқару жүйелерін ұтымды ұйымдастыруға қойылатын талаптар баяндалды. Құрылысты ұйымдастыру жобалары мен өндірістік өндірістік жобалар бөлігі ретінде желілік сызбалардың жіктелуі келтірілген. Олардың нақты сорттарын ұтымды пайдалану бойынша тиісті ұсыныстар берілген. Қала құрылысы кешені құрылысын жоспарлау мысалын қолдана отырып, кеңейтілген желілік кестені құрудың оңтайлы дәйектілігі ұсынылады. Желілік модельдеудің әртүрлі элементтерінің құрылымы мен өзара байланысы егжей-тегжейлі көрсетілген. Желілік кестелерді уақытында оңтайландыру үшін ұсыныстар мен байланысты іс-шаралар тізімі ұсынылған. Желілік кестені оңтайландыруға екі негізгі жолмен қол жеткізуге

болатыны атап өтіледі: жеке сыни жұмыстардың ұзақтығын қысқарту арқылы, т.б. оларды бригадалардың мәжбүрлі жұмысына көшіру және желі топологиясын қайта құру арқылы, т.б. жеке жұмыстардың құрылымындағы, технологиялық бірізділігі мен қарым-қатынасындағы өзгерістер. Мақаланың қорытындысында желілік модельдердің жіктелуі басқарудың ұйымдастырушылық құрылымына, қолданылатын модельдердің сипаттамаларына, уақытында шешілетін және жұмыс істейтін міндеттердің ерекшеліктеріне, ақпаратты өңдеу құралдарына сәйкес келтірілген.

Кілтті сөздер: желілік модельдеу, желінің кестесі, желілік жоспарлау және басқару, құрылыстың ұзақтығы, ресурстарды ұтымды пайдалану, уақытты оңтайландыр.

SRSTI 06.39.02

<https://doi.org/10.48081/KXJ12024>

*A. Z. Zeinullina

Shakarim University,
Republic of Kazakhstan, Semey

WAYS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL INDUSTRIES

The current stage of the socio-economic development of Kazakhstan is characterized by a significant aggravation of the problem of its sustainable development. New economic relations require the development and implementation of a state strategy for ensuring the sustainable development of the country's regions. The study of this problem is an urgent need, since the material and spiritual well-being of present and future generations depends on a correct understanding of the essence of sustainable development, determining the optimal interaction of factors of socio-economic and natural-ecological development. However, the whole system of factors (production assets, labor force, investments, etc.), except for natural and environmental factors, develops within the framework of the socio-economic system, it is subject to the influence and regulation of society. At the same time, the influence of society on natural and environmental factors is limited by the laws of development of nature itself.

This paper examines the social orientation of the development of the economy of regions, agricultural sectors, accompanied by the inclusion in the software development of additional components related to the development of social infrastructure.

The author has studied a wide range of literary sources, in which, to a greater or lesser extent, the problems of developing a mechanism for regulating socio-economic development at the regional level were considered.

The advantages of the article include a high theoretical level of research, a systematic analysis of the state of the problems under consideration and their theoretical generalization.

Keywords: socio-economic development, economy, industries, sustainable growth, region, indicators, infrastructure.

Introduction

The specifics of the concept of formation and development of economic and social spheres can not be determined without a theoretical basis in the research work of different epochs.

Highlighting key economic relations, Marxism viewed society as a union of business and superstructure. The economy is a subsystem of social development. Therefore, economic dynamics is a tool of the social process, its conditions. F. Engels writes: «Distribution, governed by a purely economic concept, is governed by the interests of production, and the development of production is primarily stimulated in a way that allows all members of society to develop, support and improve their abilities» [1].

Satisfaction of the growing material and cultural needs of the population is achieved through the continuous development and improvement of social production, so it is important to accurately identify the economic and social spheres of society when addressing the interaction of social and economic processes.

Regional peculiarities of the development of the national economic complex of the country required a more in-depth study of the territorial organization in the social sphere. This question was considered by V. V. Pakshitevsky, O. A. Evteev, S. A. Kovalev, Zh. T. Tatsenko in their research. They laid a certain scientific and methodological basis for the formation and development of territorial-sectoral systems of social sphere [2].

Materials and methods

Theoretical analysis of scientific and specialized literature on the problem of research; analysis of legislative and regulatory documents; analysis and generalization of experience

Results and discussion

According to the hypothesis derived from this study, the structural indicators of rural community include the following indicators:

1 «Natural conditions». On the one hand, the quality of the natural environment of the region should be assessed as one of the elements of the social interests of the population. On the other hand, natural conditions play a special role in the rural-territorial community, which largely determines the efficiency of agricultural production, the main area of employment of the rural population.

Therefore, climatic, landscape characteristics, land and water quality, etc. are important in providing socially favorable conditions for the population living in the same rural area in the region.

2 «People's national-demographic composition». This is an indivisible characteristic of regional groups, which registers its qualitative features. At some point, it can emerge as a combined indicator of the favorable conditions for the

development of rural communities. Thus, the demographic growth of the population is a normal trend, reflecting the prospects of regional groups. Conversely, the violation of the basic proportions of the demographic and national structure of the population is often an unresolved indicator of regional commonality, which can jeopardize the development and sustainable growth of regional groups of the population.

3 Workplace construction and production efficiency characterize the production and economic environment. We are talking about the opportunities, diversity and quality of work of the population living in the region. One of the main goals of social development of society is to provide jobs for all groups of the working population in accordance with the requirements of today's developing creative labor, and therefore is an important indicator of the social status of one or another regional group.

4 «Territorial development and land management» – a characteristic feature of the regional community in comparison with other social groups. They indicate their spatial distribution, location in different settlements, proximity to the center or distance from the periphery. In retrospect, the level of land development and resettlement of the rural population is determined by natural conditions, or these have led to the possibility of agriculture and the resettlement of the rural population in certain territorial units.

5 ««Development of private farms» – a characteristic feature of rural groups in comparison with the city. The size of individual subsistence farms depends on the demographic and economic characteristics of the population, whose specialization is based on natural conditions. (Kalugina, Antonova). The development of private farms is associated with the relocation of the village. According to the sociological survey, the size of the village, the administrative significance of the settlement, the role of the domestic economy in the relocation of land, the distance from the central barn to the barn affect the conditions of subsistence farming [3].

6 «Employment and personnel structure» – a description of the working population in regional groups. This includes the distribution of the structure of the workplace, the structure of educated and professionally qualified personnel, taking into account the structure of the workplace. In turn, the last regional groups were determined by demographic parameters. For example, if there are a lot of young people in the rural workforce, then its level will be higher. The ethnic composition of the rural population is also important for the professional development of personnel, as the economic culture of different ethnic groups is diverse.

7 «Social and housing infrastructure and housing» and «Income and material well-being of the population» – indicators that allow to describe the material status of rural groups. They are interrelated, but at the same time differ in the attitude of regional groups to the socio-material status.

8 Social infrastructure and housing are taken into account by the level of marriage in the territory with the placement of a new complex land, which is strongly «Approved» to certain areas. It in itself represents a part of the «Social Potential» of the territory. Depending on the provision and income of other material goods, they are provided by the regional opportunities of labor supply in one or another sphere of social production or in PPP, but still the most flexible nature of the material situation and the social status of regional groups.

9 «Satisfaction of the population with living conditions» Auxiliary characteristics of self-sufficiency of members of rural regional groups in the given regional socio-cultural conditions.

The close relationship between the new rural land management and the social and living system of the rural population, which is formed on its basis, has been proven by many studies: It is based on significant planning procedures for the construction of socio-cultural and household entities [4, 5].

Further, the social environment B. B. Pokishimsky, O. L. Evteeva, S. A. Kovalev, Zh. T. Toshchenko, Y. N. Kozakov, B. S. Movchon. They laid a well-known scientific and methodological basis for the formation and development of social infrastructure - the territorial-sectoral system of the social environment. To continue the study, it is recommended to use the following as sources of understanding:

- social development, which is reflected in the interdisciplinary aspects of solving socio-economic problems;
- social environment – a set of sectors of the national economy, derived from the structural components of the territorial organization of productive forces.
- Social info-structure – material and technical base (buildings, construction, engineering and technical communications, etc. are the spheres of the social environment).

According to scientists, all these concepts are interrelated and take into account the possibility of using different methodological approaches to address the main issues – the needs of the population and the full development of the individual. The formation and development of sectoral systems of the social environment depends on the quality of services, sales require minimal time and therefore depends on the location of the local population. The location and type of location of the enterprise are selected, the formation of an optimal network of the institution is carried out [6].

Conclusion

Thus, in the practice of domestic urban planning there are 3 groups of enterprises that meet the needs of the population in relation to the functions of social services:

For daily demand – preschool institutions, secondary schools, grocery stores, consumer services, cafes, cafes, canteens; For occasional demand – department stores, specialty stores, pharmacies, clinics, service centers, fashion houses, clubs, gyms, cinemas;

Episodic demand – administrative and economic institutions, museums, circuses, restaurants, higher and secondary special educational institutions; Due to the concentration of demand for services, the placement of enterprises in an organizational form will also be developed:

Territorial complexes of enterprises of housing classes, microdistricts, residential and administrative districts are formed in cities.

In rural areas, complexes of inter-village service enterprises, complexes of service enterprises of collective farms and state farms, individual central settlements of district and regional military centers are created [7].

The approach, which emerged as a three-tier system of enterprise placement, retains its organizational and structural advantages in terms of addressing urban development issues, as well as time, completeness of services provided and other factors to improve service quality.

Improving efficiency and services, in turn, is determined by the conditions of planning the development of industries, based on which there is always the formation of construction and the introduction of new forces, the breakdown of integrated communication, which provides a subsystem, ensuring the development of industries in any region.

Only the maximum combination of solutions to sectoral and territorial issues will allow to implement a comprehensive approach to the development of infrastructure on the basis of a unified plan. At the same time, it is important to keep in mind that the development of infrastructure and the territorial system is characterized by several levels of formation in accordance with the goals and needs of expanded modernization [8].

It provides for the development and rational use of infrastructure resources of national importance, the central power supply and timely provision of transport, improvement of all systems of state and agricultural management of the country. The development of these systems is carried out by many research and design institutes, specialized construction organizations on the basis of long-term forecasts for comprehensive government programs. Such programs include the development of land reclamation, the development of high-current power transmission systems, main gas and oil pipelines and other engineering facilities of national and interregional scale [9].

Regional infrastructure. Within the borders of the largest economic regions of the country, the regional level of infrastructure systems is formed and developed

on the basis of large energy facilities, transport and water supply, hydraulic systems, irrigation systems. An important addition to these systems is the network of basic warehouses of material and technical equipment and the sale of products of territorial administration of various ministries and collections. In the case of a planned economy, large economic areas are part of the basic elements of infrastructure, of course, are part of the overall state infrastructure system. However, at the regional level, the role of line ministries and agencies that address many issues of joint construction of infrastructure is growing [10].

The basis of regional infrastructure planning is the development of production parties, especially their formation in new areas, the main schedule of development of the national economy. The location of such production and infrastructure is determined by the most important development tasks and the location of the country's productive forces in each economic region.

REFERENCES

- 1 **Казаков, Ю. Н., Мовчан, Б. С.** Развитие социальной инфраструктуры экономических регионов. – М. : Наука, 2018. –141 с.
- 2 **Дорж, Д. А.** Научное управление социальными процессами на селе : проблемы, решения – Алматы : Казахстан, 2019. – 287с.
- 3 **Васильева, Л. П.** Методологические аспекты управления сбалансированным развитием региональной социально-экономической системы // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. 2014. – № 1(26). – С. 143–148.
- 4 **Гизатуллин, Х. Н., Гарипов, Ф. Н., Гарипова, З. Ф.** Проблемы управления структурными преобразованиями региональной экономики // Экономика региона. 2018. – Том 14. Вып. 1. – С. 43–52. DOI: 10.17059/2018–1–4.
- 5 **Широв, А. А., Михеева, Н. Н., Гусев, М. С., Савчишина, К. Е.** Макроэкономическая стабилизация и пространственное развитие экономики // Проблемы прогнозирования. 2019. – № 5. – С. 5–15.
- 6 **Сактоев, В. Е., Халтаева, С. Р.** Стратегическое управление устойчивым инновационно ориентированным развитием социально-экономической системы региона // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия : Экономика. Социология. Менеджмент. 2013. – № 3. – С. 35–41.
- 7 Структурные изменения в российской экономике и структурная политика: аналитический доклад / НИУ ВШЭ; под науч. рук. Е.Г. Ясина. М. 2018. – 252 с.
- 8 Тенденции изменения структуры экономики России после кризиса 1998 г. / И. А. Погосов [и др.]. –М. : Институт экономики РАН. 2010. – 44 с.

9 **Ткаченко, Ю. Г.** Определение влияния воспроизводства на комплексное социально-экономическое развития региона // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2013. – № 10. – С. 64–68.

10 Трансформация структуры экономики: механизмы и управление : монография / под науч. ред. А. А. Широга. – М. : МАКС Пресс. 2018. – С. 264.

11 **Ускова, Т. В.** Проблемы экономического роста территории. – Вологда : Ин-т социально-экономического развития территорий РАН, 2013. – 170 с.

REFERENCES

- 1 **Kazakov, Yu. N., Movchan, B. S.** Razvitie social'noj infrastruktury ekonomicheskikh regionov [Development of the social infrastructure of economic regions]. – Moscow : Nauka, 2018. –141 p.
- 2 **Dorz, D. A.** Nauchnoe upravlenie social'nymi processami na sele: problemy, resheniya [Scientific management of social processes in rural areas: problems, solutions] – Almaty : Kazakhstan, 2019. – 287 p.
- 3 **Vasil'eva, L. P.** Metodologicheskie aspekty upravleniya sbalansirovannym razvitiem regional'noj social'no-ekonomicheskoy sistemy [Methodological aspects of managing the balanced development of the regional socio-economic system] // Biznes. Obrazovanie. Pravo. Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa. – 2014. – № 1(26). – P. 143–148.
- 4 **Gizatullin, H. N., Garipov, F. N., Garipova, Z. F.** Problemy upravleniya strukturnymi preobrazovaniyami regional'noj ekonomiki [Methodological aspects of managing the balanced development of the regional socio-economic system] // Ekonomika regiona. – 2018. –Vol. 14. –Issue 1. – P. 43–52. – DOI: 10.17059/2018–1–4.
- 5 **Shirov, A. A., Miheeva, N. N., Gusev, M. S., Savchishina, K. E.** Makroekonomicheskaya stabilizaciya i prostranstvennoe razvitie ekonomiki [Macroeconomic stabilization and spatial development of the economy] // Problemy prognozirovaniya. – 2019. – № 5. – P. 5–15.
- 6 **Saktoev, V. E., Haltaeva, S. R.** Strategicheskoe upravlenie ustojchivym innovacionno orientirovannym razvitiem social'no-ekonomicheskoy sistemy regiona [Strategic management of sustainable innovation-oriented development of the socio-economic system of the region] // Izvestiya YUgo-Zapadnogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya : Ekonomika. Sociologiya. Menedzhment. 2013. – № 3. – P. 35–41.
- 7 Strukturnye izmeneniya v rossijskoj ekonomike i strukturnaya politika: analiticheskij doklad [Structural changes in the Russian economy and structural

policy: analytical report] / NIU VSHE; pod nauch. ruk. E. G. YAsina. – Moscow, 2018. – 252 p.

8 Tendencii izmeneniya struktury` e`konomiki Rossii posle krizisa 1998 g. [Trends in the structure of the Russian economy after the 1998 crisis] / I. A. Pogosov [et al.]. – Moscow : Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences, 2010. – 44 p.

9 Tkachenko, Yu. G. Opredelenie vliyaniya vosпроизводства na kompleksnoe social`no-ekonomicheskoe razvitiya regiona [Determining the impact of reproduction on the complex socio-economic development of the region] // Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental`nyh issledovanij. – 2013. – №10. – P. 64–68.

10 Transformaciya struktury ekonomiki : mekhanizmy i upravlenie : monografiya [Transformation of the structure of the economy : mechanisms and management : monograph] / pod nauch. red. A. A. Shirova. – Moscow : MAKS Press. 2018. – 264 p.

11 Uskova, T. V. Problemy ekonomicheskogo rosta territorii. Vologda [Problems of economic growth of the territory]. – Vologda : In-t social`no-ekonomicheskogo razvitiya territorij RAN, 2013. – 170 p.

Material received on 21.06.22.

*А. Ж. Зейнуллина

Шәкәрім университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.
Материал 21.06.22 баспаға түсті.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңі оның тұрақты дамуы мәселесінің айтарлықтай шиеленісуімен сипатталады. Жаңа экономикалық қатынастар ел аймақтарының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің мемлекеттік стратегиясын әзірлеуді және жүзеге асыруды талап етеді. Қазіргі және болашақ ұрпақтың материалдық және рухани әл-ауқаты тұрақты дамудың мәнін дұрыс түсінуге, әлеуметтік-экономикалық және табиғи-экологиялық даму факторларының оңтайлы өзара әрекеттесуін анықтауға байланысты болғандықтан, бұл мәселені зерттеу кезек күттірмейтін қажеттілік болып табылады. Алайда табиғи

және экологиялық факторлардан басқа факторлардың бүкіл жүйесі (өндірістік қорлар, жұмыс күші, инвестициялар және т.б.) әлеуметтік-экономикалық жүйе шеңберінде дамиды, ол қоғамның ықпалына және реттеуіне бағынады. Сонымен бірге қоғамның табиғи және экологиялық факторларға әсері табиғаттың өзінің даму заңдылықтарымен шектеледі.

Бұл жұмыста әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға қатысты қосымша құрамдастарды бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеуге қосумен сүйемелдеумен өңірлер экономикасының, ауыл шаруашылығы секторларының дамуының әлеуметтік бағыты қарастырылады.

Автор азды-көпті дәрежеде аймақтық деңгейде әлеуметтік-экономикалық дамуды реттеу механизмін әзірлеу мәселелері қарастырылған әдеби дереккөздердің кең ауқымын зерттеді.

Мақаланың артықшылығына зерттеудің жоғары теориялық деңгейі, қарастырылатын мәселелердің жағдайын жүйелі талдау және олардың теориялық жалпылауы жатады.

Кілтті сөздер: әлеуметтік-экономикалық даму, экономика, салалар, тұрақты өсу, аймақ, көрсеткіштер, инфрақұрылым

*А. Ж. Зейнуллина

Университет Шакарима,
Республика Казахстан, г. Семей.
Материал поступил в редакцию 21.06.22.

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ОТРАСЛЕЙ

Современный этап социально-экономического развития Казахстана характеризуется значительным обострением проблемы ее устойчивого развития. Новые экономические отношения требуют разработки и реализации государственной стратегии обеспечения устойчивого развития регионов страны. Исследование данной проблемы является насущной необходимостью, так как материальное и духовное благополучие нынешнего и будущих поколений зависит от правильного понимания сущности устойчивого развития, определения оптимального взаимодействия факторов социально-экономического и природно-экологического развития. Однако вся система факторов (производственные фонды, рабочая

сила, инвестиции и т.д.), кроме природно-экологических, развивается в рамках социально-экономической системы, она подвержена воздействию и регулированию со стороны общества. В то же время влияние общества на природно-экологические факторы ограничено закономерностями развития самой природы

В этой работе рассматриваются социальная направленность развития экономики регионов, отраслей сельского хозяйства сопровождалась включением в программные разработки дополнительных компонентов, связанных с развитием социальной инфраструктуры.

Автором изучен широкий круг литературных источников, в которых в большей или меньшей степени рассматривались проблемы разработки механизма регулирования социально-экономического развития на региональном уровне.

К достоинствам статьи следует отнести высокий теоретический уровень исследования, системный анализ состояния рассматриваемых проблем и их теоретическое обобщение.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, экономика, отрасли, устойчивый рост, регион, индикаторы, инфраструктура.

<https://doi.org/10.48081/FJUP2916>

*3. О. Иманбаева¹, С. Ж. Кельбетова²

^{1,2}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

АУЫЛДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ САЛАСЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ КЕЗЕҢІНДЕ ЖЕТІЛДІРУ

Қазақстан Республикасының экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі ауылдық аумақтарды дамыту болып табылады. Бүгінде Қазақстан ауыл халқы мен еңбек ресурстарының елеулі үлес салмағы бар, осындай үрдісті ұзақ уақыт бойы сақтап келе жатқан аумақ ретінде қарастырылады және олардың тіршілік әрекеті үшін қалыпты жағдай жасаудың маңызы зор.

Мыңжылдық даму мақсаттары аясында Қазақстан өмір сүру жағдайларын жақсартуға және азаматтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған бірқатар міндеттерді шешуге өзіне міндеттеме алды. Осы бағыттың өзектілігі мен басымдығы экономикалық перспективалы және тыныс-тіршілік үшін қолайлы аумақтарда халықты шоғырландыру есебінен ауылдық қоныстануды оңтайландыру негізінде ауылдың (ауылдың) тыныс-тіршілігін қамтамасыз етуге қалыпты жағдайлар жасау, ауылдық даму бағдарламаларын ықпалдастыру арқылы Ауылдық аумақтар әлеуетінің өсуін қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдауға бағдарланған мемлекеттік бағдарламаларды іске асырумен расталады.

Қазақстан ауылын дамыту бағдарламаларын іске асыру аталған үдерістің қаралған әрбір жобаның орындалуына қарай біртіндеп дамығанын айғақтайды. Сонымен бірге, ауылдық аумақтарды дамыту бағыттарын таңдауды өндіріс қажеттіліктері мен болжамды ресурстар, сұраныс пен инфрақұрылымдық шектеулер, инновациялық қызмет негізінде жүзеге асыру қажет. Мемлекеттің, жергілікті басқару органдарының, ғылымның, бизнестің күш-жігерін біріктіру ғана ауылдық аумақтарды орнықты әлеуметтік-экономикалық даму траекториясына шығаруға қабілетті.

Кілтті сөздер: ауыл, әлеуметтік-экономикалық даму, инновациялар, инфрақұрылым, экономика, ауылдық аумақтар, өңірлер, жергілікті басқару органдары.

Кіріспе

Өткен тәуелсіздік кезеңінде Қазақстанның экономикалық және қоғамдық өмірінің барлық салаларында түбегейлі өзгерістер болды. Шаруашылықты жүргізудің нарықтық жүйесі қалыптасу кезеңінде мемлекеттің қоғамдық-саяси ұстанымдары жаңарды, еліміз әріптестік пен өзара әрекеттестіктің халықаралық ықпалдастығына бағыт алды [1].

Тұтас қоғамның, соның ішінде ауылдық жерлерді қоныстанған тұрғындардың әлеуметтік-экономикалық дамуы қоғамның алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру жүйесінің қызметіне байланысты. Халықтың өмір сүру деңгейі мен оның сапасына елдің тұрғын үймен, білім беру, денсаулық сақтау, сауда, көлік, мәдени қызмет көрсетумен қамтамасыз етілу деңгейі тікелей әсер етеді. Әлеуметтік инфрақұрылым өндірістің ұдайы дамуын қамтамасыз етуге қолайлы жағдай туғызады, соның нәтижесінде еңбек өнімділігін жоғарылатуға, өнім шығару көлемін арттыруға мүмкіндіктер туады.

Еліміздің агроөнеркәсіптік кешенінде бұрынғы кезде басым болған мемлекеттік меншіктің орнына жеке меншік нысандарына негізделген ұйымдық-құқықтық құрылымдар қалыптасты. Алайда аграрлық реформаға байланысты атқарылған шаралардың жүйесіздігінен одан күткен әлеуметтік-экономикалық тиімділікке әлі де болса қол жеткен жоқ.

Материалдық-техникалық базаның нашарлауы, агробизнесінің нарықтық инфрақұрылымының қалыптасу қарқыны төмен болуының салдарынан ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыруда түбегейлі өзгерістер жүзеге аспай отыр, бұл ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің кірісінің артуына толық мүмкіндік бермейді, ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейі мен сапасына кері әсерін тигізеді [2].

Ауылдағы нарықтық өзгерістерді жүзеге асыру жылдарында жинақталған әлеуметтік шығындар жиынтығы реформалардың одан әрі алға басуына кедергі болып, тұтас алғанда ел экономикасының қарқынды өсуі мен дамуын тежеуде.

Материалдар мен тәсілдер

Мақала жазу үшін келесі әдістер қолданылды:

– индукция – ойдың нақты адамнан жалпыға ауысуы, жеке фактілерді біле отырып, сіз олардың негізінде жатқан заңға келе аласыз. Оның ерекшелігі-алынған ақпарат, әдетте, ықтималды және анық емес;

– дедукция – бұл дедукцияға қарама-қайшы, жеке тұлға жалпыға ортақ. бұл нәтижелер тізбегі бұрынғыға қарағанда мағынасы бар, олардың байланысы сөзсіз нәтижеге әкеледі;

– объектінің оның құрамдас бөліктеріне психикалық ыдырауына негізделген талдау;

– синтез алдыңғы зерттеу әдісі барысында алынған нәтижелерді біртұтас тұтасқа біріктіреді.

Нәтижелер және талқылау

Аграрлық саланың ғылыми ұйымдары «Агроөнеркәсіп кешені саласындағы қолданбалы ғылыми зерттеулер» атты төрт құрамдастан тұратын ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүзеге асырады. Олардың біреуі бойынша ауыл шаруашылығы мен инновация енгізу саласындағы ғылыми зерттеулерді қаржыландырудың инновациялық механизмі енгізіледі, сондай-ақ ауыл шаруашылығы білімін таратып, жіберетін үйлесімді жүйесі құрылады. Қолданбалы зерттеулерді дамытуға және білімді таратып, жіберу жүйесіне жалпы сомасы 10,95 млрд теңгені құрайтын 700 грант бөлінеді.

Осы Жобаны ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, фермерлік шаруашылықтар, үй шаруашылықтары, село кәсіпкерлері мен өндешуі компаниялар, ғылыми мекемелер мен жалпы барлық тұтынушылар тиімді пайдаланатын болады [3].

Өз кезегінде ғылыми әзірлемелерді пайдаланып, жаңа технологияларды енгізу үшін, біріншіден, шаруа олар жөнінде білуі, екіншіден, оларды пайдалану білуі, яғни өзінің ақпаратпен таныс болуы мен білімін арттыруға тиіс.

Селолық аумақтарды дамытудың мемлекеттік саясатында екі көзқарас үйлеседі. Біріншіден, Бағдарламаның село экономикасының дамуының келешегімен байланысы. Екіншіден, барлық 76 660 бірлік село мекенінің 71 193 869 адамын бағдарламалық іс-шаралармен қамту.

Агроөнеркәсіп кешені мен селолық аумақтарды нормативтік-әдістемелік қамтамасыз ету үшін уәкілетті мемлекеттік орган стандарттар, нормативтер мен нұсқаулықтар, әдістемелік пен ұсынымдар шығарады.

Селода ақпараттық-консультациялық қызметтер нарығын 2004 жылы құрылған «Қазагро-маркетинг» АҚ дамытады. Аталған акционерлік қоғамның алдына аграрлық нарыққа қатысушыларды талдамалы және маркетингтік ақпаратпен жедел қамтамасыз ету міндеті қойылды. Осы міндетті шешу үшін АҚ облыстарда өкілдіктер мен аудандарда селолық ақпараттық-консультациялық орталықтар желісін құруға кірісті. Бүгінгі таңда 14 облыстық өкілдік пен 161 ақпараттық-консультациялық орталық ашылып жұмыс істейді. Қазақстанның орасан зор көлемінде біршама аз халықтың орналасқан селолық инфрақұрылымында жол желісі ерекше рөл атқарады.

Жолдар желісінің дамымау салдарынан селолық өнім өндірушінің көлік шығыны көбейеді, өнімді ұзақ уақыт бойы тасымалдау салдарынан оның сапасы нашарлайды. Сонымен бірге бірқатар шаруашылықтар қыста қардың қалың басуы, көктемгі лайсаң сияқты ауа-райы жағдайына байланысты жылдың айтарлықтай өнім өткізу мен сату нарықтарына, медициналық және мәдениет мекемелеріне жете алмайды. Мемлекеттік қаражат тапшылығы сезілетін Ресейде мемлекет пен қаржыны бөліп төлейтін шаруалар үлестік қатысып қаржыландыратын арнайы мамандандырылған жол ұйымдарын құрып мәселенің шешімін тапты [4].

Көрсетілетін әлеуметтік қызметтердің көлемі мен сапасы да, сонымен бірге олардың құны мен халықтың кірісіне байланысты сол қызметтердің қол жеткізілімдігі денсаулық сақтаудың, білім берудің және әлеуметтік саланың басқа да салаларының даму дәрежесі мен осы орайда қолданылатын қаржы механизмінің даму дәрежесіне байланысты болады. Сол немесе басқа елдегі әлеуметтік ортаның дамуы, ең алдымен, мемлекеттің білім мен денсаулық сақтауға жұмсайтын шығын көлемінен анықталады. Қазақстанда осы шығын ЖІӨ-дің 5–6 %-ды құраса, көптеген дамыған елдерде осы көрсеткіш 10 %-дан асады екен.

Осыған орай агроөнеркәсіп кешенін даму қарқынын жақсарту мақсатында АӨК-де электрондық сауда жүйесін енгізу керек.

Электрондық сауда-саттық жүйесі деп ЭСЖ-ге қатысушыларға тауарлармен және қызметтермен сауда-саттық операцияларын нақты уақыт режимінде (on-line), сондай-ақ үйлесімді режимде (on-line + off-line) жүргізуге мүмкіндік беретін, сонымен бірге сауда-саттық қызметінің, кез-келген уақыт кезеңінде жүргізілген сауда операциялары, сатып алу мен сату ұсыныстарының қарқынын талдауға, жүйеге барлық қатысушылардың нақты уақыттағы сауда операцияларының нәтижелерін қарауға, сондай-ақ ЭСЖ-дің белгіленген ақпараттық ресурстары мен ҚР АШМ-ның ЭСЖ-мен байланысты басқа ақпараттық жүйелеріне қол жеткізуге мүмкіндік беретін автоматтандырылған ақпараттық жүйе болып табылады. Жүйе республикалық және жергілікті маңыздағы атқарушы билік органдарына тауар, қызмет және жұмыс сатып алуға арналған сауда-саттық өткізу шарттары жөнінде ақпаратты интерактивтік режимде жариялауға мүмкіндік береді. Экономикалық қызметтің субъектілері сауда-саттық өткізу шарттары жөнінде жарияланған ақпаратты ұдайы жедел қол жеткізу режимінде қарауға, сондай-ақ нақты сауда-саттыққа қатысуға өз өтініштерін беруге және ұсынылатын тауар, жұмыс пен қызмет жөніндегі қажетті ақпаратты қарауға мүмкіндік алады [5].

Электрондық сауда жүйесі:

– ішкі және сыртқы нарықтарда ауыл шаруашылығы тауарлары мен қызметтерін жылжытқанда жеткізушілердің, тапсырысшылар мен мемлекеттік органдардың өзара қарым-қатынастарының тиімділігін арттыру;

– жүйені барлық пайдаланушылар үшін сауда жасау үшін қолайлы жағдай жасап, тең мүмкіндіктер беру;

– сатылатын ауыл шаруашылығы өнімінің мөлшерін арттырып, олардың түрлерін көбейту;

– сауда-саттықтың дайындық кезеңін жүргізудің рәсімдерін оңайлату, жұмсалатын шығынды қысқарту;

– жүйеге қатысушылардың жұмысының тиімділігін операцияларды ресмилендіру мен автоматтандырудың арқасында арттыру;

– жеткізушілер үшін ашық бәсекелестік ортасын құру (осы мүмкіндік оларға бәсекелестер қарайтын ұсыныстардың құпиялығын қамтамасыз ете отырып, басқа жеткізушілер ұсынатын бағаларды білуге мүмкіндік береді);

– тауарлық-қаржы айналымына қызмет көрсетудің құнын төмендету, Ауыл мен селоның инфрақұрылымын инновациялық жағдайда дамытудың құрамдас бөлігі ауылдық аудандардың біртіндеп жергілікті басқару жүйесіне көшуі. Осыған орай, ауылдық аумақтардың аграрлық саласын инновациялық жолмен дамытудың тұрақты көздерінің бірі облыстық бюджеттік қаржыландыру. Оның негізгі бағыттары: ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін қайтарымсыз қаржылық қолдау, шаруа (фермер) қожалықтарының әлеуметтік-тұрмыстық жағдайын жақсартуға жәрдем жасау, мал шаруашылығын дамытуына баса назар аударту, сонымен қатар маркетингтік қызметтің ақпараттық жүйесін дамыту [6].

Жергілікті басқаруды өндіріске енгізудің негізгі шарты бұл электрондық әдіске көшу. Электрондық жүйені сауда қызметінде пайдаланудың негізгі бағыттары мына төмендегідей (Кесте 1).

Сонымен, келешек жылдарда нарықтық қатынастардың онан әрі нығаюы жағдайында ауылдық аудандарда өңірлік және өңір аралық маңыздағы әлеуметтік инфрақұрылым ойдығадай қалыптастыралытын болады, осының арқасында елді қоныстарға әлеуметтік және инженерлік сала дамиды, демек халықтың тұрмыс деңгейі көтеріліп, ауыл мен селода қалыпты өмір сүру қалыптасады [7, 8].

Пайдаланушылар электрондық сауда-саттық жүйесіне Интернеттің ақпараттық-телекоммуникациялық желісі арқылы қосыла алады. Интернетті кез-келген пайдаланушы Жүйенің веб-сайтын ашып, өзін қызықтыратын бүкіл құжаттаманы қарауға, танысу мен оқыту режимінде сынақ саудаға қатысып, Жүйенің on-line форумында туындаған мәселелерді талқылауға, интерактивтік тіркеу нысанын толтырып, Жүйеде тіркелуге,

сауда-саттық қатысу үшін қажет бағдарламалық қамтамасыздандыруды көшіріп алуына болады [5].

Кесте 1 – Электрондық сауда жүйесін енгізу кезеңдері

Кезеңнің атауы	Қажетті іс-шаралар, кезеңнің жалпы сипаттамасы
Техникалық жобалар (ТЖ) жасау	жұмыстың көлемін, орындалу мерзімін нақтылау ТЖ материалдары жұмыстарды жоспарлау мен құжаттандыруда пайдаланылады.
Жұмыстарды жоспарлау	жұмыстардың тізбесі: үйлестіру, тестілеу, қабылдау және т.б. жұмыстардың орындалу мерзімін анықтау.
Негізгі анықтамалық тарды толтыру	кезеңдердің ерекшеліктері: - ақпаратты орталықтан енгізуді қажет етеді; - жүйенің жұмыс істеуі үшін қажет болып табылады Іске асыру тәсілдері: - деректерді айырбастау мүмкіндігі; - пайдаланушылардың (операторлардың) деректерді қолмен енгізуі
Үйлестіру, тестілеу, қабылдау	- алдын-ала даярлықтан өтуге байланысты регламенттер, ТТ, ТЖ, ЖЖ); - Жүйені қажетті пысықтаудан анықтау
Қызметкерлерді даярлау	- әкімшілерді оқыту («Қазагромеркетинг» АҚ мен ҚР ауыл шаруашылығы мамандары тобын Жүйеге әкімшілік етуге оқыту) және Жүйені пайдаланушыларды («ҚазАгромеркетинг» АҚ өңірлік жүйесі, ҚР АШМ-нің аумақтық басқармалары, АӨК-тің басқа қатысушылары) оқыту; - қамтамасыздандырудың тиісінше жұмыс істеу қабілетін тексеру.
Тәжірибелік пайдалану	ескертпелердің (ұсыныстардың) соңғы тізімін қалыптастыру, үйлестіру, тестілеу мен қабылдау жөніндегі соңғы жұмыстарды жоспарлау мен оларды орындау.
Құжаттандыру	- жүйенің әкімшілері мен оны пайдаланушыларға арналған нұсқаулықтарды рәсімдеу; - жүйе ауқымында бөлімшелердің өзара ықпалдасу регламенттерін әзірлеу; - техникалық құжаттаманы пысықтау; - басқа құжаттарды қалыптастыру.
Жүйені өнеркәсіптік пайдалануға беру	- аграрлық сектор кәсіпорындарының арасында PR-шара жүргізу; - интернет желісінде «Жүйені баршаға көрсету»; - АӨК ірі компаниялары Жүйенің бета-тестер ретінде тарту; - жүйені көбейту (бағдарламалық қамтамасыздандырудың дистрибутивтерін пайдаланушылардың арасында тарату).
Жүйенің жұмыс істеуін талдау (жобадан кейін зерттеу)	- жүйенің жұмысын тексеру; - сынақ үдерісінде анықталған ескертпелерді жою және жүйені жобалық және пайдалану құжаттамасына сынау хаттамасына сәйкес тиісті өзгерістер енгізу.

Жобаны аяқтау	жүйені 1 жыл бойы кепілдік қызмет көрсету кезінде өзгеріс, бағдарламалық кодтың қателері пайда болған жағдайда оларды түзету. Жүйені «Қазагромеркетинг» АҚ өңірлік жүйесі арқылы енгізу (республика-облыс-аудан). Лицензия алу қажет емес.
---------------	--

Сонымен бірге Жүйеге қатысушыларға нормативтік мәселелер бойынша ақпаратпен қамтамасыз ету, Жүйенің функционалдық бөлігі толтырылған жаңалықтарды ұсыну, қарастырылған, жүйедегі ақпараттың маңыздылығы қамтамасыз етіліп, барлық жаңалықтар мен оқиғалар Жүйенің веб-сайтында орналастырылған. Электрондық сауда жүйесінде сауда менеджерлері, өндірістік компаниялар, фермерлік және шаруа қожалықтары, өзге өндірушілермен делдалдар, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімі мен өзге қосалқы қызметтерді сатып алушылар, яғни аграрлық сектордың ЭСЖ-не барлық қатысушылар ақпаратты күнделікті жаңартып, осы деректердің шынайылығын қамтамасыз етіп отырады. Сөйтіп, ЭСЖ енгізілген жағдайда экономиканың аграрлық секторында сауда операцияларын ұйымдастырудың электрондық нарығы құрылатын болады [10].

Ұйым ауқымында және электрондық сауда-саттық ұйымдастыруда жинақталатын ақпарат жедел мониторингті жүзеге асырып, ішкі және сыртқы аграрлық нарықтардың жәй-күйі мен ондағы өзгерістерді талдау, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімінің, қосалқы тауарлар мен қызметтердің уақытылы жеткізілуі мен олардың сапасын қажетті бақылауды қамтамасыз ету үшін пайдаланылатын болады.

Қорытынды

Қазіргі уақытта аграрлық секторда ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілердің төлемге қабілеттілігінің төмен болуына және осы салада білікті мамандардың аз болуына байланысты консалтингтік қызметтер көрсету осы қызметтер нарығы ешкімді қызықтыра алмаған соң дамымаған. Сөйтсе де ауыл шаруашылығы өнімі мен оның өңделген өнімдерін дайындау, сатып алу мен өткізудің жолға қойылған жүйесінің болмауының салдарынан маркетингтік және басқа да консалтингтік қызметтерге сұраныс көп. Сонымен бірге селода экономикалық өсу мен кедейшілікпен күрестің маңызды факторы болып табылатын шағын бизнесті дамыту үшін халық үшін бизнесті ұйымдастыру мен оны жүргізу идеясын қалыптастыру мен іске асыру, сондай-ақ бизнесті жоспарлау мәселесі бойынша оқыту қызметтерінің аясын кеңейту қажет.

Қазақстан Республикасы әлеуметтік инфрақұрылымдық саласын инновациялық даму кезеңінде жетілдірудің келесідей алғышарттарын атап көрсетуге болады: әлемдік ғылыми-техникалық бірлестік жағдайында еліміз экономикасына интеграцияның ауадай қажеттілігі; қызмет көрсету саласын жедел дамыту мақсатында жаңа ақпараттық технологияларды ендіру мүмкіндігі;

әлеуметтік инфрақұрылым саласын ырықтандыру. Қазақстанның Кеден Одағына қазірдің өзінде, ал кейіннен Дүниежүзілік Сауда Ұйымына (ДСҰ) кіруінің алғы шарттарының бірі екенін қарастырылуы; республиканың ауыл шаруашылығы саласын, оның әрі дамуында шетелдік инвесторлардың көп қаржы құюға ниеттілігін тиімді пайдалану.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Закон РК «О государственном регулировании развития АПК и сельских территорий» [Электронды ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066_
- 2 Спецпроект «Ауыл - Ел бесілі». [Электронды ресурс]. – https://moa.gov.kz/documents/1551267147656_kz.pptx
- 3 **Нұрғалиева, А. А.** Ауылдық аудандарда әлеуметтік инфрақұрылымды дамытудың экономикалық механизмі : диссертация. – Алматы, 2019.
- 4 **Дошанова, А. И.** Қазақстан аграрлық секторындағы мемлекеттік реттеу // Аграрлық нарық проблемалары. – 2019. – № 1. – 180 с.
- 5 **Нұрғалиева, А. А., Мусина, А. Ж., Нұрғалиев, Е. А.** Ауыл шаруашылығындағы өндірістік кәсіпкерліктің ерекшеліктері // Аграрлық нарық проблемалары. – 2019. – № 2. – 230 с.
- 6 **Зубарева, Ю. В., Пилипенко, Л. М.** Проблемы ведения агробизнеса и направления их решения // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 12(4). – С. 858–862.
- 7 **Молдашев, А. Б.** АПК Казахстана : проблемы развития и поиск их решения // Проблемы агрорынка. – 2016. – № 3 (июль-сентябрь). – С. 7–13.
- 8 **Ермолаева, С. Г.** Рынок труда: учеб. пособие. – Екатеринбург : Уральский университет, 2015. – 108 с. [Электронный ресурс]. – URL : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/30847/1/978-5-7996-1393-8.pdf>.
- 9 **Коваленко, Н. Я.** Экономика сельского хозяйства : Учебник. – М. : Юрайт, 2018. – 406 с.
- 10 **Абакарова, Р. Ш.** Регулирование сельского хозяйства. Положительные стороны зарубежного опыта // Вестник ИрГТУ. – 2015. – № 1(96). – С. 129–132.

REFERENCES

- 1 Zakon RK «O gosudarstvennom regulirovanii razvitiya APK i sel'skih territorij» [Law of the Republic of Kazakhstan «On state regulation of the development of the agro-industrial complex and rural areas»] [Electronic resource]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066_

- 2 Спецпроект «Ауыл - Ел бесілі» [Special project «Auyl - El demons»] [Electronic resource]. – https://moa.gov.kz/documents/1551267147656_kz.pptx
- 3 **Nurgalieva, A. A.** «Auıldik audandarda aleumettik infrakurilimdi damitudin ekonomikalik mehanizmi»: Monografiya [Economic mechanism for the development of social infrastructure in rural areas : Monograph]. – Pavlodar : «Kereku» baspasi, 2011. – 176 p.
- 4 **Doshhanova, A. I.** Kazakstan agrarlyk sektoryndagy memlekettik retteu : [State regulation in the agrarian sector of Kazakhstan] [Text] // Agrarlyk naryk problemalary [Problems of the agrarian market]. – 2019. – № 1. – 180 p.
- 5 **Nurgalieva, A. A., Musina, A. Zh., Nurgaliev, E. A.** Auyl sharuashylygyndagy ondiristik kasipkerlikтин ereksheликтери : Agrarlyk naryk problemalary [Features of industrial entrepreneurship in agriculture : Problems of the agricultural market] [Text]. – 2019. – № 2. – 230 p.
- 6 **Zubareva, Ju. V., Pilipenko, L. M.** Problemy vedenija agrobiznesa i napravlenija ih reshenija [Problems of agribusiness management and their management] [Text] // Fundamental'nye issledovanija. – 2016. – № 12(4). – P. 858–862.
- 7 **Moldashev, A. B.** APK Kazahstana : problemy razvitiya i poisk ih reshenija // Problemy agrorynka [APK Kazakhstan : development problems and search for their solution // Problemy agrorynka] [Text]. – 2016. – №3 (ijul'sentjabr'). – P. 7–13.
- 8 **Ermolaeva, S. G.** Rynok truda : Ucheb. posobie [Labor market : Textbook] [Text] [Electronic resource]. – URL : <http://http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/30847/1/978-5-7996-1393-8.pdf>. – Ekaterinburg : Ural'skij universitet, 2015. – 108 p.
- 9 **Kovalenko, N. Ja.** Jekonomika sel'skogo hozjajstva : Uchebnik [Agricultural Economics: Textbook] [Text]. – Moscow : Jurajt, 2018. – 406 p.
- 10 **Abakarova, R. Sh.** Regulirovanie sel'skogo hozjajstva. Polozhitel'nye storony zarubezhnogo opyta [Regulirovanie sel'skogo hozjajstva. Polozhitel'nye storony zarubezhnogo opyta] // Vestnik IrGTU [Text]. – 2015. – № 1(96). – P. 129–132.

Материал 21.06.22 баспаға түсті.

*Z.O. Imanbaeva¹, S. Zh. Kelbetova²

^{1,2}К. Zhubanov Aktobe Regional University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe.

Material received on 21.06.22.

IMPROVEMENT OF THE SOCIAL INFRASTRUCTURE SECTOR OF THE VILLAGE AT THE STAGE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

One of the priorities of the economy of the Republic of Kazakhstan is the development of rural areas. Today, Kazakhstan is considered to be a territory with a significant share of the rural population and labor resources, which has maintained this trend for a long time, and it is important to create normal conditions for their livelihoods.

As part of the Millennium Development Goals, Kazakhstan is committed to addressing a number of challenges aimed at improving living conditions and improving the well-being of its citizens. The relevance and priority of this direction is to create measures to ensure the survival of the village on the basis of optimizing rural population through the consolidation of the population in economically viable and livable areas, to take measures to increase the potential of rural areas through the integration of rural development programs. confirmed by the implementation of programs.

The implementation of rural development programs in Kazakhstan shows that this process has gradually developed with the implementation of each project under consideration. At the same time, the choice of directions for the development of rural areas should be made on the basis of production needs and projected resources, demand and infrastructure constraints, innovation activities. Only the joint efforts of the state, local governments, science and business can lead rural areas to a sustainable trajectory of socio-economic development.

Keywords: rural, socio-economic development, innovation, Infrastructure, economy, rural areas, regions, local governments.

*З. О. Иманбаева¹, С. Ж. Кельбетова²

^{1,2}Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Республика Казахстан, г. Актюбе.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ИНФРАСТРУКТУРНОЙ СФЕРЫ СЕЛА НА ЭТАПЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Одним из приоритетных направлений экономики Республики Казахстан является развитие сельской местности. Сегодня Казахстан считается территорией со значительной долей сельского населения и трудовых ресурсов, которая длительное время сохраняет эту тенденцию, и важно создать нормальные условия для их жизнедеятельности.

В рамках Целей развития тысячелетия Казахстан привержен решению ряда задач, направленных на улучшение условий жизни и повышение благосостояния своих граждан. Актуальность и приоритетность данного направления заключается в создании мероприятий по обеспечению выживания села на основе оптимизации сельского населения за счет закрепления населения на экономически выгодных и пригодных для проживания территориях, принятии мер по повышению потенциала сельского районов за счет интеграции программ развития сельских районов, подтвержденных реализацией программ.

Реализация программ развития села в Казахстане показывает, что этот процесс развивался постепенно с реализацией каждого рассматриваемого проекта. При этом выбор направлений развития сельских территорий должен производиться исходя из потребностей производства и прогнозируемых ресурсов, спроса и инфраструктурных ограничений, инновационной деятельности. Только совместные усилия государства, органов местного самоуправления, науки и бизнеса могут вывести сельские территории на устойчивую траекторию социально-экономического развития.

Ключевые слова: село, социально-экономическое развитие, инновации, инфраструктура, экономика, сельские территории, регионы, органы местного самоуправления.

<https://doi.org/10.48081/SDMU4754>

*С. Т. Кашенов¹, А. С. Кадырова²

^{1,2}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

КӘСІПОРЫНЫ БАСҚАРУ ФАКТОРЫ РЕТİNДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Бұл мақалада «Ақпараттық технологиялар мен коммуникацияларды енгізу негізінде басқару жүйесін модернизациялау» магистрлік диссертациясының бөлігі ретінде әзірленген ақпараттық технологияларды пайдаланатын кәсіпорынды басқарудың тиімді жүйесінің теориялық моделі берілген. Мақаланың өзектілігі қазіргі заманғы жағдайларда тиімді ақпараттық жүйесіз тиімді басқару мүмкін еместігіне байланысты. Заманауи ақпараттық технологиялар кәсіпорынды басқару тиімділігін айтарлықтай арттыра алады, сонымен бірге бұл автоматты түрде болмайды, бірақ тиімді шарттар мен процедуралардың орындалуын талап етеді. Кәсіпорынды басқаруда жаңа ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану факторларын анықтау өзіндік ғылыми зерттеуді қажет етеді. Ақпараттық технологиялар бизнесті айтарлықтай түрлендіреді, транзакциялық шығындарды азайтады, зияткерлік өнімдерді айналымға тартады, бизнестің ашықтығын арттырады және сәйкесінше оның инвестициялық тартымдылығын және капиталдандыруды арттырады. Мұның барлығы оның ғылыми түсінігін және басқару тәжірибесінде тиімді есеп жүргізуді талап етеді. Бүгінгі таңда бәсекеге қабілеттіліктің маңызды факторларының бірі кәсіпорынды басқаруда заманауи ақпараттық технологияларды пайдалану болып табылады; көптеген іс-шараларда бұл технологияларсыз табысты іс-әрекеттерді орындау мүмкін емес. Сондықтан оларды тиімді пайдалану нарықтағы кәсіпорындар табысының шешуші факторына айналды.

Кілтті сөздер: ақпараттық технология, менеджмент, инновация, бизнес, кәсіпорын, менеджер.

Кіріспе

Қазіргі заманғы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін, инвестициялық тартымдылығын және капиталдандыруды арттыруға айтарлықтай әсер ете алатын ең маңызды ресурсы корпоративтік ақпараттық ресурстар мен білім болып табылады. Менеджмент мәселесін шешу кәсіпорын қызметінің әртүрлі салаларының мамандары мен ақпараттық технология мамандары арасындағы тығыз байланыста ғана мүмкін болады. Ең бастысы – кәсіпорынның кез келген ақпараттық ресурстарына ынғайлы, салыстырмалы түрде және нақты уақыт режимінде алынған ақпаратты талдау нәтижелеріне жедел қол жеткізуге кәсіпорынның жоғары және орта басшылығының мүдделілігімен [1].

Ішкі нарық дамуының қазіргі кезеңінде компаниялардың басым көпшілігі қатаң бәсекелестікке тартылуда. Ақпараттық технологияларды қолдану фирмалардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеуді орындау кезінде жалпы ғылыми және экономикалық зерттеу әдістері қолданылды: жалпылау, логикалық және кешенді тәсілдер, топтастыру, талдау және салыстыру. Бұл әдістерді қолдану негізгі ережелерді ашып, жүйелі түрде ұсынуға және осы зерттеудің мақсатына жетуге мүмкіндік берді [2].

Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерін зерттеу ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, негізгі басқару жүйелерін жалпылауға және анықтауға мүмкіндік берді. Талдау мен салыстыру басқару жүйесіндегі әртүрлі тәсілдердің негізгі кемшіліктері мен мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік берді. Ал сипаттау әдісінің көмегімен бұл тәсілдерге мінездеме беріледі.

Нәтижелер және талқылау

Қазіргі әлемдегі цифрлық революция бизнесте үлкен рөл атқарады және бизнеске сәттілік беретін ақпараттық технологиялар арқылы жұмыс істейді [2].

Болашақ кәсіпкерлер бизнесті бастап, оны басқармас бұрын ақпараттық технологиялар саласында білімі болуы керек. Егер білім болмаса, АТ мамандарын жалдау кезінде таңдауға сауатты түрде қарау керек [3].

Сурет 1 – Кәсіпорынның ақпараттық технологиясының жалпыланған құрылымы

«Қазақстан – 2050» Мемлекеттік даму стратегиясының негізгі мақсаты ұлттық экономиканың өнеркәсіптік секторын дамытудың жаңа бағыттарын айқындау болды. Осылайша, Қазақстан өнеркәсіптік қуаттарды жекелеген салаларға бейімдеу және алға қойылған стратегиялық міндеттерді іске асыру тәсілдерін жетілдіру арқылы өнеркәсіптік қуаттарды одан әрі арттыру жолындағы бағытын растады.

«Адамзат өндіріс түсінігін өзгертетін өнеркәсіптік революцияның қарсаңында. Технологиялық жаңалықтар әлемдік нарықтардың құрылымы мен қажеттіліктерін түбегейлі өзгертуде. Біз қазірдің өзінде бұрынғыдан мүлдем басқа технологиялық шындықта өмір сүріп жатырмыз. Цифрлық және нанотехнологиялар, робототехника, регенеративті медицина және басқа да ғылымның көптеген жетістіктері қоршаған ортаны ғана емес, адамның өзін де өзгертетін күнделікті шындыққа айналады. Біз осы үдерістердің белсенді қатысушылары болуға тиіспіз» – «Қазақстан – 2050» Стратегиясында айқындалған қазіргі заманның жаһандық сын-қатерлерінің біріне тән сипат осындай [4]. Стратегия Қазақстанның ұзақ мерзімді міндеттерін қамтыды. Алға қойған мақсаттар өте ауқымды – әлемдегі ең озық елдердің «отыздығына» кіру.

Дамыған елдердің көпшілігі өздеріне әлеуметтік-экономикалық жаңғырту факторын алдағы онжылдықтардағы дамудың ең маңызды және

ерекше векторы ретінде белгіледі. Қазақстан бәсекеге қабілетті қызмет көрсету секторын құруды прогрессивті экономикалық дамудың шарты деп санайды. Ел экономикасы болашақта осы саланың дамуына байланысты болады. Яғни, бүгінгі күннің міндеттерінің бірі және ұлттық экономиканың дамуының, демек, оны халықаралық еңбек бөлінісінің жүйесіне тартудың алғы шарты қызмет көрсету саласын дамыту болып табылады. Барлық дамыған елдерде бұл сектордың үлесі жалпы ішкі өнімнің үштен екісіне дейін жетеді және бұл постиндустриалды экономиканы қалыптастыру жағдайында еліміздің табысты дамуының кепілі болып табылады [5].

Ақпараттық технология құрамдас бөлігі қазіргі заманғы дамыған елдердің экономикасы мен экономикалық өсуінің локомотивіне айналды. Бұл басқа салалармен салыстырғанда ең жоғары өсу қарқынымен және АТ-ның даму деңгейі бәсекеге қабілеттіліктің ең маңызды факторы және экономиканың басқа салаларындағы дағдарыстан шығудың «жол картасы» болып табылады [6].

Осының негізінде жұмыс «жаңа экономика» деп аталатын қалыптасуы туралы қорытынды жасайды, оның негізгі ерекшелігі білім нысаны ретінде ақпараттық ресурстың болуы, оларды қолдану нәтижелері және ғылыми-техникалық прогресс. АТ рөлі қазіргі заманғы бизнес пен экономиканы басқару мен дамытудың негізгі құралы ретінде анықталады [7]. Жұмыста «жаңа экономика» талаптарының бір бөлігі ретінде Қазақстанда соңғы жылдары әзірленген стратегиялық құжаттар егжей-тегжейлі қарастырылады, ақпараттық қызметтер нарығының қазақстандық ерекшеліктері және соңғы векторды таңдау кезінде ел жүріп өткен жол талданады. АТ және ақпараттық қызметтер нарығын дамытуға арналған [8].

Дүние жүзіндегі ақпарат секторының даму нәтижелері саланың бүгінгі күнге дейінгі дамуының оң тенденциялары мен нәтижелері туралы ғана емес, сонымен бірге оның одан әрі өсу әлеуетінің жоғарылығы туралы да айтады [9]. Ақпараттық технологиялар нарығының дамуының негізгі тенденцияларын зерделеу қазіргі кезеңде олардың ең маңыздысы ақпарат тарату желілерінің конвергенциясы, оны көбейтуге арналған құрылғылардың конвергенциясы және конвергенциясы мен унификациясы екенін дәл анықтауға мүмкіндік берді. бағдарламалық өнімдер мен ақпараттық және медиа қызметтерді көбейтуге арналған қосымшалар.

Бұл тенденциялар өте жақын болашақта ақпараттық нарықтың дамуына да, жаңа өнімдер мен қызметтерді ұсынуға да, компаниялардың орта мерзімді және ұзақ мерзімді инвестициялық стратегияларын қалыптастыруға да әсер етеді [10].

Қорытынды

Нәтижесінде қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың маңызды қасиеті бар деген қорытынды жасауға болады. Егер олардың пайда болуының басында ақпаратты өңдеуді автоматтандыру құралдары негізінен бұрыннан бар басқару процедураларына қолданылса, соңғы уақытта жағдай түбегейлі өзгерді. Ақпараттық технологиялар басқарудың озық тәжірибесі мен заманауи басқару технологияларын таратудың өзіндік катализаторына айналуға. Сонымен бірге олар басқару теориясы мен тәжірибесінің соңғы жетістіктеріне сәйкес бизнес-процестерді оңтайландырады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Федько, В. П., Федько, Н. Г.** Инфраструктура товарного рынка. – Ростов : Феникс, 2017. – 324 с.
- 2 Peculiarities of forming the infrastructure of the consumer market of urban agglomerations in Kazakhstan and priorities of its goods and services consumers / S. G. Simonov, M. A. Khamatkhanova, L. K. Kaidarova. In IJER © Serials Publications 13 (8). – 2016. – P. 3513–3525. – ISSN 0972-0380.
- 3 **Рой, О. М., Бреусова, А. Г.** Стратегическое территориальное управление: бизнес-стратегии территориальных образований : Монография. – Омск : ОмГУ, 2009. – 244 с.
- 4 **Шеломенцева, В. П., Нарынбаева, А. С., Симонов, С. Г.** Актуальные проблемы социально-экономического развития региона (на материалах Павлодарской области). – Павлодар : ИнЕУ. – 2014. – 304 с.
- 5 **Parkinson, M.** Twenty-Five Years of Urban Policy in Britain – Partnership, Entrepreneurialism or Competition? // Public Money and Management. – July-September 2006. – № 7–14.
- 6 **Moilanen, T., Rainisto, S.** How to Brand Nations, Cities and Destinations: A Planning Book for Place Branding / Teemu Moilanen, Seppo Rainisto. – England: Palgrave Macmillan, 2009. – 230 p. – ISBN 0230220924.
- 7 **Энджел, Д., Блекуелл, Р.** Поведение потребителей. – СПб. : Питер., 2012.
- 8 **Леш, А.** Пространственная организация хозяйства. – Москва : Наука, – 2017. – 664 с.
- 9 **Эпп, Л. В.** Стратегия развития инфраструктуры потребительского рынка городской агломерации, ее цели и этапы реализации в Республике Казахстан // Проблемы и перспективы развития потребительского рынка. – Тюмень : МАЯК, 2015. – С. 42–48;
- 10 Аналитический обзор: старопромышленные регионы Казахстана. – Павлодар : ИиЕУ, – 2016. – 192 с.

REFERENCES

- 1 **Fedko, V. P., Fedko, N. G.** Infrastructura tovarnogo rinka [Commodity market infrastructure]. – Rostov : Feniks, 2017. – 324 p.
- 2 Peculiarities of forming the infrastructure of the consumer market of urban agglomerations in Kazakhstan and priorities of its goods and services consumers / S. G. Simonov, M. A. Khamatkhanova, L. K. Kaidarova. In IJER © Serials Publications 13 (8), 2016. – P. 3513–3525. – ISSN 0972-0380.
- 3 **Roi, O. M., Breusova, A. G.** Strategicheskoe territorialnoe upravlenie: bizness-strategii territorialnih obrazovaniy [Strategic territorial management: business strategies of territorial entities] : Monograph. – Omsk : OMGY, 2009. – 244 p.
- 4 **Shelomentseva, V. P., Narinbaeva, A. S., Simonov, S. G.** Aktualnie problem socialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona (na materialah Pavlodarskoi oblasti) [Actual problems of socio-economic development of the region]. – Pavlodar : InEU, 2014. – 304 p.
- 5 **Parkinson, M.** Twenty-Five Years of Urban Policy in Britain – Partnership, Entrepreneurialism or Competition? // Public Money and Management. – July-September, 2006. – № 7–14.
- 6 **Moilanen, T., Rainisto, S.** How to Brand Nations, Cities and Destinations: A Planning Book for Place Branding / Teemu Moilanen, Seppo Rainisto. – England : Palgrave Macmillan, 2009. – 230 p. – ISBN 02302-20924.
- 7 **Endzel, D., Bleyell, R.** Povedenie potrebiteli [Consumer behavior]. – St. Petersburg : Piter, 2012.
- 8 **Lesh, A.** Prostranstvennaia organizatsia hoziaistva. [Spatial organization of the economy]. – Moscow : Nauka, 2017. – 664 p.
- 9 **Epp, L. V.** Strategia razvitiya infrastrukturi potrebitelskogo rinka gorodskoi aglomerazii, ee zeli i etapi realizatsii v Respublike Kazakhstan [Strategy for the development of the consumer market infrastructure of the urban agglomeration, its goals and stages of implementation in the Republic of Kazakhstan]. In Problemi i perspektivi razvitiya potrebitelskogogo rinka. – Tyumen : MAIAK, – 2015. – P. 42–48.
- 10 Analiticheskii obzor : staropromishlennii regioni Kazakhstana [Analytical review : old industrial regions of Kazakhstan]. – Pavlodar : InEU, 2016. – 192 p.

Материал 21.06.22 баспаға түсті.

*С. Т. Кашенов¹, А. С. Кадырова²

^{1,2}Торайгыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК ФАКТОР МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

В данной статье представлена теоретическая модель эффективной системы менеджмента на предприятии с использованием информационных технологий, которая разработана в рамках магистерской диссертации «Модернизация системы менеджмента на основе внедрения информационных технологий и коммуникаций». Актуальность статьи обусловлена тем, что в современных условиях эффективный менеджмент просто невозможен без соответствующей информационной системы. Современные информационные технологии могут существенно повысить эффективность менеджмента предприятия, в то же время это происходит не автоматически, а требует выполнения соответствующих условий и процедур. Выявление факторов эффективного применения новых информационных технологий в управлении предприятия требует своей научной проработки. Информационные технологии существенным образом преобразуют бизнес, снижают транзакционные издержки, вовлекают в оборот интеллектуальные продукты, повышают прозрачность бизнеса и соответственно повышают его инвестиционную привлекательность и капитализацию. Все это требует своего научного осмысления и соответствующего учета в управленческой практике. Одним из значимых факторов конкурентоспособности сегодня стало применение в управлении предприятием современных информационных технологий; во многих видах деятельности без этих технологий вообще невозможно осуществлять успешную деятельность. Поэтому их эффективное использование стало решающим фактором успеха предприятий на рынке.

Ключевые слова: информационные технологии, управление, инновации, бизнес, предприятие, менеджер.

*S. T. Kashenov¹, A. S. Kadyrova²

^{1,2}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 21.06.22.

IMPROVEMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES AS A FACTOR OF MANAGEMENT FOR THE ENTERPRISE

This article presents a theoretical model of an effective management system for an enterprise using information technology, which was developed as part of the master's thesis «Modernization of the management system based on the introduction of information technology and communications». The relevance of the article is due to the fact that in modern conditions, effective management is simply impossible without an appropriate information system. Modern information technologies can significantly increase the efficiency of enterprise management, at the same time, this does not happen automatically, but requires the implementation of appropriate conditions and procedures. The identification of factors for the effective use of new information technologies in the management of an enterprise requires its own scientific study. Information technologies significantly transform business, reduce transaction costs, involve intellectual products in circulation, increase business transparency and, accordingly, increase its investment attractiveness and capitalization. All this requires its scientific understanding and appropriate accounting in management practice. One of the significant factors of competitiveness today is the use of modern information technologies in enterprise management; in many activities without these technologies it is generally impossible to carry out successful activities. Therefore, their effective use has become a decisive factor in the success of enterprises in the market.

Keywords: information technology, management, innovation, business, enterprise, manager.

<https://doi.org/10.48081/IJOL4287>

***Б. С. Корабаев**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Мамандандыру салаларының басты ерекшеліктері-ауқымдылығы (үлкен көлемі) және өндірістің тиімділігі. Мұндай салалар өнімді өндіру мен экспорттауда ғана емес, сонымен қатар өндіріс күштерін орналастыруға әсер етуде де шешуші рөл атқарады, өйткені дәл осы салалар аймақ аумағында көмекші қызмет көрсету және басқа да қосымша салаларды тартатын орталық рөлін атқарады. Демек, өңірдің АӨК секторын инновациялық дамыту үшін жағдай жасау қазақстандық әлеуметтік-экономикалық жүйенің бәсекеге қабілеттілігін және халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыруға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Өңірдің АӨК-ін инновациялық дамыту ғылыми-техникалық әлеуетті тиімді пайдалануды, ғылымды, білім мен өндірісті интеграциялауды, инновациялық технологиялар базасында экономиканы технологиялық жаңғыртуды көздейді. Осы кешенді міндетті шешу тиісті жағдайлар жасауды талап етеді: инновациялық қызметтің тиісті инфрақұрылымы немесе инновациялық қызметке ақпараттық, сараптамалық, маркетингтік, қаржылық, кадрлық және басқа да қызмет көрсетуді қамтамасыз ететін материалдық, техникалық, заңнамалық және өзге де құралдардың жиынтығы.

Мақалада Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешеніндегі инновациялық үдерістердің ерекшелігі зерттеледі, АӨК-дегі инновациялар түрлерінің сыныптамасы келтіріледі, аграрлық сектордағы инновациялық белсенділікті арттыру жолдары ұсынылады.

Кілтті сөздер: нарықтық қатынастар, аграрлық сектор, ауыл шаруашылық өнімдері, инфрақұрылым дамыту, агробизнес.

Кіріспе

Тәуелсіздік жылдары қазақстандық қоғамның экономикалық және саяси институттары түбегейлі өзгерді. Қазіргі кезеңде Қазақстанның одан әрі дамуы үшін жер-жерлерде басқару жүйесін жетілдіруді қажет етеді. Алайда уақытында ұсынылып қабылданған заңнама актілерінің жетілдірілмеу салдарынан, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі осы күнге дейін заңнамамен бекітілген жоқ, ал мұның өзі жалпы мемлекеттік басқару жүйесіне нұқсан келтіретіні белгілі.

Қазақстан Конституциясына сәйкес Қазақстанда халықтың жергілікті маңыздағы мәселелерін шешуді қамтамасыз ететін жергілікті өзін-өзі басқару жұмыс істейді. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарын ұйымдастыру мен олардың қызметінің тәртібін азаматтар өздері Заңда белгіленген шектерде белгілейді. Жергілікті өзін-өзі басқару заңы Конституция күшіне енген күннен бастап екі жылдан кешіктірмей қабылдануға тиіс. Осы заңды қабылдау үшін бірнеше рет (1996, 1997, 1999, 2002 жж.) әрекет жасалды, алайда заңнама жобасының толықтай пысықталмауына байланысты ол бірнеше рет кері қайтарылды. Осы жылы ҚР Үкіметінің 2006 жылғы 29 маусымдағы № 594 қаулысымен ол ҚР Парламенті Мәжілісінің қарауына тағы да ұсынылды [1].

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты 2007 жылғы Жолдауында индустриялық-инновациялық дамуға айрықша маңыз берілген. Еліміздегі инновациялық саясаттың мақсаты – шикізат бағытынан қол үзуге ықпал ететін экономика салаларын әртараптандыру, сервисті-технологиялық қызмет көрсетуді жетілдіру. Осыған орай, бүгінгі таңда постиндустриалды кеңістікте технологиялық өрлеудің маңызды факторларының бірі – инновация болып отыр [3].

Материалдар мен әдіс-тәсілдер

Зерттеу барысында деректерді топтау және жинақтау әдістері қолданылды, салыстырмалы, факторлық, құрылымдық және функционалдық талдау әдістері қолданылды; критерийлерді, жиынтық және ішінара көрсеткіштерді әзірлеу кезінде конъюгаттық әсерлерді есепке алу әдісі, «шығын-пайда», графикалық және аналитикалық әдістер және т.б.

Нәтижелер мен пікірталас

Инновация ағылшын тілінен аударғанда жаңалық енгізу, жаңаша бастау деген ұғымды білдіреді. Кең мағынада алғанда ғылымның жетістіктерін, жетілген техника мен технологияларды, ұйымдастыру мен басқару салаларындағы жаңалықтарды өмірге енгізу болып табылады. Инновациялық жүйе дегеніміз мемлекеттің макроэкономикалық саясатынан бастап, венчурлық (тәуекелдік) бизнесті, шаруашылық қызметінің көптеген түрлерін, ақыл-ой мен қаржы инвестицияларын, кадрлар біліктілігін, елдің білім мен кәсіптік деңгейін, инновациялық құрылымдар мен технологияларды қамтитын тұтасқан бір дүние.

Қазіргі уақытта өзін-өзі басқаратын институттардың құрылуын «жергілікті өзін-өзі басқару жүзеге асырылуға тиіс басқаруды ұйымдастыру нысаны мен деңгейіне сәйкес дұрыс тәсілдеменің болмауы қолбайлау болып отыр».

Қазіргі жағдайларда жоғары технологиялы экономиканы құруда мемлекеттің орны заңдылық ретінде ұлғаюы тиіс. Бұл мемлекеттік ғылыми саясатты әрдайым дамыту мен диверсификациялау, маңызы жоғары түбірлі ғылыми зерттеулер нәтижесін өндіріске енгізу негізінде жүзеге асуы мүмкін. Өнеркәсіптегі құрылымдық-инвестициялық өзгерістерді жылдамдатуға мемлекеттің ықпалынсыз ғылыми сыйымдылығы жоғары технологияларды салықтық, бюджеттік және сыртқы сауданың экономикалық құралдары арқылы енгізу мүмкін емес [4].

Сонымен қатар, инновациялық даму бағдарламасының жүзеге асу аясында ғылым мен техника жетістіктерін мемлекеттің ұзақ мерзімді дамуына қолданудағы жаңа мақсаттар мен міндеттерге негізделеді. Бұл аталған құжаттар жалпы инновациялық жетістіктерді қолданысқа енгізу шараларын реттеп, еліміздің ауылшаруашылық кешенін дамытудағы алға қойылған негізгі міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді деген ойдамыз.

Еліміздің индустриялық-инновациялық дамуының 2003–2015 жылдарға арналған стратегиясы – экономика салаларын әртараптыңдыруға және дамудың шикізаттық бағытынан кету жолымен елдің тұрақты экономикалық дамуына қол жеткізуге негізделгені белгілі. Индустриялық-инновациялық стратегияны іске асыру барысында өнеркәсіпті, ғылымды және жоғары технологияны дамыту көзделіп отыр. 2015 жылға дейін тауар өндірісінің меншікті салмағын 46,5 пайыздан 50–52 пайызға дейін өсіру, ғылыми қызмет пен ғылыми-инновациялық іс-әрекетті 0,9 пайыздан 1,5–1,7 пайызға өсірмекші [2].

Әлемде жергілікті өзін-өзі басқарудың әр түрлі нысандарын іс жүзінде қолданудың ауқымды тәжірибесі жинақталды. Басқа елдерде жол берілген келенсіздіктерді қайталамау үшін Қазақстанға қолайлы болатын тәжірибені тандаған дұрыс болар еді [5, 6].

Әлемнің көптеген дамыған елдерінде пайдаланылатын терминологияны қолданатын болсақ, Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқару институттары-мәслихаттар (жергілікті өкілетті органдар) жұмыс істейді. Мәслихатты халық тікелей сайлайды, оның бюджеті, өзінің айрықша өкілеттігі, яғни өзін-өзі басқарудың ресми белгілері бар, алайда Конституцияға сәйкес мәслихаттар жергілікті мемлекеттік басқару органдарына жатады.

Инновациялық даму барысында болашақта өзекті мәселелердің бірі – ол әлеуметтік ғылыми қоғамдастықты қалыптастыру. Ол еліміздегі ауылшаруашылық елді мекен салаларының орынықты дамуы үшін маңызды алғышарттарды құруды көздейді. Ол дегеніміз – саланың ғылыми-

технологиялық жаңартуын жүзеге асыруға қабілетті мамандарды қайтадан даярлау негізінде жоғарыкәсіптік мамандарды дайындау. Ауылшаруашылығында әлеуметтік-ғылыми өрлеу инновациялық қызмет негізінде, ал технологиялық өрлеуге – адамның дамуына қолайлы жағдайлар жасау есебінен жетеді.

Нәтижесінде инновациялық объектілер бой көтерген ауыл аумақтарының бет – әлпеті өзгереді, бұлардағы қала өміріне іспеттес салынған әлеуметтік инфрақұрылымдық объектілерде ондаған жұмыс орындары пайда болады, жергілікті тұрғындар үшін табыс көздері көбейеді, халықтың тұрмыс – тіршілігі жақсарып, олардың өмір сүру деңгейі, өмір сапасы жақсара түседі.

Ауылдық аудандардың әлеуметтік инфрақұрылымын дамыту агроөнеркәсіп кешенінің инновациялық жүйесін жетілдірумен тікелей байланысты. Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығының мәліметтері бойынша бұл бағыттағы әсіресе халықаралық ынтымақтастық бағыттағы жұмыстар оң нәтижелерін бере бастады. Мәселен соңғы жылдары, отандық аграрлық сала ғылыми қызметкерлері ИКАРДА, СИММИТ сияқты және тағы басқада халықаралық зерттеу ұйымдарымен бірлесе отырып, әлемдік генефондты пайдалану арқылы өнімділігі жоғары ауыл шаруашылығы дақылдарының ондаған сұрыптарын шығарды [7].

Агротехнологиялар және білімді өзара алмасу жолымен аграрлық өндіріс пен аграрлық ғылымның қарқынды дамуын қамтамасыз ететін Қазақстан – Израиль аграрлық зерттеулер қорын құру мақұлданды. Алдыңғы қатарлы халықаралық ғылыми орталықтардың инновациялық жобалары өсімдік шаруашылығында өндірісті селекциялау технологиясын енгізуге бағытталған, бұл селекциялық жұмыс мерзімін 5–7 жылдан асырмайды. «Potato Valleu» Оңтүстік Корея компаниясының технологиялары арқылы вируссыз шағын түйнекті картоп өндіру жобасы қолға алынды. Бұл еліміздің барлық картоп егетін егіс алқаптардан жоғары сапалы материалмен қамтамасыз етуге әрі картоптың өнімділігін 1,7–2 есе көбейтуге мүмкіндік береді [8].

Осы жобаға сәйкес қажетті жұмыстар Павлодар облысының кейбір аудандарында жүзеге асырыла бастады.

Білгал сақтаушы технологияларды енгізуде NaanDan Jain Irrigation (Израиль) компаниясымен бірлесіп суару жүйесін жобалау ұйымдастырылады.

Ғылыми жұмыстарды халықаралық стандарттарға сай жүргізуде мемлекеттік қолдау күшейтіледі. Бұл үшін өсімдік және мал шаруашылығының әртүрлі салалары бойынша қазіргі заманның талаптарына сай келетін зертханалар мен арнайы кешендер салынады, өнімді сұрыптау мен асыл тұқымды малдарды шығару мақсатында селекциялық – жылыжайлардың құрылысы басталады, пайдалануға тұрған құрылыстар мен ғимараттарды жаңаландыру және жаңғырту жұмыстары қолға алынады.

Инновациялық өзгерістердің болашақтағы ең өзекті мәселелері агроөнеркәсіпті шоғырландыру, кооперация және интеграцияның инновациялық басым бағыттарын таңдау. Бұлар өз кезегінде саланы техникалық және технологиялық жаңартуда жетік мамандарды пайдалануда, олардың кәсіптік шеберлігін жетілдіруді талап етеді.

Аграрлық секторда әлеуметтік дамудың жоғары деңгейіне қол жеткізу инновациялық үрдістерді қолдау арқылы, ал технологиялық өзгерістерде – тауар өндірушілерге қажетті тұрмыстық жағдайлар жасау есебінен қамтамасыз етілуі тиіс. Бұл үшін агроөнеркәсіпте озық технологиялар, инновациялардың жетістіктері, озат тәжірибелер туралы арнайы ақпарат тарату жүйесін қалыптастыру қажет.

Қазақстан Республикасының инновациялық дамуының 2015–2020 жылдарға арналған Стратегиясы – экономика салаларын әртараптандыру, дамудың шикізаттық бағытынан гөрі өңдеу, қайта өңдеу, терең қайта өңдеу бағытына басымдылық көрсету, экономикалық қызметтерді қаржыландырудың тиімді жолдарын таңдай білу, халықтың өмір сүру сапасын арттыру, тұрмыс-тіршілігін жақсарту.

Үстіміздегі жылдары өңір экономикасының инновациялық басым дамуы қаржыландырудың мына бағытта жұмсалуды қажет етеді.

Инновациялық даму шеңберіндегі жобаларды іске асыруға қажетті күрделі қаржы көлемі 2009–2015 жж. аралығында 1,4 есе арттырылады. Барлық кірісте трансферттік кірістердің үлес салмағы 2009ж. 26,7 %-дың орнына 2015ж. 34,6 %-ға көтеріледі.

Жұмыскерлердің орташа айлық жалақысы 33,5 %-ға, халықтың жан басына шаққандағы ақшалай жылдық кірісі 29,6 %-ға артырылады [3].

Аграрлық секторды реформалау жылдары ауыл шаруашылығы өндірісінің төмендеу салдарынан өнім өңдейтін кәсіпорындардың көпшілігі қалыпты жұмыс істеулерін тоқтатты, қолда бар өндірістік қуаттарын толық пайдалана алмады. Өзара шаруашылық байланыстары үзілді, тұтынушылық кооперация жүйесі бұзылды. Ауыл – селода орналасқан шағын өңдеу кәсіпорындарында, бір жағынан, өнім көлемі азайған болса, екінші жағынан оның сапасы төмендеді [5].

Ауыл шаруашылығы өнімдерін дайындау, оларды сатып алу жүйесі және көтерме сауда нарқының болмауы, ауыл шаруашылығы өнімін түпкілікті сатып алушыға әкелгенге дейін жолда делдалдардың көбейіп кетуі саланың тиімділігіне, ауылдық өндірушілердің табыстылығына кері әсерін тигізіп отыр.

Өнім дайындау бекеттерінің жетіспеуі, олардың жеткіліксіз деңгейде жарақтандырылуы, ауыл шаруашылығы өнімі сапасының арнайы

зертханаларда бақыланбауы, тамақ өнеркәсібінің қажетті шикізатпен қамтамасыз етілуіне, сондай-ақ село тұрғындарының өз өнімдерін мезгілімен өткізе алмауына келеңсіз әсер етеді. Қорытып айтқанда, АӨК-не қатысушылар мен село халқының мүдделі топтарының ақпаратпен қамтылуы жеткіліксіз.

Агроөнеркәсіп кешенінде ақпараттық-консультациялық қажеттілігінің сипаттамасы 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілердің ақпараттық және консультациялық қажеттілігінің сипаттамасы

Сипаттаманың түрі	Жалпы қажеттілік	Пайдалы	Залалды
Ірі	қазіргі таңда бар өнім өткізу каналдары, оның сұранысы мен ұсынысы және нарықтағы бағасы, өндірістік құралдар мен ресурстар, қаржыландыру, сыртқы нарықтармен ынтмақтастық жасасу мүмкіндіктері,	нарықтағы қажеттілікті зерттеумен, бизнес-жоспар, инвестициялық, инновациялық жоба әзірлеумен байланысты консультациялық қажеттіліктер	қаржы міндеттемелерін қайта құрылымдаумен, нақты активтерді тиімді пайдаланумен және т.б. байланысты консультациялық қажеттіліктер
Орташа	мемлекеттік қолдау мен т.б. жөніндегі ақпарат	өндірістік қуаттарды кеңейтумен, көрсетілетін қызметтердің сапасының, операциялық қызметтің тиімділігін арттырумен байланысты консультациялық қызметтер	қаржы міндеттерін қайта құрумен, нақты активтерді тиімді пайдаланумен және т.б. байланысты консультациялық қажеттіліктер
Шағын		өндіріс ауқымын кеңейтумен байланысты консультациялық қажеттіліктер	операциялық қызметтің тиімділігін арттырумен байланысты консультациялық қажеттіліктер

Қазіргі уақытта Ауыл шаруашылығы министрлігінің ведомстволық бағынысындағы ұйымдар (мысалы, Аграрлық кредиттік корпорация, Қазагрофинанс) енгізетін ауыл шаруашылығы саласындағы көптеген мемлекеттік жобаларды іске асыруға АӨК-не қатысушылар мен село халқының мүдделі топтарының ақпаратпен жеткіліксіз қамтылуы кедергі жасап отыр. ДСҰ-ын қолдау шараларының жіктелуіне сәйкес консультациялық қызметтер, сонымен бірге өндірушілер мен тұтынушыларды ақпаратпен және ғылыми зерттеулердің нәтижелерімен қамтамасыз ету, кадрларды оқыту мен қайта даярлау, маркетинг пен нарықта өнімді жылжыту жөніндегі қызметтер «жасыл қоржын» шараларына жатқызылған және оларды ДСҰ-ға мүше-елдер шектеусіз пайдалана алатынын айтып кеткен орынды [10].

Ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді кешенді ақпараттық-маркетингтік және консультациялық қолдауды одан әрі дамыту мақсатында: ауыл шаруашылығы саласы жөніндегі білімді, озық технологиялар мен ғылым мен инновациялардың жетістіктері туралы ақпаратты тарату, отандық ауыл шаруашылығы өнімін ішкі және сыртқы нарықтарда жылжытуға көмек беруге қатысты көрсетілетін қызметтердің тізбесін кеңейту жүйесін дамытуға бағытталған іс-шараларды ұйымдастыруды қолға алу қажет. Ауыл шаруашылығы саласы жөніндегі білімді, озық технологиялар, ғылым мен инновациялардың жетістіктері туралы ақпаратты тарату мен беру жүйесін құрып, оны дамыту. Ақпараттық ресурстарға қол жеткізу кәсіпкерлік белсенділікті дамытудың ең маңызды элементі болып табылады. «Қазагро-маркетинг» АҚ жұмыс істейтін өңірлік желісінің базасында ауыл шаруашылығы білімін, озық технологиялар, ғылым мен инновациялардың жетістіктері туралы ақпаратты тарату мен беру жүйесін ҚР АШМ, ҚР АШМ-дің ҒЖО құрылымдық бөлімшелерін, қауымдастықтар мен одақтардың өкілдерін, сондай-ақ «Қазақстанның ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру» атты жобаны тарта отырып құру қажет.

Қорытынды

Жобаны іске асыру үшін білімді таратып, берумен айналысатын консультанттардың тобын тарту керек. Жобаның аудандық деңгейдегі консультанттары: өңірлердің ауыл шаруашылығы құрамдарының тиімділігінің мониторингі (мал шаруашылығы мен өсімдік шаруашылығы); ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілердің озық технологиялар, отандық өнімнің жетістіктерін енгізу мәселесіндегі негізгі қажеттілігін анықтау; ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерге озық технологиялар мен ғылыми өзіндіктер енгізу мәселесі бойынша консультация беру; іске асырылған жобалардың мониторингін жүргізу мен олардың нәтижесін ауданның аумағында тарату сияқты бағыттар бойынша жұмыс істейтін болады. Жобаның облыстық деңгейдегі консультанттары: облыстың ауыл шаруашылығы құрамдарының озық технологиялар, отандық өнімнің жетістіктерін енгізу мәселесіндегі қажеттілігінің мониторингінің деректерін жинау мен өңдеу; өңірлердің мал шаруашылығында, өсімдік шаруашылығы мен өнім өңдеуде нақты технологиялар енгізудегі қажеттіліктерінің тізбесін қалыптастыру; АШМ-дің өңірлік ҒЖО-мен отандық өзіндіктерді өндіріске енгізу мәселесі бойынша өзара ықпалдасу; арнайы мамандандырылған семинарлар, конференциялар мен мәжілістер ұйымдастыру.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий: закон // Казахстанская правда. – 2005, июль. – 12. – С. 7–8.
- 2 **Абиров, Ж. А., Сигарев, М. И., Курьяков, И. А.** Экономический механизм хозяйствования в аграрном производстве Казахстана. – Алматы, 1997. – С. 38.
- 3 **Нұрғалиева, А. А.** «Ауылдық аудандарда әлеуметтік инфрақұрылымды дамытудың экономикалық механизмі»: Монография // Павлодар: «Кереку» баспасы, 2011. – 176 с.
- 4 **Дошанова, А. И.** Қазақстан аграрлық секторындағы мемлекеттік реттеу // Аграрлық нарық проблемалары. – 2019. – №1. – 180 С.
- 5 **Нұрғалиева, А. А., Мусина, А. Ж., Нұрғалиев, Е. А.** Ауыл шаруашылығындағы өндірістік кәсіпкерліктің ерекшеліктері // Аграрлық нарық проблемалары. – 2019. – № 2. – 230 С.
- 6 **Зубарева, Ю. В., Пилипенко, Л. М.** Проблемы ведения агробизнеса и направления их решения // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 12(4). – С. 858–862.
- 7 **Молдашев, А. Б.** АПК Казахстана: проблемы развития и поиск их решения // Проблемы агробизнеса. – 2016. – №3 (июль-сентябрь). – С. 7–13.
- 8 **Ермолаева, С. Г.** Рынок труда: учеб. пособие. – Екатеринбург: Уральский университет, 2015. – 108 с. [Электронный ресурс]. – URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/30847/1/978-5-7996-1393-8.pdf>.
- 9 **Коваленко, Н. Я.** Экономика сельского хозяйства: Учебник. – М.: Юрайт, 2018. – 406 с.
- 10 **Абакарова, Р. Ш.** Регулирование сельского хозяйства. Положительные стороны зарубежного опыта // Вестник ИргТУ. – 2015. – № 1(96). – С. 129–132.

REFERENCES

- 1 O gosudarstvennom regulirovanii razvitiya agropromishlennogo kompleksa i selskih territorii_ zakon [On state regulation of the development of the agro-industrial complex and rural areas: law] // Kazhastanskaya pravda. – 2005, July. – 12. – P. 7–8.
- 2 **Abirov, J. A., Sigarev, M. I., Kuryakov, I. A.** Ekonomicheskii mehanizm hozyaistvovaniya v agrarnom proizvodstve Kazakhstana. [The economic mechanism of management in the agricultural production of Kazakhstan] – Almati, 1997. – P. 38.

3 **Nurgalieva, A. A.** «Auıldik audandarda aleumettik infrakurilimdi damitudin ekonomikalik mehanizmi»: Monografiya [Economic mechanism for the development of social infrastructure in rural areas: Monograph]. – Pavlodar: «Kereku» baspasi, 2011. – 176 p.

4 **Doshhanova, A. I.** Kazakstan agrarlyk sektoryndagy memlekettik retteu: Agrarlyk naryk problemalary [State regulation in the agrarian sector of Kazakhstan // Problems of the agrarian market] [Text]. – 2019. – №1 – 180 p.

5 **Nurgalieva, A. A., Musina, A. Zh., Nurgaliev E. A.** Auyl sharuashylygyndagy өндірістік кәсіпкерліктің ерекшеліктері: Agrarlyq naryk problemalary [Features of industrial entrepreneurship in agriculture: Problems of the agricultural market] [Text]. – 2019. – № 2. – 230 p.

6 **Zubareva, Ju. V., Pilipenko, L. M.** Problemy vedenija agrobiznesa i napravlenija ih reshenija // Fundamental'nye issledovanija [Problems of agribusiness management and their management // Fundamental'nye issledovanija] [Text]. – 2016. – № 12(4). – P. 858–862.

7 **Moldashev, A. B.** APK Kazahstana: problemy razvitija i poisk ih reshenija // Problemy agrorynka [APK Kazakhstan: development problems and search for their solution // Problemy agrorynka] [Text]. – 2016. – №3 (ijul'-sentjabr'). – P. 7–13.

8 **Ermolaeva, S. G.** Rynok truda: ucheb. posobie [Labor market: ucheb. posobie] [Text]. Ekaterinburg: Ural'skij universitet, 2015. – 108 p. [Electronic resource]. – URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/30847/1/978-5-7996-1393-8.pdf>.

9 **Kovalenko, N. Ja.** Jekonomika sel'skogo hozjajstva: Uchebnik / pod red [Agricultural Economics: Textbook / ed.] [Text]. – Moscow: Jurajt, 2018. – 406 p.

10 **Abakarova, R. Sh.** Regulirovanie sel'skogo hozjajstva. Polozhitel'nye storony zarubezhnogo opyta [Text] // Vestnik IrGTU. – 2015. – № 1(96). – P. 129–132.

Материал 21.06.22 баспаға түсті.

*Б. С. Қорабаев

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Основные особенности отрасли специализации – масштабность (большие объемы) и эффективность производства. Такой вид отрасли занимает решающую роль не только в производстве и экспорте

продукции, но и во влиянии на распространение производительных сил, так как именно эти отрасли выполняют на территории региона роли центра, которые притягивают к себе вспомогательные обслуживающие и другие дополнительные отрасли производства. Следует отметить, что создание условий для инновационного развития сектора АПК региона является одним из важнейших факторов, способствующих повышению конкурентоспособности казахстанской социально-экономической системы и уровня и качества жизни населения.

Инновационное развитие АПК региона предполагает эффективное использование научно-технического потенциала, интеграции науки, образования и производства, технологическую модернизацию экономики на базе инновационных технологий. Решение этой комплексной задачи требует создания надлежащих условий: соответствующей инфраструктуры инновационной деятельности или совокупности материальных, технических, законодательных и иных средств, обеспечивающих информационное, экспертное, маркетинговое, финансовое, кадровое и другое обслуживание инновационной деятельности.

В статье рассматривается специфика инновационных процессов в агропромышленном комплексе Казахстана, приводится классификация типов инноваций в АПК, предлагаются пути повышения инновационной активности в аграрном секторе.

Ключевые слова: рыночные отношения, аграрный сектор, сельскохозяйственная продукция, развитие инфраструктуры, агробизнес.

*B. S. Korabayev

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 21.06.22.

WAYS TO IMPROVE THE INNOVATIVE SYSTEM OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

The main features of the specialization industry are the scale (large volumes) and efficiency of production. This type of industry plays a deciding role not only in the production and export of products, but also in the influence on the distribution of production services, as these industries play a role in the region's center, which attracts self-employed and other additional industries. Next, the creation of conditions for innovative development of the agro-industrial complex of the region is one of the most important factors contributing to improving the competitiveness of the Kazakh socio-economic system and the level and quality of life of the population.

Innovative development of the agro-industrial complex of the region involves effective use of the scientific and technical potential, integration of Science, Education and production, technological modernization of the economy on the basis of innovative technologies. The solution of this complex task requires the creation of additional conditions: appropriate infrastructure for innovative activities or co-operation of material, technical, legislative and other means providing information, expert, marketing, financial, personnel and other services innovative activities.

The article examines the specifics of innovative processes in the agro-industrial complex of Kazakhstan, which leads to the classification of types of innovations in the agro-industrial complex, proposes ways to increase innovation activity in the agricultural sector.

Keywords: market relations, agricultural sector, agricultural products, infrastructure development, agribusiness.

SRSTI 06.73.02

<https://doi.org/10.48081/ADZF3031>

*N. V. Koftanyuk

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

ENDOWMENT FUNDS AS A SOURCE OF FUNDING FOR EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In today's economic realities, the higher education system is one of the most important parts of national economic development. Accordingly, it becomes clear that it is necessary to improve the methods of investment in education in general and higher education in particular. New methods of modernizing the financing of education provide a foundation for innovation in the national economy. But in this process of improving higher education systems, there are quite a few problems associated with the analysis and financing of higher education.

Currently, the introduction of new tools of financing higher education institutions is necessary to comply with the programs of education development. One of the main factors in the development of innovative activity, as well as important strategic directions of economic development of the Republic of Kazakhstan is the scientific and technological progress, due to new methods of providing educational achievements, namely the sources of funding and their effectiveness.

New sources of funding are emerging, the study and implementation of which can improve the existing system of higher education funding and ensure the stable existence and improvement of the financial position of educational institutions. The practical significance of the article consists in the use of the results of the study in determining the mechanisms of higher education institution financing.

Keywords: financing, higher education, endowment fund, higher educational institutions, funds, investments, income, economic development, innovations.

Introduction

The need to develop new approaches to attracting private resources to education is due to the generally low level of income of the population and the need to provide

them with convenient and profitable schemes of accumulation. One such resource is the creation of endowment funds at universities. An endowment fund is a fund set up on the basis of money, securities, and other assets created by an organization in order to generate investment income to be used to support the organization's activities.

From a financial perspective, an endowment can provide tangible assistance to an organization by providing a reliable, guaranteed resource base. It eliminates the need for the organization to constantly search for sources of support, reduces dependence on specific funding sources, and facilitates long-term financial planning [1].

Material and methods

All countries face the problem of a severe shortage of funds for higher education. But each country has its own peculiarities in solving this problem. They are connected, first of all, with the established system of management in the system of higher education, with the known economic mechanism, which in our country is built within the framework of the state order and state ownership of the property of the named sphere.

Constantly increasing financing in education in Kazakhstan, there are more grants, awards, scholarships and awards for high scores, excellent marks, scientific and research works, dissertations, as well as for winning various Olympiads, competitions and sport events. All this has a favorable effect on academic performance in general.

Results and discussion

Endowment funds are foundations consisting of donations of money. The income from the investment of these funds is used for charitable purposes. Endowment can also be defined as an endowment, the income from which is used for non-profit purposes, for example, to finance organizations in the field of education, culture and science. Such funds are widespread abroad, but not widely spread in the territory of the Republic of Kazakhstan. Endowments are one of the most important sources of providing activities and development in the sphere of education, science, culture and health care.

The mechanism of endowment funds in education has proven its effectiveness in practice, as it provides universities with a long-term stable source of funding for significant educational, scientific and other programs.

It is thanks to endowments that American universities retain leadership in the world in many areas of science, attract the best scientists to teach, pay for the education of gifted students, purchase equipment and finance infrastructure, and create new modern departments and faculties.

The main positive aspects of the creation of endowments can be defined in the following terms:

- new investments in education, in particular the development of PPP;

- management of income from dividends received, the endowment is not spent;
- the possibility of choosing the direction of financing: innovative activity, students' stipends, grants to the teaching staff, increasing the salaries of the core staff, attracting the best personnel, purchasing the necessary equipment, educational and methodological materials, etc;

- an understandable structure for those who donate to endowment funds;
- tax benefits and preferences;
- The stability of the financing of projects, because the financing comes from the income of the endowment fund;

- maximum transparency for the trustees [2].

Factors that contribute to attracting new donations from individuals and businesses to endowments in education are:

- Tax advantages with respect to the amount of the donation;
- Individuals who donate to an endowment fund can receive an income tax deduction;

- a large number of endowment programs, allowing a sponsor to select the most convenient and effective forms of donation (in cash or non-cash, for specific or general purposes, etc.);

- possibility to create named scholarships, charitable programs and endowment funds that provide financial support to students and colleges [3].

The creation of endowments is an innovative direction in the development of nonprofit organizations, as well as in their financing. Fundraising (creation of a fund) through an endowment fund, formed at the expense of charitable donations or special target contributions, takes a special place among alternative sources of financial inflows to universities. An important element of the fundraising system is the establishment of permanent contacts with enterprises, which are employers and partners of the university [4]. The most famous endowment fund is the Nobel Foundation, established in the late 19th century. According to Alfred Nobel's will, the proceeds from the sale of his property were to be invested in secure securities, and prizes would be given to scientists from a percentage of profits. At the time of his death, Nobel's estate was valued at about \$212 million; today, the assets of the Nobel Foundation exceed \$500 million. This is enough to give out at least \$1 million annually to each Nobel laureate. Endowments were first introduced in the US as a way to support higher education [5, 6].

The main reason for the emergence of endowments can be considered the desire of philanthropists to ensure stable financing of targeted activities with one-time donations. Endowments are widespread primarily in those countries where state support of education, science and culture is historically absent, and cultural traditions encourage private philanthropy [7, 8].

It should be noted that, first, the endowment can only be directed by the university to the implementation of clearly articulated objectives by the donor, and second, the donor himself cannot avoid taxes with this mechanism.

Conclusions

Modern legislation describes a number of requirements for owners of endowment. Non-profit organization forming endowment is obliged to create council on use of endowment. Until approval by the supreme governing body of the nonprofit organization of the number and personal composition of the endowment use board, the nonprofit organization has no right to transfer money to trust management [10].

Thus, attraction of funds through endowment system in foreign countries allows nonprofit organizations to receive additional financial resources on a long-term basis and to form prospects of long-term planning of their activity.

REFERENCES

- 1 **Aryn, E. M., Ernazarov, T. Ya.** Endowment funds as a form of financing higher education institutions // Bulletin of PSU. – Pavlodar, 2010.
- 2 **Mirkin, Ya. M. (project manager), Bakhtaraeva, K. B., Levchenko, A. V., Kudinov, M. M. (with the participation of Zhukova, T. V.).** Endowment funds of state and municipal educational institutions : organization of activities, state and development prospects : Practical guidance. – M. : Financial University, 2010. – 144 p.
- 3 Endowment as a form of financial support for non-profit organizations [Electronic resource]. – URL: <http://www.rspp.ru>.
- 4 **Kulikova T. B.** Organization of financial planning in higher educational institutions. – St. Petersburg, 2010.
- 5 Charter of the Nobel Institution, published in Stockholm on June 29, 1900. – St. Petersburg : Institute of Railway Engineers, 1902.
- 6 **Borovskaya M. A., Yastrebova O. K.** A New Financing Mechanism for Higher Professional Education Institutions : First Results // Higher Education in Russia. – No. 5. – 2012.
- 7 **Tkach, G. F., Filippov, V. M., Chistokhvalov, V. N.** Trends in the development and reform of education in the world : Proc. allowance – M. : RUDN, 2008. – 303 p.
- 8 **Sharger, A. A.** The system of financing higher education in Russia and foreign countries.
- 9 NACUBO Endowment Study. National Association of College and University Business Officers and Commonfund Institute, 2013.
- 10 The Wall Street Journal, August, 1, 2007 [Electronic resource]. – URL : http://online.wsj.com/article/SB118592952266684146.html?mod=hpp_us_whats_news.

Material received on 21.06.22.

*Н. В. Кофтанюк

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 21.06.22 баспаға түсті.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕКАҚЫ – ЖАҢА ШЫНДЫҚТАР МЕН ЕСЕПТЕУ МЕХАНИЗМДЕРІ

Қазіргі экономикалық шындықта жоғары білім беру жүйесі ұлттық экономика дамуының маңызды бөліктерінің бірі болып табылады. Түйсініше, жалпы білім беруге және оның ішінде жоғары оқу орындарына инвестициялау әдістерін жетілдіру қажет екені белгілі болды. Білім беруді қаржыландыруды жаңғыртудың жаңа әдістері ұлттық экономикадағы инновациялардың негізін қалады. Бірақ жоғары білім беру жүйесін жетілдірудің осы үдерісінде жоғары білім беру жүйесін талдау және қаржыландырумен байланысты мәселелер жеткілікті.

Қазіргі уақытта білім беруді дамыту бағдарламаларына сәйкес жоғары оқу орындарын қаржыландырудың жаңа құралдарын енгізу қажет. Инновациялық қызметті дамытудың негізгі факторларының бірі, сондай-ақ Қазақстан Республикасы экономикасын дамытудың маңызды стратегиялық бағыттары білім беру жетістіктерін қамтамасыз етудің жаңа әдістері арқылы, атап айтқанда қаржыландыру көздері мен ғылыми-техникалық прогресс болып табылады. олардың тиімділігі.

Жаңа қаржыландыру көздері пайда болуда, оларды зерделеу және енгізу жоғары білімді қаржыландырудың қолданыстағы жүйесін жетілдіруге және білім беру ұйымдарының тұрақты өмір сүруін және қаржылық жағдайын жақсартуды қамтамасыз ете алады. Мақаланың практикалық маңыздылығы жоғары оқу орнын қаржыландыру тетіктерін анықтауда зерттеу нәтижелерін пайдалануда жатыр.

Кілтті сөздер: қаржыландыру, жоғары білім, эндаумент қоры, жоғары оқу орындары, қорлар, инвестициялар, кірістер, экономикалық даму, инновациялар.

*Н. В. Кофтанюк

Торайгыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 21.06.22.

ЭНДАУМЕНТ-ФОНДЫ КАК ИСТОЧНИК ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В современных экономических реалиях система высшего образования это одна из важнейших частей развития национальной экономики. Соответственно становится понятно, что необходимо совершенствовать методы инвестиций в образование в целом и высшего образования в частности. Новые методы модернизации финансирования образования обеспечивают фундамент инноваций в национальной экономике. Но в данном процессе совершенствования систем высшего образования появляется довольно много проблем, связанных с анализом и финансированием системы высшего образования.

В настоящее время внедрение новых инструментов финансирования высших учебных заведений необходимо для соответствия программам развития образования. Одним из основных факторов развития инновационной деятельности, а также важными стратегическими направлениями развития экономики Республики Казахстан является научно-технический прогресс, за счет новых методов обеспечения достижений образования, а именно источники финансирования и их эффективность.

Появляются новые источники финансирования, исследование и внедрение которых может усовершенствовать существующую систему финансирования высшего образования и обеспечить стабильное существование и повышение финансового положения учебных заведений. Практическая значимость статьи состоит в использовании результатов исследования при определении механизмов финансирования высшего учебного заведения.

Ключевые слова: финансирование, высшее образование, фонд целевого капитала, высшие учебные заведения, фонды, инвестиции, доход, экономическое развитие, инновации.

SRSTI 06.39.02

<https://doi.org/10.48081/XKZN4914>

*N. N. Chuprina

Ukrainian State University of Chemical Technology,
Ukraine, Dnipro

WAYS TO IMPROVE THE CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR

The article examines the social and industrial infrastructure of the village and develops proposals for the development of the process of investing in social infrastructure and protecting the rural population. A natural and effective form of management in the agricultural sector is farming.

At the present stage, there is a need to ensure balanced economic development based on the correct and flexible definition of the needs of social progress and economic development. Without ensuring this condition, there can be no question of the development of the region.

One of the main provisions, the need for which does not require confirmation, is the continuous growth of social infrastructure.

When analyzing the agricultural sector of the country and the trends of its functioning, modern organizational factors of the formation and development of the labor potential of the agricultural sector and the economic results of the use of labor resources are revealed. Based on the analysis, the main problems of providing the village with high-quality labor resources, as well as problems of increasing the efficiency of their use, are formulated.

Keywords: agriculture, agricultural industry, agro-formations, labor resources, labor market, labor productivity, labor intensification, training, rural tourism, economic policy.

Introduction

The study of the social and industrial infrastructure of the village and the development of recommendations for the development of investments in social infrastructure and protection of the rural population.

The uniqueness of rural infrastructure cannot be considered outside the specifics of the agricultural sector, which has experienced a crisis caused by the old crisis and the formation of new production relations, which has stabilized

in recent years and is now on the threshold of a new stage that ensures further effective development of the industry. an open economy within the framework of the world system of production and trade of agricultural products:

It's no secret that agriculture is a vital branch of the economy that provides the population with food, and the manufacturing industry with raw materials. In addition to the above, agriculture has its own characteristics that should be taken into account when solving any particular problem [1].

Firstly, in agriculture, land serves as a means of long-term production.

Materials and methods

Within the framework of the research, a methodology has been developed that includes a set of the following methods: analytical method, collective method, identification of patterns and facts, formulation of hypotheses, synthetic method:

To implement the developed methods, the following research tasks were identified:

- to consider the theoretical aspects of the functioning of the labor market in the agricultural sector;
- to clarify the features of the formation and use of labor resources in agriculture;
- to identify the modern organizational factors of the formation and development of the labor potential of the agricultural sector and the economic results of labor resources;
- to identify the main problems of increasing the efficiency of the use of labor resources in agriculture of the Republic of Kazakhstan;
- development of organizational and economic mechanisms to improve the efficiency of the use of labor resources in agriculture.

Results and discussion

First, the agricultural sector of the land has a long service life of the means of production.

Secondly, this industry is characterized by geographical distribution, which often requires the creation of management bodies based on the territorial-production principle and gives them operational and economic independence in comparison with other industries.

Third, the seasonal nature of production and the need to work with living organisms (plants, animals) in various natural and economic conditions require a clear correspondence between the sub-sectors and services of agribusiness.

Fourth, the construction management body is strongly influenced by various forms of ownership.

Fifth, objective differences in urban and rural life require a special solution to many management issues, including those related to the social sphere [1].

As a result of the radical economic reform, the transition to market relations, radical changes took place in the Agriculture of the Republic. A mixed economy is being formed in rural areas. Agricultural producers had the right to independently choose organizational and financial measures, dispose of manufactured products and receipts, and form prices. This increased responsibility for the results of its economic activities [2].

A natural and effective form of farming in the agricultural sector is farming. It is here that it is possible to take into account specific biological factors for the organization of production and create favorable conditions for the effective use of land and water for the growth and development of plants and animals.

At the present stage of economic development, a differentiated approach to specific economic problems is important, depending on the capabilities and features of each region. Strict and comprehensive consideration of all natural-economic, demographic, ecological and other conditions and features of different regions allows us to form effective regional developments on the basis of a combination of solutions to the most important problems of accelerated economic development. Common problems for the region in all regions of the Republic mean reforming the structure of the economy, overcoming the stressful state, individual regions, and creating social infrastructure. Among the new tasks of the regional economy are the development of export-import-substituting industries, the creation of market infrastructure, and business development. The economic role and importance of social infrastructure determines the special need to fully improve the management of the industry at the level of each region. Despite the significant differences, the number and composition of tasks to be solved, they have a lot in common. The main unifying reason is the specificity of the region, which is determined by the need to solve various tasks for the proportional development of all sectors of the economy, including housing construction, healthcare, state education, municipal and cultural services, etc [3].

It is impossible to assess the specifics of rural infrastructure from the specifics of the agricultural sector, the crisis caused by the old crisis and the formation of new production relations has stabilized in recent years and is now on the threshold of a new stage that ensures the effective development of industry in the context of the crisis. open economy in the global agricultural production and trade system.

It is no secret that agriculture is an important sector of the economy, providing the population with food, and the manufacturing industry with raw materials. In addition to the above, agriculture has its own peculiarities, which should be taken into account when solving any specific problems [4].

The creation of a class of private owners and the development of farming as a mechanism that ensures the effective development of Agriculture and agribusiness (agribusiness) and solves the problem of nutrition.

Profitability of Agriculture is the replenishment of local budgets, opportunities for the development of rural areas and, accordingly, rural areas. In turn, these measures will contribute to a deep restructuring of agricultural production, especially in relation to the labor force, and the creation of social infrastructure.

The main deterrent to the organization of large farms on the basis of the family is the lack of the necessary material, financial, economic, institutional, social and other means.

According to academician I. Buzdalov, in order to effectively work with agricultural producers in Western Europe and withstand competition, a land plot of 40-100 hectares, reliable industrial and social infrastructure, as well as investments of tens and hundreds of thousands of dollars are required.

The peculiarity and uniqueness of the agro-industrial complex is that it requires unified management by local authorities. These management bodies help to organize the effective use of available human, material and financial resources, take into account the natural, economic, geographical and social conditions as much as possible, taking into account the special conditions, needs and opportunities of this region [5].

In the current conditions of the transition to a market economy, it is necessary to create an effective mechanism for the development of social management in rural infrastructure, which will undoubtedly help to expand the jobs offered in the agricultural labor market and, consequently, improve the standard and quality of life of the rural population.

If we take into account the natural assumption that improving the quality of life and maintaining its growth trends is the main goal in the activities of management services of various levels (from rural mayors to the government of the Republic of Kazakhstan), then the importance of quality of life can be explained as an assessment of the degree of control over the relevant administrative services.

Many problems in rural areas require significant investments, and most rural groups cannot do it alone to solve them. Rural cooperative funds of enterprises, construction and construction of necessary facilities on a shared basis play an important role in solving these complex tasks. The best coordination of these processes can only be carried out by local authorities. In addition, it will allow using a territorial approach to ensuring operational management of agricultural production processes on the ground, taking into account specific conditions.

A region is an administrative-territorial structure, the socio-economic development of which depends on the interaction of its own elements – resource components, as well as elements of the regional (oblast) management system. Therefore, the economic and social development of the region and small businesses should depend: firstly, on the state and conditions of labor, material, technical,

natural, financial and information resources; secondly, on the existing system of regional economy aimed at achieving the medium and long-term direction of the national economy.

The main object of local self-government is the social infrastructure, which is closely connected with the population living in various territorial settlement systems due to the peculiarities of the functioning of the reproduction process, mainly in accordance with administrative-territorial boundaries [6].

D. According to Shamyrganova, in the next 5-10 years we must create the prerequisites for achieving a decisive turn in the intensification of the national economy in order to achieve high indicators in the future, achieve profound qualitative changes in the economy. In this regard, the material and technical base and management system should be new and of high quality. An important task is to achieve a situation where the final product of social production is the result of the activities of many branches and divisions of the national economy. At the same time, the scale of development is closely related to the resource potential of society, which meets the ever-growing needs of the population and the economy.

The solution of these problems can be achieved only by bringing the form of the economy in the region in line with the changing tasks and conditions of its functioning. In this regard, issues related to improving the management of social infrastructure have become particularly relevant. It has a high social significance, primarily determined by its role in ensuring the general conditions of reproduction and labor. At the same time, it can be reasonably argued that social infrastructure is the most important prerequisite for increasing production efficiency for a comprehensive solution of social problems that meet the most growing needs, intellectual and social needs and interests of balanced personal growth [7].

Especially many problems arise in the development of social infrastructure. The most difficult task here is to differentiate the needs of the population according to the degree of relevance, which is determined by a number of objective and subjective reasons, depending on specific circumstances.

The correct and flexible definition of social progress and economic development at the present stage is a requirement to ensure a balanced development of the economy based on needs. Without this condition, the complexity of the region's development can be indisputable.

One of the main principles is the fact that the social structure is constantly growing. This process is sustainable, because the requirements for the development of social production opportunities are still ahead, but at the same time»... you are a product of history and in many ways depend on the cultural development of the country».

In the future, this will significantly increase the value of new requirements and requirements. It is a complex interconnected system that includes the need for infrastructure services, the final number of requirements, and the inclusion of the structure due to a large number of different socio-economic factors. As mentioned above, this is a very complex mechanism for creating social infrastructure, which determines the possibility of effectively solving the problem of satisfying the wishes of the population by drawing up a comprehensive plan and developing it in the regions.

It should not be taken into account that this issue, along with the socio-regional and national characteristics of different groups of the population, determines the legality of the movement of its objects, which contradicts the regional requirements for mobility. Many scientists, for example, in rural areas, note that the model of requirements, including spiritual ones, rejects the needs of citizens. In this regard, it is important not only to plan your actions correctly, but also to influence the process of their occurrence.

The complex, dynamic and balanced structure of the social infrastructure for solving development problems is extremely complex in the current organizational uniformity. This is primarily due to the lack of a comprehensive program that includes sufficient socio-economic changes [8].

Regional development of social infrastructure D. Shamyrganova believes that in order to improve the process, education deserves attention in each region of regional social development funds. Indeed, this can be attributed to strengthening the effectiveness of Territorial Management, fixing the prospects for social development of Regions, the main steps towards updating the mechanism for forming growth factors, the best use of Public production and strengthening the role of local self-government bodies in the functioning of social infrastructure of territorial systems. It is important to keep in mind the need to develop advanced research that will allow governments to quickly and flexibly address emerging economic and social issues based on scientifically based recommendations. It should be noted that the establishment of new economic management standards to increase the role of market relations gives a new content to the development of Regions.

The development of the territorial system of public facilities should be aimed at creating normal conditions for the growth of the population and labor force, i.e. setting the task of providing a common complex of public facilities.

The agro-industrial complex should grow and develop, feeding on its industrial and non-productive activities, receiving minimal state support for social and cultural needs. In the agricultural sector, the decline in production has led to a sharp decline in the quality of life and the destruction of social and industrial

infrastructure in the village. It is difficult for the rural population to achieve social blessings such as health, education, in short, social infrastructure. The decline in the standard of living significantly affects the regional reduction of the population and the poor development of Infrastructure, Transport and communications in remote centers.

The rural population as the main source of labor resources largely determines the opportunities for production and development outside of production in rural areas. The composition of the population, depending on the gender and age, largely depends on the possibilities of further strengthening protection. At the same time, the number and composition of the population determines the quantitative, structural and qualitative need for housing construction, elements of social infrastructure. This opinion was dominated by the study of the representative of Soviet science S. G. Krapchan [9].

This view of N. Kalmanov is developing. He wrote that the difference between agriculture and other industries and its specificity is that agriculture is actually not only production, but also the largest sector in the life of the country. The rural economy and rural settlement are closely related: rural settlements were historically formed on the basis of agricultural activities, ceased to exist and ended the latter. Recent history only confirms this pattern: the crisis in agriculture led to urbanization and disruption of life support systems in rural settlements.

The depressed positions of many villages and villages are explained by high unemployment due to weak agricultural structures. Low material level, insufficient supply of drinking water, lack of telephone services, the desire to provide electricity, medical and general education institutions-all this leads, among other things, to a deterioration in the quality of life in rural areas. Regional leaders, specialists of government agencies and foreign experts conducted a large-scale survey of rural settlements. It includes 130 different criteria for equipment, the level of assessment of the level of development of each of the 7660 villages, its economic potential, economic strength, economic situation, engineering (water system, electricity network) and social (availability of schools and hospitals) infrastructure. As a result, a more complete alignment was proposed in each village: about 14 % – 1 million 600 people have a high development potential, so they are optimistic about the future. The average potential is 74 % of rural localities and more than 5.3 million inhabitants. Low-level villages were 10 % (300 thousand inhabitants).

Agricultural people (farmers) are not only branches of society, but also those who maintain certain moral and spiritual values. Love of the place, production skills, as well as fixing the place and passing it on from generation to generation. All over the world, the family economy is highly valued as a specialized institution, while maintaining social stability [10].

The properties of compound farming, labor and management are inherent in agriculture, which gives a strong incentive to effectively conduct agricultural production. The stability of such farms is based on the results of their activities, direct responsibility for the future of the family. Therefore, it has great power; the ability to survive in times of economic diseases, sufficient flexibility to adapt to the pressures of agribusiness, to the requirements of scientific and technological progress.

The essence of modern land reform is that it applies to the Kazakh model, which wants to achieve the transition to land, land use and various forms of land use ownership. This is necessary in order to ensure a socially fair and economically clean distribution of land and create equal conditions for all types of management.

The problem of poor income from agricultural production does not allow agriculture to compete in urban areas for investments in industry and services.

Effective industrial activity of agricultural enterprises requires the creation of the necessary conditions for workers in the labor process and increasing the labor force. This task is aimed at performing business departments and infrastructure support departments. In the long-term development of agriculture, it also depends on the social conditions in rural areas.

Conclusion

The agricultural population (peasants) is not only a stratum of society, but also a carrier of certain moral and spiritual values. It was here that production skills were passed down from generation to generation, the love of the land. The family farm is highly valued all over the world as a private institution that supports social stability.

The complex qualities, labor and management of farmers are characteristic of the peasant economy, which gives a powerful impetus to the effective management of agricultural production. The stability of such farms, the result of their own labor, is based on direct responsibility for the future of the family. As a result, it has greater internal strength; the ability to survive during economic difficulties, sufficient flexibility to adapt to the growing pressure of agricultural enterprises, the requirements of scientific and technological progress.

Effective production activities of agricultural enterprises require the creation of the necessary conditions for those who work both in the process of doing business and in the reproduction of labor. This task is intended to be performed by the infrastructure work and support units. In the long term, the development of agriculture also depends on the social conditions in rural areas.

This article is aimed at ensuring a harmonious combination of the economy of the republic and the interests of each region and region.

REFERENCES

1 **Нурғалиева, А. А.** Ауылдық аудандарда ұлеуметтік инфрақұрылымды дамытудың. Экономикалық механизм : Монография. – Павлодар, 2011.

2 **Эвенсон, Р. Э.** «Экономические последствия сельскохозяйственных исследований и распространения знаний». – 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://escor.ncsu.edu/infobook/evensonhandbookchapter1.pdf>. (Дата обращения 13.08.2021).

3 Статистический ежегодник ФАО за 2013 год // Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fao.org/docrep/018/i3107e/i3107e00.htm> (Дата обращения 23.09.2021).

4 Больше и лучше инвестировать в сельское хозяйство // Всемирный банк, 2010. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/0,,contentMDK:23092384~pagePK:478093~piPK:477627~ Код сайта:477624,00.html> (Дата обращения 10.09.2013).

5 **Скибицкий, А. М.** Организация бытия. Управление предпринимательской деятельностью : Учеб. пособие. / А. М. Скибицкий, В. В. Матвеев, Л. И. Скибицкая. – К. : Кондор, 2019.

6 **Киселев, А. П.** Основы познания : Учебник. – М. : Высшая школа, 2017. – 191 с.

7 Малое предпринимательство. [Электронный ресурс]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/Maloe_predprinimatelstvo.

8 Пятьсот крупнейших частных компаний – 2019 : рейтинг Forbes Kazakhstan [Электронный ресурс]. – https://forbes.kz/leader/50_krupneyshih_chastnyih_kompaniy_-_2019_1578881268/yo.

9 Проблемы корпоративного управления в Казахстане [Электронный ресурс]. – <https://www.kursiv.kz/news/kompanii-i-rynki/2016-08/problemu-korporativnogo-upravleniya-v-kazakhstan>.

10 Косолапов, Г. В. Генезис бизнеса и корпоративных отношений в Казахстане в условиях кризиса [Электронный ресурс]. – http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7zQmoGV0w_4J:www.almau.edu.kz/download/9750/14339350591259.doc%3Funready+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=kz.

REFERENCES

1 **Nurgalieva, A. A.** Auyldyk audandarda uleumettik infraquyrylymdy damytudyn economic mechanism [Development of social infrastructure in rural areas. Economic mechanism: monograph]. – Pavlodar, 2011.

2 **Evenson, R. E.** «E`konomicheskie posledstviya sel`skoxozyajstvenny`x issledovaniy i rasprostraneniya znaniy», 2001 [«Economic Impacts of Agricultural Research and Extension», 2001] [Electronic resource]. – Mode of access: <http://escop.ncsu.edu/infobook/evensonhandbookchapter1.pdf> (Date of access 13.08.2021).

3 FAO Statistical Yearbook 2013 // Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2013. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fao.org/docrep/018/i3107e/i3107e00.htm> (Date of access 23.09.2021).

4 Bol'she i luchshe investirovat' v sel'skoe xozyajstvo [More and Better Investment in Agriculture] // World Bank, 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/0,,contentMDK:23092384~pagePK:478093~piPK:477627~theSitePK:477624,00.html> (Date of access 10.09.2021).

5 **Skibitskii, A. M.** Organizatsiia biznesa. Menedjment predprinimatelskoj deiatelnosti: Ucheb. posobie. [Business organization. Business Management : Textbook] / A. M. Skibitskii, V. V. Matveev, L. I. Skibitskaia. – К. : Kondor, 2019.

6 **Kiselev, A. P.** Osnovy biznesa : Ýchebnik. [Business Basics : Textbook] – Moscow : Vysshaya shkola, 2017. – 191 p.

7 Maloe predprinimatelstvo [Small business] [Electronic resource]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/Maloe_predprinimatelstvo.

8 Pyat'desyat krupnejshih chastnyh kompanij – 2019 : rejting Forbes Kazakhstan [Fifty largest private companies – 2019 : Forbes Kazakhstan rating] [Electronic resource]. – https://forbes.kz/leader/50_krupneyshih_chastnyih_kompaniy_-_2019_1578881268/yo.

9 Problemy korporativnogo upravleniya v Kazahstane [Problems of corporate governance in Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://www.kursiv.kz/news/kompanii-i-rynki/2016-08/problemy-korporativnogo-upravleniya-v-kazahstane>.

10 Kosolapov G.V. Genezis biznesa i korporativnyh otnoshenij v Kazahstane v usloviyah krizisa [The genesis of business and corporate relations in Kazakhstan in a crisis] [Electronic resource]. – http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7zQmoGV0w_4J:www.almau.edu.kz/download/9750/14339350591259.doc%3Funready+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=kz.

Material received on 21.06.22.

*Н. Н. Чуприна

Украина мемлекеттік химия-технологиялық университеті,
Украина, Днепр қ.
Материал 21.06.22 баспаға түсті.

АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДЫ ДАМУДЫҢ АҒЫМДАҒЫ ЖАЙ-КҮЙІН ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада ауылдың әлеуметтік және өндірістік инфрақұрылымын зерттеу және әлеуметтік инфрақұрылымға инвестициялау процесін дамыту және ауыл халқын қорғау бойынша ұсыныстар әзірлеу жүргізіледі. Аграрлық секторда шаруашылық жүргізудің табиғи және тиімді нысаны Фермер шаруашылығы болып табылады.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік прогресс пен экономикалық даму қажеттіліктерін дұрыс және икемді анықтау негізінде экономиканың теңгерімді дамуын қамтамасыз ету қажеттілігі туындайды. Бұл жағдайды қамтамасыз етпей, аймақтың дамуы туралы мәселе болмайды.

Қажеттілігі растауды қажет етпейтін негізгі ережелердің бірі – әлеуметтік инфрақұрылымның үздіксіз өсуі.

Елдің аграрлық секторын және оның жұмыс істеу үрдістерін талдау кезінде аграрлық сектордың еңбек әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың қазіргі заманғы ұйымдастырушылық факторлары және еңбек ресурстарын пайдаланудың экономикалық нәтижелері айқындалады. Жүргізілген талдау негізінде ауылды сапалы еңбек ресурстарымен қамтамасыз етудің негізгі проблемалары, сондай-ақ оларды пайдалану тиімділігін арттыру проблемалары тұжырымдалды.

Кілтті сөздер: ауыл шаруашылығы, Агроөнеркәсіптік кешен, агроқұрылымдар, еңбек ресурстары, еңбек нарығы, Еңбек өнімділігі, еңбекті қарқындату, оқыту, ауылдық туризм, Экономикалық саясат.

*Н. Н. Чуприна

Украинский государственный химико-технологический университет,
Украина, г. Днепр.

Материал поступил в редакцию 21.06.22.

ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА

В статье проводится исследование социальной и производственной инфраструктуры села и разработка предложений по развитию процесса инвестирования в социальную инфраструктуру и защите сельского населения. Естественной и эффективной формой хозяйствования в аграрном секторе является фермерское хозяйство.

На современном этапе возникает необходимость обеспечения сбалансированного развития экономики на основе правильного и гибкого определения потребностей социального прогресса и экономического развития. Без обеспечения этого условия не может быть и речи о развитии региона.

Одним из основных положений, необходимость которого не требует подтверждения – непрерывный рост социальной инфраструктуры.

При анализе аграрного сектора страны и тенденций его функционирования выявляются современные организационные факторы формирования и развития трудового потенциала аграрного сектора и экономические результаты использования трудовых ресурсов. На основе проведенного анализа сформулированы основные проблемы обеспечения села качественными трудовыми ресурсами, а также проблемы повышения эффективности их использования.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, агроформирования, трудовые ресурсы, рынок труда, производительность труда, интенсификация труда, обучение, сельский туризм, экономическая политика.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Айгужинова Динара Зейнуллаевна, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: dinaqa.aiguzhinova@mail.ru

Айкен Арайлым Серікқызы, студент, «Есеп және аудит» мамандығы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Aiken.arailym0213@bk.ru

Амалбек Талғат Нұрұлы, магистрант, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы

Амерханова Айгерим Хайрулловна, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aiga1980@mail.ru

Бақпаева Асия Кудайбергеновна, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: mustik.mak@mail.ru

Донцов Сергей Семенович, техника ғылымдарының кандидаты, Full Professor in Economics, профессор, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

Жетпысбаев Сейсембай Калижанович, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhetpysbayevs@mail.ru

Зейнуллина Айгуль Жумағалиевна, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Шакарим университеті, Семей қ., 070000, Қазақстан Республикасы, e-mail: info@semgu.kz

Иманбаева Зауреш Отегенқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Мемлекеттік басқару, қаржы және маркетинг» кафедрасы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Иманғалиева Индира Тлеубергеновна, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: indira_love@mail.ru

Кадырова Акмарал Сатбековна, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Кашенов Серик Толегенович, магистрант, «Менеджмент» мамандығы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: skashenov@list.ru

Кельбетова Сандигуль Жұлдыбаевна, қаржы магистрі, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Кофтанюк Надежда Валерьевна, PhD, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: koftanyuk.n@tou.edu.kz

Қорабаев Бейбіт Сыбанбайұлы, докторант, 8D04105 «Есеп және аудит» білім беру бағдарламасы, кәсіби бухгалтер, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: be@mail210.ru

Мажитова Айгуль Ермековна, экономика ғылымдарының магистрі, оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: m.alinur@mail.ru

Салимжанова Бактыгуль Бакиевна, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: salimjanova@mail.ru

Султанов Алмас Темирханович, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: almasst@mail.ru

Чуприна Наталья Николаевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Экономика факультетінің деканы, Украина мемлекеттік химия-технологиялық университеті, Днепр қ., Украина

Шеримова Нуржанат Мухтаровна, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: asanek2010@mail.ru

СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ

Айгужинова Динара Зейнуллаевна, кандидат экономических наук, профессор, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: dinara.aiguzhinova@mail.ru

Айкен Арайлым Сериковна, студент, специальность «Учет и аудит», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Aiken.arailym0213@bk.ru

Амалбек Талгат Нурулы, магистрант, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Ақтөбе, 030000, Республика Казахстан

Амерханова Айгерим Хайрулловна, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aiga1980@mail.ru

Бакпаева Асия Кудайбергеновна, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: mustik.mak@mail.ru

Донцов Сергей Семенович, кандидат технических наук, Full Professor in Economics, профессор, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

Жетпысбаев Сейсембай Калижанович, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, кафедра «Экономики», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhetpysbayevs@mail.ru

Зейнуллина Айгуль Жумагалиевна, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Университет Шакарима, г. Семей, 070000, Республика Казахстан, e-mail: info@semgu.kz

Иманбаева Зауреш Отегенқызы, кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Государственного управления, финансов и маркетинга», Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Ақтөбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Имангалиева Индира Тлеубергеновна, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: indrta_love@mail.ru

Кадырова Акмарал Сатбековна, кандидат экономических наук, профессор, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Кашенов Серик Толегенович, магистрант, специальность «Менеджмент», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: skashenov@list.ru

Кельбетова Сандигуль Жулдыбаевна, магистр финансов, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Корабаев БейбитСыбанбаевич, докторант, образовательная программа 8D04105 «Учет и аудит», профессиональный бухгалтер, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: bei2010@mail.ru

Кофтанык Надежда Валерьевна, PhD, Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: koftanyuk.n@tou.edu.kz

Мажитова Айгуль Ермековна, магистр экономических наук, преподаватель, кафедра «Экономики», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: m.alinur@mail.ru

Салимжанова Бактыгуль Бакиевна, магистр экономических наук, ст. преподаватель, кафедра «Экономики», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: salimjanova@mail.ru

Султанов Алмас Темирханович, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: almasst@mail.ru

Чуприна Наталья Николаевна, доктор экономических наук, профессор, декан Экономического факультета. Украинский государственный химико-технологический университет, г. Днепр, Украина

Шеримова Нуржанат Мухтаровна, магистр экономических наук, ст. преподаватель, кафедра «Экономики», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: asanek2010@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Aiguzhinova Dinara Zeinullaevna, Candidate of Economic Sciences, professor, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: dinara.aiguzhinova@mail.ru

Aiken Araylym Serikovna, student in «Accounting and audit», Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Aiken.araylym0213@bk.ru

Amalbek Talgat Nuruly, undergraduate student, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan

Amerkhanova Aigerim, senior lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aiga1980@mail.ru

Bakpayeva Assiya, senior lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: mustik.mak@mail.ru

Chuprina Natalya Nikolaevna, Doctor of Economics, professor, Dean of the Faculty of Economics, Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipro, Ukraine

Dontsov Sergey Semyonovich, Candidate of Engineering Science, Full Professor in Economics, professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

Imanbayeva Zauresh Otegenkyzy, Candidate of Economic Sciences, associate professor, Department of Public Administration, Finance and Marketing, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Imangalieva Indira, senior lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: indrra_love@mail.ru

Kadyrova Akmaral Satbekovna, PhD, professor, «Economics», Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Kashenov Serik Tolegenovich, undergraduate in «Management», Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: skashenov@list.ru

Kelbetova Sandigul Zhuldybayevna, Master of Finance, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Koftanyuk Nadezhda Valeryevna, PhD, Faculty of Economics and Law, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: koftanyuk.n@tou.edu.kz

Korabayev Beibit Sybanbaevich, doctoral student in the educational program 8D04105 «Accounting and Audit», L. N. Gumilyov Eurasian National University, professional accountant, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bei2010@mail.ru

Mazhitova Aigul Ermekovna, Master of Economic, teacher, lecturer, Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: m.alinur@mail.ru

Salimzhanova Baktygul Bakievna, Master of Economic Science, Senior Lecturer, Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: salimjanova@mail.ru

Sherimova Nurzhanat Mukhtarovna, Master of Economic Science, senior lecturer, Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: asanek2010@mail.ru

Sultanov Almas, senior lecturer, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: almasst@mail.ru

Zeinullina Aigul Zhumagalievna, Candidate of Economic Sciences, associate professor, Shakarim University, Semey, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: info@semgu.kz

Zhetpysbaev Seisembay Kalizhanovich, Candidate of Economic Science, associate professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhetpysbayevs@mail.ru

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

* В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

* Количество соавторов одной статьи не более 5.

* Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).

* Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

* Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

* Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

* Квитанция об оплате предоставляется после принятия статей к публикации. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге.

* докторантам НАО «Торайғыров университет» и иностранным авторам (без казахстанских соавторов) публикация в журнале бесплатно.

* Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. Ответственность за содержание статьи несет автор.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления. Журнал формируется исходя из количества не более 30 статей в одном номере.

Периодичность издания журналов – 4 раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Научный журнал «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- первый номер выпускается до 30 марта текущего года;
- второй номер – до 30 июня;
- третий номер – до 30 сентября;
- четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайтах:

- <https://vestnik.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-economic.tou.edu.kz/>

Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – без указания личных данных. При нарушении принципа слепого рецензирования статья не рассматривается.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, в электронном варианте со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows» (в форматах .doc, .docx, .rtf).

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы должен составлять **не менее 7 и не более 12 страниц печатного текста**. Поля страниц – 30 мм со всех сторон листа; Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Структура научной статьи включает название, аннотация, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список использованных источников (литературы) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Статья должна содержать:

1. **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2. **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3. **Инициалы** (имя, отчество) **Фамилия** автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

4. **Аффилиация** (организация (место работы (учебы)), страна, город) – на казахском, русском и английском языках. Полные данные об аффилиации авторов представляются в конце журнала;

5. **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий);

6. **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (рекомендуемый объем аннотации на языке публикации – не менее

150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

7. **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

8. **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании** (при наличии) (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- **Выводы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников** (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. *Объем не менее 10, не более чем 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки), преимущественно за последние 10–15 лет.

В случае наличия в списке использованных источников работ на кириллице (на казахском и русском языках), необходимо представить список литературы в двух вариантах: 1) в оригинале (указываются источники на русском, казахском и английском либо немецком языках); 2) романизированный вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках), то есть транслитерация латинским алфавитом. *см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Онлайн сервис Транслитерация по ГОСТу – <https://transliteration-online.ru/>

Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом: автор(-ы) (транслитерация либо англоязычный вариант при его наличии) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название при его наличии) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

• **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

• **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся **полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail** (номера телефонов для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
 НАО «Торайгыров университет»,
Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).
 E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайгыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайгыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspі.kz Платежи – Образование –Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайгыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомым компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это

позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию в воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitiye metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoy pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitanuyu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300– Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraighyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

C. K. Antikeeva*, C. K. Ksembaeva
Торайғыров университет,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және

аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтімі сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antikeeva*, S. K. Ksembaeva
Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process,

the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм Публикационной этики научных журналов НАО «Торайғыров университет». Публикационная этика разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), Кодекса академической честности НАО «Торайғыров университет».

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, незачного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждения источников, принцип объективности и своевременности рецензирования.

Права и обязанности членов редакционных коллегий научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» определены СО СМК 8.12.3-20 Управление научно-издательской деятельностью.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты научных журналов «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана», научно-популярного журнала «Краеведение», обязаны руководствоваться принципом объективности.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должна способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, представленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора (-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором (-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору

и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(ы), в письме при наличии конфликта интересов, могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтичное поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторства, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Теруге 21.06.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

1,14 Мб RAM

Шартты баспа табағы 7,25

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3942

Сдано в набор 21.06.2022 г. Подписано в печать 30.06.2022 г.

Электронное издание

1,14 Мб RAM

Усл.п.л. 7,25. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3942

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz